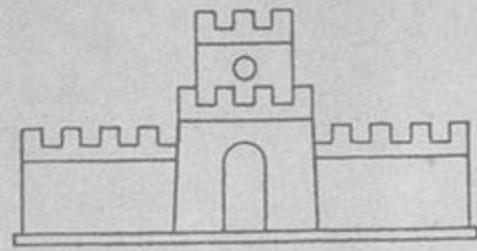

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

MESTNA ELEKTRARNA LJUBLJANSKA

V svoji prodajalni na Mestnem trgu 2
ima bogato zalogo lestencev, namiznih
svetiljk, grelnih aparatov, likalnikov,
motorjev in električnih štedilnikov,
žarnic in sploh vsega električnega
materiala. Za popolnoma elektrifici-
rana gospodinjstva nudi električni tok
po izredno nizkih cenah

Posebna cena
za ogrevalnike vode na nočni tok
(60 par za kilovatno uro)

Izvršuje vse električne instalacije za luč
inmoč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg 10
Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg 3 (magistr. poslopje)

Kdaj bo konec krize?

Ko bodo denarni zavodi zopet dajali nova posojila, ko bodo ta nova posojila omogočala 1. izvajanje javnih del (šol, cest, regulacij itd.), 2. poživiljenje gradbene delavnosti, 3. olepšanje zunanosti naših krajev

Kaj se doseže s takimi investicijami?

Zaposlitev tisočev in desettisočev ljudi, poživiljenje obrti, industrije, trgovine in kmetijstva, zboljšanje življenjskih pogojev vsega naroda, zmanjšanje javnih izdatkov za socialno skrb, zmanjšanje javnih bremen

Kdo lahko pripomore k zboljšanju gospodarskega položaja?

Vsi tisti, ki tiščijo svoj denar doma in ki ga sedaj zaupajo domačemu denarnemu zavodu, da bo mogel dajati nova posojila za napredek Ljubljane, Dravske banovine in vse države

Koristi, ki jih imajo vlagatelji od novih vlog, vloženi po 1. jan. 1933.:

4 % obresti od navadnih vlog; 5 % obresti od vlog, vezanih na 3 mesečno odpoved, vedno prosto razpolaganje s temi vlogami

Posnemajte še Vi tiste vlagatelje, ki so zaupali

Mestni hranilnici ljubljanski

23 milijonov dinarjev novih vlog!

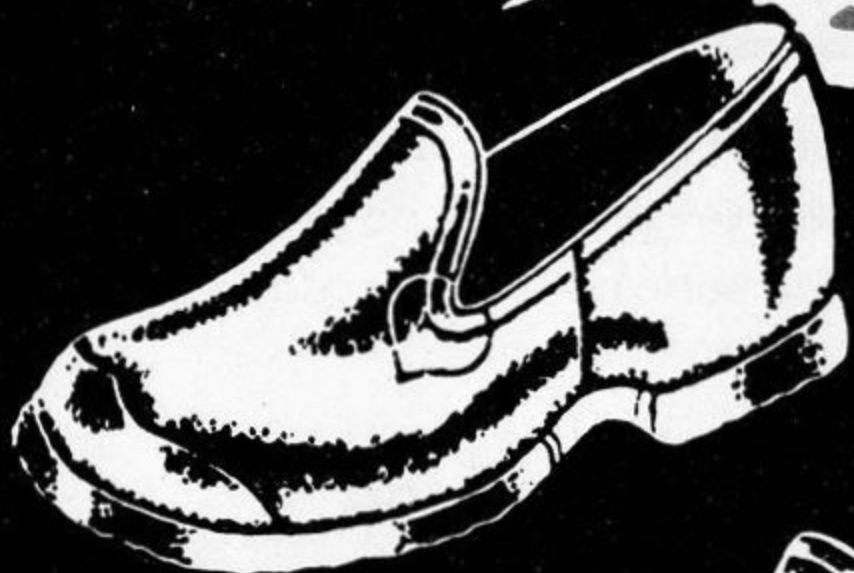
MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA ima kot največja hranilnica v Jugoslaviji blizu 400 milijonov dinarjev vlog

Ne bojite se
dežja ne blata

19.-

38152-651 Din 19.-
št 30-34 Din 25.-
št 35-38 Din 29.-

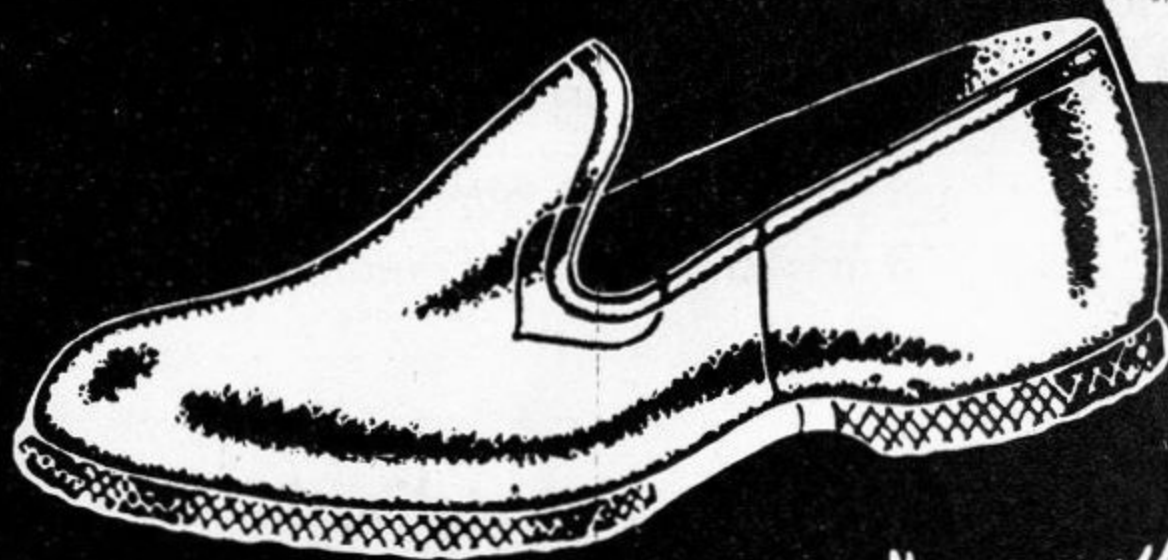
78155-651 Din 29.-
ženske galoše
za dež, blato
in sneg

29.-

38157-651 Din 39.-
Moške galoše so
potrebne vsa -
kemu gospodu.
Varnijejo mu zdrav-
lje, čevlje in stano-
vanje

39.-

ako
nosite galoše

Bata

UČITELJSKA TISKARNA V LJUBLJANI

DR. JURO ADLEŠIČ, PREDSEDNIK MESTA LJUBLJANE

KRONIKA SLOVENSKEGA MEST

LETNIK II

V LJUBLJANI, DECEMBRA 1935

ŠTEV. 4

POSLOPJE MESTNEGA MUZEJA V LJUBLJANI, NJEGOVA ZGODOVINA IN STANOVALCI

DR. RUDOLF ANDREJKA

Vzhodno stran nekdanjega Križevniškega, a danes Napoleonovega trga zapira na vogalu Gosposke in Salendrove ulice dvonadstropna palača, ki kaže vzlic moderniziranemu pročelju, prenovljenemu po okusu 2. polovice 19. stoletja, da je ena izmed onih starih palač, ki si jih je sezidalo kranjsko plemstvo na koncu 16. stoletja v plemiški četrti okoli Novega trga.

To je nekdanji »Grofovski dvorec«,¹ ki je bil več ko 3 stoletja v lasti grofov Auerspergov s Turjaka in je prešel l. 1928. v last ljubljanske oblastne samouprave, l. 1935. pa v last mestne občine ljubljanske ter je sedaj določen za snujoci se mestni muzej. Zato ne bo morda odveč, da to reprezentativno mestno stavbo podrobneje popišemo in razgrnemo njeno zgodovino.

Dvorec meji v severnem predelu proti Salendrovi ulici, z ožjo fronto 7 oken na nekdanj Gollmayerjevo, potem Scheuchenstuehlovo, danes Pajkovo hišo v Salendrovi ulici št. 4; od te jo loči pol metra širok preduh. Glavna fronta dvorca pa je v Gosposki ulici obrnjena z 10 okni proti Križankam in meji na dvorišče sosednje Petelinčeve hiše v Gosposki ulici št. 19.

Pročelje te zapadne fronte oblikujeta dva mogočna, 2½ m široka portala (Gosposka ulica št. 15 in 17); od teh služi prvi za vhod in uvoz, drugi pa je večinoma zaprt in vodi le v stanovanja desnega pritličja. Na obeh straneh teh portalov stojita po dva okrogla stebra, ki nosita nad svojimi psevdodjonskimi glavicami nerazmerno velik kamenit nastavek. Vrata sama so okrašena s kovinastimi tolkači v obliki levjih glav z obročem v gobcu. Levemu portalu in vratom se pozna, da sta bila v sredi pred nedavnim časom razširjena s 40 cm širokim vložkom. Prostor med okni poživ-

ljajo na obeh pročeljih v 1. in 2. nadstropju do strešnega stropa segajoči pilastri, ki se končujejo v korintskih glavicah. Vogal dvorca med Gosposko in Salendrovo ulico varuje 1½ m visok odriavač iz belega apnenca, edinstven primer te vrste v Ljubljani.

Skozi prvi (levi) portal pridemo v 3 m široko, z bazaltoidom tlakovano in 3 m visoko vežo, katere strop je v prvem (prednjem) delu obokan, v drugem (zadnjem) pa povsem gladek. Ta del stropa sloni na petih majhnih, kamenitih konzolah, ki mole iz glavnega severnega vežinega zidu, proti dvorišču ga podpirata dve vrsti do ½ m debelih, kamenitih slopov iz rezanega, dokaj preperelega apnenca, ki tvorijo tri široke arkade.

Pravokotno, precej prostrano dvorišče, v katero stopaš skozi te arkade, nima nič posebnega na sebi. Na vzhodni strani ga loči od sosednje Pajkove hiše kratek vzhodni trakt dvorca z dvema oknom na dvorišče, zraven sta v pritličnih, zidanih stavbah nameščeni dve garaži in pralnica. Na južni strani je dvorišče od sosednje Petelinčeve in Lavričeve hiše ločeno z 2 m visokim zidom, zapadno in severno stran pa obdajata dvoriščna trakta palače.

Zapadni dvoriščni trakt palače ima v pritličju obokan, proti dvorišču prost hodnik, ki ga nosi 5 kamenitih štirikotnih slopov, severni pa prav tak hodnik z dvojno vrsto slopov, ki tvorijo s 3 arkadami prej omenjeni prehod v vežo. V prvem in drugem nadstropju zapadnega trakta potekajo obokani hodniki, ki jih zapirajo v 1. nadstropju štiri dvojna, v drugem pa 8 navadnih oken. Vidi se, da so bila ta okna pozneje vdelana med nekoč proste, pozno-baročne arkade, ki so slonele v 1. nadstropju na 5 okroglih stebrih, v 2. nadstropju pa na 9 štirikotnih slopih.

Stena severnega dvoriščnega trakta je pusta in enolična, brez vsakega arhitektonskega okrasa. Po štiri nenavadno velikih, 2½ m visokih in 1½ m širokih oken v 1. in 2. nadstropju poveča nasprotstvo tega trakta z arhitektonsko oblikano zapadno fasado.

¹ Grofovski dvorec (Grafenhof) ni zamenjati s knežjim dvorcem (Fürstenhof), ki je stal malo nižje doli vstric današnji Banki Slaviji in je bil najlepši dvorec ljubljanski. Ob potresu l. 1895. ga je dal tedanji župan Ivan Hribar porušiti.

Mestni muzej v Ljubljani. Bivši Auerspergov, Grofovski dvorec.
Pogled iz Gosposke ulice proti jugu

Foto Pavel Debevec

Zanimivo pa je, da se onstran te stene — na kratkem vzhodnem traktu dvorca — zopet pojavijo v 1. in 2. nadstropju okna z zazidanimi arkadami. Dopusten je sklep, da so nekoč potekali arkadni hodniki ne le v drugem, ampak tudi v prvem nadstropju vse na okolu in da sta sedanje stopnišče in veža v 1. nadstropju mlajšega datuma nego arkadni hodniki, ki so se morali nekoč v prvem nadstropju umakniti sedanjemu stopnišču.

To, dva metra široko stopnišče se pričinja na desno od vhodne veže in vodi skozi dvojna, steklena krilna vrata po 13 stopnicah do podesta, kjer se deli na dva dela. Prvi, stranski del vodi v dosedanji smeri, toda zožen na 1 m, v zapadni del 1. nadstropja, kjer so danes nameščeni oddelki za tujski promet, prosvetni in eksekucijski oddelek mestnega poglavarstva; drugi del, ki predstavlja glavno stopnišče, pa se v dosedanji širini zaokrene pravokotno na levo; obdajajo ga kamenite ograje z vdelanimi baročnimi balustri.

V prvem nadstropju se odpre na levo prostrana, parketirana prednja veža, obdana na treh straneh od kamenitih slopov. Od tu drže belopleskana vrata v prostore kulturnega oddelka in ravnateljstva mestnega muzeja. Prej je ločila to vežo od stopnišča 1. nadstropja med slope in balustrade vdelana pregraja, ki je segala do stropa; v njej so bila vhodna vrata. Veža je bila napolnjena z vso mogočo šaro, v kotu je stala železna peč. Vso to navlako, ki je bila postavljena najbrž takrat, ko so se začeli prostori v 1. nadstropju oddajati za stanovanja, torej okoli leta 1850., je mestna uprava letos odstranila, popravila poškodovano balustrado in stopnice, očistila kamenite slope barvnega opleska in tako vrnila veži in stopnišču 1. nadstropja prvotno, estetsko podobo.

Iz prvega nadstropja drži glavno stopnišče, ki prejema izdatno svetlobo skozi štiri velika, 2 m visoka okna, omenjena pri opisu dvorišča, v drugo nadstropje. Podest, kjer se stopnišče okrene na levo, je bil letos prenovljen s kamenitimi ploščami iz snežno-belega apnenca. Na koncu stopnišča so štiri vrata. Desna vodijo v vzhodni trakt, kjer je le ena večja soba in nekaj kabinetov, srednja vrata drže na podstrešje, leva pa v nekdanje Auerspergovo stanovanje.

Vhod v to stanovanje tvori neobičajno široka veža, ki se sklada v obsegu z vežo v 1. nadstropju, samo da je danes predeljena z ločilno steno v dve sobi. Iz prve, manjše, pridemo na hodnik, ki vodi v arkade zapadnega trakta, iz druge, večje, pa je dostop v 9 sob in soban nekdanjega Auerspergovega stanovanja, ki se vrste po vsej fronti Salendrove in Gosposke ulice v 2. nadstropju in so določene za bodoči Mestni muzej. Vsi ti prostori se danes ne razlikujejo v ničemer od običajnih stanovanjskih sob in ni v njih niti sledu morebitnih prejšnjih okraskov.

Že pri opisu dvorišča omenjena, različna arhitektonika zapadnega in severnega trakta kaže na to, da sta morali biti to nekdanje dve posebni, ločeni hiši, ki sta se pozneje združili v eno poslopje. To potrjuje tudi prelom na spodnjem podestu stopnišča pod 1. nadstropjem tako, da označuje obok, pod katerim drže zožene stopnice v zapadni del 1. nadstropja, nekdanjo mejo med obema hišama. Iz načrtov poslopja (v mestnem gradbenem uradu) je nadalje razvidno, da so zidovi zapadnega trakta v Gosposki ulici močnejši ko zidovi severnega trakta v Šelenburgovi ulici, kar zopet podpira domnevo o prvotno ločenih in različno zidanih dveh hišah, ki sta bili šele pozneje združeni. Na to kaže tudi nesorazmerno prostrani vestibul v 1. nadstropju, ki prekinja potek zapadnega arkadnega hodnika in predstavlja neko prisiljeno arhitektonsko rešitev.

Domnevo o dveh prvotnih hišah nam potrjujejo tudi arhivalni viri. Iz davčnih urbarjev mesta Ljubljane od l. 1600. naprej je razvidno, da je grofov dvorec nastal iz dveh ločenih hiš, ki sta se okoli 1620. najpozneje pa med 1650—1660. združili v eno stavbno enoto. V mestnem urbarju iz 1600—1606. sta namreč na mestu poznejšega Auerspergovega dvorca drug za drugim vpisana dva lastnika: Herbart baron Auersperg in meščan Melhijor Ettenhofer, vsak za eno hišo, od katere plačujeta vsak poseben hišni davek.

Od 1616. je vpisan za lastnika obeh hiš samo še Herbart Auersperg; od prve plačuje 10 fl, od sosednje hiše (»von dem anderen Haus daneben«) pa 5 fl. Iz tega sklepamo, da je Ettenhoferjeva hiša med 1606—1615. prešla v last Auerspergov; vendar se je davek za obe hiši ločeno plačeval do 1752, v katerem se druga hiša še izrečno omenja kot »nekdanje Ettenhoferjeva hiša«. L. 1756. je v davčnih urbarjih pripomba, da se davki plačujejo od »dveh združenih hiš« (von zwey zusammengebauten Häusern), od l. 1772. naprej pa se plačuje enoten davek za eno poslopje.

Od l. 1616. je bil lastnik tega, za Ettenhoferjevo hišo povečanega Auerspergovega »grofovskega dvorca« omenjeni Herbart baron Auersperg (1574—1618) deželni maršal kranjski, poročen s Felicito pl. Katzenstein; njega nasleduje njegov sin Janez Andrej baron, od 1630. grof¹ Auersperg (1615—1664), poročen z Ano Elizabeto plem. Lamberg; bil je ustanovitelj starejše (turjaške) veje grofov Auerspergov. Njegov sin

¹ Starejša (turjaška) veja Auerspergov je dobila l. 1630. pod Herbartovim sinom Janezom Andrejom državno grofovstvo; mlajša (kočevska) pa je bila povišana l. 1653. pod Janezom Vajkardom (1615—1677) v knežji stan.

Volk Engelbrecht, deželni maršal kranjski, rojen 1641, se je 1669 poročil z Elizabeto baronico Trillegk, hčerko bogataša Jurija barona Trillegka, graščaka v Ribnici in generalnega prejemnika (Generaleinnehmer) Kranjske; njena dota je znašala 30.000 fl.; po očetovi smrti pa je podedovala še 100.000 fl. Ta Elizabeta je v testamentu z dne 1. decembra 1713 odredila ustanovitev fidejkomisa turjaških posestev, ki je obsegal gospostvo Turjak s pridruženimi imenji (Gülten) Ortnikom (Ortenegg), Poljano in Namršljem (Hammerstiel), gospostvo Nadlišek z metliškimi in črnomaljskimi imenji, imenje Mokronog in palačo v Ljubljani na Nemškem trgu (Križanke).

Odredbe tega testamenta je izvršil Elizabetin sin grof *Adam Anton Seyfried Auersperg* (1673—1739) in ustvaril, devet mesecev pred svojo smrtjo, po njem imenovani *turjaški fidejkomis z ustanovnim pismom z dne 27. januarjem 1739*. Iz zakona z Marijano grofico Giovanelli, hčerko beneškega patricija Janeza Pavla Giovanellija in Katarine grofice Lodron, sta se mu rodila med drugim tudi sinova *Marija Jožef Ignac* (1724—1806), deželni glavar kranjski, potem guverner Erdeljske, državni podkancelar in cesarski tajni svetnik ter *Ivan Pavel Alojzij* (1729—1810), svetnik pri deželnem glavarstvu, pozneje pri deželnem sodišču, ki je po bratovi smrti postal dedič turjaškega majorata in s tem tudi lastnik grofovskega dvorca v Ljubljani. Poročen z Marijo Kajetano grofico Barbo-Waxenstein (1750—1822), je zapustil l. 1810. svoja posestva, h katerim je tedaj kot alodialno gospostvo spadala tudi graščina Sovnik (Sonnegg), sinu *Vajkardu*, zadnjemu deželnemu maršalu kranjskemu (1774—1833), ki se je poročil 26. junija 1804 z grofico Terezijo Auersperg (1781—1849).

Iz tega zakona je bil Vajkardov naslednik *Jožef Marija* grof Auersperg (1812—1883), član gosposke zbornice in tajni svetnik, poročen dne 2. junija 1837 s *Hermino* grofico Auersperg (1820—1893) iz mokriškega rodu Auerspergovih. Po njegovi smrti je podedoval majorat in z njim dvorec v Ljubljani njegov sin (*Jožef Marija Gustav*) *Leon* (1844—1915), ki je bil (od 1890) deželni poslanec. Bil je dvakrat poročen, prvič (4. novembra 1874) z baronico Eleonoro (*Marijo Vincencijo*) Schmidburg (1847—1888), hčerko podpredsednika namestništva Viktorja barona Schmidburga, v drugič pa (25. sept. 1885) z Emo Valenta plem. Marchthurn (1868—1931), hčerko primarija dr. Alojzija Valente. Leonov brat Ervin, r. 1850, je bil graščak na Soneku, od 1886 deželni, od 1891 državni poslanec.

Po smrti Leona grofa Auersperga (18. dec. 1915) je prišel grofovski dvorec v Ljubljani s turjaškim majoratom vred na njegovega najstarejšega sina *Herbarta*, roj. 22. nov. 1875, ki je bil major v 5. dragonskem polku v Mariboru. Dne 19. aprila 1911 se je v Velenjah poročil z *Marijo* pl. Adamovich de Csepín, hčerko še živečega generala v p. in graščaka v Velenju, *Karla* pl. Adamovicha. Po Herbartovi smrti (25. januarja 1925) je rodbina, koje posestva in dohodki so bila zaradi agrarne reforme zelo prizadeta, sklenila, da proda svoj dvorec v Ljubljani. S kupno pogodbo z dne 9. decembra 1927 je prešla Auersper-

gova palača v Gosposki ulici 15 in 17 za 800.000 Din od takrat nedoletnega lastnika Herbarta Auersperga ml., zastopanega po materi Mariji in sovaruhu Adolfu Auerspergu, na Ljubljansko oblast v Ljubljani,¹ od te pa dne 14. novembra 1934 na Dravsko banovino. Ta jo je dne 16. avgusta 1935 prodala mestni občini ljubljanski.

Auerspergov »grofovski dvorec« v Gosposki ulici je dobil l. 1771. števil. 328, l. 1805. števil. 202, l. 1877. števil. 17, l. 1900. števil. 15, l. 1910. pa števil. 15 in 17. Tu so turjaški Auerspergi prebivali več ko 200 let, po navadi le pozimi, sicer pa na Turjaku. Zunanja oblika palače je bila že okoli 1660 slična današnji (prim. Stele, Valvasorjeva Ljubljana, slika št. 45). Že tedaj je bila meja med prvotno Auerspergovo in Ettenhoferjevo hišo v ostrešju in fasadi zabrisana in je bilo videti poslopje kot enotna stavba, ki je v bistvu ostala neizpremenjena do danes.

Vendar pa se razlikuje tedanji grofovski dvorec na Valvasorjevih risbah od današnje palače v tem, da

¹ Prepis v zemljiško knjigo mesta Ljubljane, vložek 165 se je izvršil dne 1. maja 1929 po sodno potrjeni ukinitvi fidejkomisne vezi z dne 17. januarja 1928 in pritrditvi ministrstva za agrarno reformo z dne 3. januarja 1929, vendar s prepovedjo odtujitve za dobo 10 let.

Arkade na dvorišču. Slopi in arkade v veži, pritličju in na dvorišču

Foto Pavel Debevec

Leon graf Auersperg
(1844–1915)

Herbart graf Auersperg
(1875–1925)

so okna v pritličju zelo majhna in leže precej visoko nad ulico, kar kaže na to, da so bili tam hlevi, čumate in druge shrambe. Pozornost vzbujata nadalje dejstvo, da je na Valvasorjevi risbi opaziti razen vhodnih vrat v Gosposki ulici tudi vrata v Salendrovi ulici. To bi v zvezi z nenavadno dvojno obliko stropa v vhodni veži, ki smo jo prej omenili in z zlomljeno fronto poslopja v Salendrovi ulici, ki je še danes dobro vidna, dalo misliti še na kako drugo kombinacijo, n. pr. na to, da se je za kompleks dvorca porabila poleg Ettenhoferjeve še kaka tretja hiša.

Palača je bila v 17. in 18. stoletju, kakor že omenjeno, določena za prebivanje grofovske rodbine pozimi in ob posebno slovesnih prilikah. Taka prilika je bil obisk cesarja Jožefa II., ki je dne 20. in 21. marca 1784 bival na poti v Italijo tudi v Ljubljani in prišel dne 20. marca ob 1/28. uri zvečer, kakor pripoveduje sodobni kronist,¹ v grofovski dvorec, kjer se je, sprejet od grofa Alojzija Auersperga, nekaj časa mudil v družbi domačega plemstva.

Do prve polovice 19. stoletja so grofovski dvorec uporabljali Auerspergovi izvečine zase. Popisne pole ljudskega štetja iz l. 1834. ne izkazujejo še nobenih drugih stanovalcev, kakor Jožefa grofa Auersperga in njegovo rodbino. Zelo številna služinčad (še l. 1857. jih je bilo okoli 12) je stanovala v pritličju proti Salendrovi ulici, deloma tudi v majhni pritlični zgradbi na vzhodni strani dvorišča, nasproti zadnjemu traktu Staudacherjeve in nekdanje Ahčinove hiše, Križevniška ulica 5 in 7. Hlevi so bili prvotno v 17. in 18. stoletju v pritličnih prostorih na Gosposko ulico; v njih je bilo časih čez 20 konj. L. 1894., tik pred potresom so zavzemali konjski hlevi zapadni in južni del dvorišča in mejili na sosednjo Jamškovo in Pavlinovo hišo.

L. 1850. se pojavi v dvorcu *prvi stanovanjski najemnik*, najbrž v I. nadstropju: okrajni komisar Karl graf Hohenwart, l. 1857. stanuje tam polkovnik John, komandant orožništva, l. 1869. pa topniški polkovnik Anton pl. Vetter.

¹ Prim. M. M. K. 1857, str. 146 in tam navedeni manuskript: »um 1/28 Uhr erwies Se. Majestät dem hiesigen Adel die allerhöchste Gnade zum Grafen Alois Auersperg, in Begleitung des obigen, in Gesellschaft zu kommen.

L. 1880. so Auerspergi skrčili svoje stanovanje v 2. nadstropju na 9 sob, tri sobe pa so oddali računskemu svetniku Antonu Thomasu. V prvem nadstropju sta stanovala v ločenih stanovanjih upokojeni namestniški svetnik grof Attems in komornik Rudolf baron Apfaltrer.

L. 1890. se stanje v 2. nadstropju ni spremenilo, v 1. nadstropju pa sta stanovali dve uradniški rodbini. V pritličju je bilo troje manjših stanovanj, v katerih pa ni bilo več služinčadi.

Ljubljanski potres l. 1895. je staro palačo hudo poškodoval in razmaknil. Najbrže so se, kakor v Knežjem dvorcu, tudi tu razpočili in deloma sesedli stropi in je bilo pri tem uničeno morebitno stropno okrasje. V čas po potresu spadajo po vsej priliki poleg preureditve sob v obeh nadstropjih tudi one stavbne izpremembe, ki so, vsaj na dvoriščno stran, pokvarile prvotno estetsko podobo dvorca. Med do tedaj še proste arkade hodnikov in stopnišč v 1. in 2. nadstropju so se potegnile močne vezi, oboki pa potem zazidali in med nje vstavila okna. Na severni strani dvorišča pa so se arkadni loki nadomestili s štirimi, nerazmerno velikimi okni, vzdanimi v parapete iz roman-cementa v vsakem nadstropju. Obširni konjski hlevi v zapadnem pritličju dvorca in na južnem dvorišču so se podrli in v zmanjšani obliki zgradili na vzhodni strani dvorišča, kjer se je napravila tudi kolnica. Prejšnji hlevi v pritličju na desnem koncu dvorca so se preuredili v stanovanja.

Vse te znatne stavbne izpremembe so veljale grofa Leona Auersperga, kakor navaja v neki vlogi na takratno deželno vlado² za Kranjsko, čez 150.000 K; dobil pa je brezobrestnega potresnega posojila le 45.000 K, ki ga je počasi odplačeval do l. 1914. Donosnost poslopja se je z novimi stanovanji vsekakor povečala. Auerspergovi so se takrat prvič odrekli za nekaj časa celo lastnemu stanovanju v 2. nadstropju. L. 1900. so se začasno umaknili na Turjak in prepustili svoje stanovanje v 2. nadstropju okrajnemu glavarju Markvartu baronu Schönbergerju (9 sob), sebi pa pridržali le 3 sobe za začasno bivanje ob posebnih prilikah. V prvem nadstropju je imel večje stanovanje v najem trgovec Ernst Hammerschmidt (8 sob), manjše (4 sobe) pa stotnik Albert Martinčič. V pritličju sta bili poleg dveh stanovanj od l. 1894. tudi odvetniški pisarni dr. Danila Majarona (levo od glavnega vhoda št. 15) in dr. Ivana Furlana (desno od desnega vhoda št. 17).

L. 1910. imajo Auerspergi v 2. nadstropju zopet sebi pridržano stanovanje 6 sob s priteklinami; v manjšem stanovanju (3 sobe in 2 kabineta) pa je bival Egon baron Zois, graščak na Brdu pri Kranju. V 1. nadstropju je bila večina sob (8) oddanih dijaškemu domu (Studentenheim) ženske podružnice nemškega »Schulvereina«. Vodila ga je Marija Predovnik in nadzorovala 16 dijakov, ki so tu prebivali. Manjše stanovanje v 1. nadstropju (4 sobe) je imel v najemu gozdarski svetnik Viljem Putick. V pri-

² Akta deželnega predsedstva št. 4190 in 4962 iz l. 1900.; akti deželne vlade št. 9840/1901, 5780/1902, 10.947/1902, 24.177/1909, 26.027/1909 in 3897/1910.

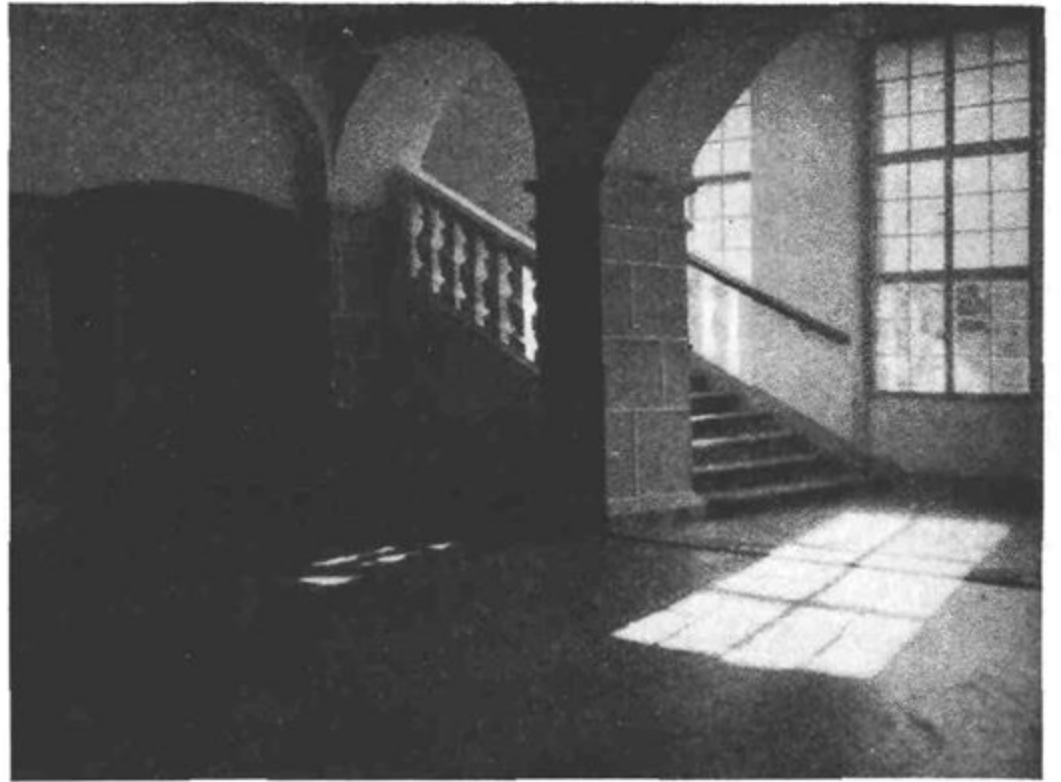

tličju so izginile odvetniške pisarne, ker se je bilo sodišče iz Križank preselilo v novo justično palačo na Miklošičevi cesti; njih prostori so se spremenili v manjša stanovanja.

L. 1920. so se v 1. in 2. nadstropju vselili uradi agrarne reforme: agrarna direkcija in okrožni agrarni urad. Takrat so *Auerspergovi* (majoratni lastnik Herbert Auersperg z rodbino) *dokončno opustili svoje stanovanje v dvorcu*. Le vdova po Leonu Auerspergu, grofica Ema, roj. Valenta, je imela v 2. nadstropju majhno, testamentarično ji pridržano stanovanje 3 sob.

To stanje je ostalo v bistvu neizpremenjeno do 1928, ko je dal novi lastnik, *Ljubljanski oblastni odbor*, vsa stanovanja izprazniti za svoje urade in je staro, precej zapuščeno poslopje popravil in prenovil.

Razširil je predvsem preozki (levi) uvozni portal za $\frac{1}{2}$ m, odpravil iz zadnjega konca vhodne veže in z dvorišnih kolonad vrsto nelepih lesenih pregraj, v katerih so bile številne drvarnice, podrl šupe ob južni strani dvorišča ter dovolil tu sosedi Ani Lavričevi znižanje mejnega zidu za 1 m. Obenem je pre naredil bivše hleve in kolnico na vzhodni strani dvorišča v garaže in pralnico ter tlakoval dvorišče in vhodno vežo z bazaltoidom. Pri tej priliki se je posekala prastara lipa, ki je stala sredi dvorišča in segala v drugo nadstropje; odstranil se je tudi vodnjak poleg pralnice in star kostanj, ki ga je obsenčeval. Obrabljene in deloma okrušene stopnice v 1. in 2. nadstropju so se za silo popravile; docela prenovile

Stopnišče v 1. nadstropju Foto Pavel Debevec

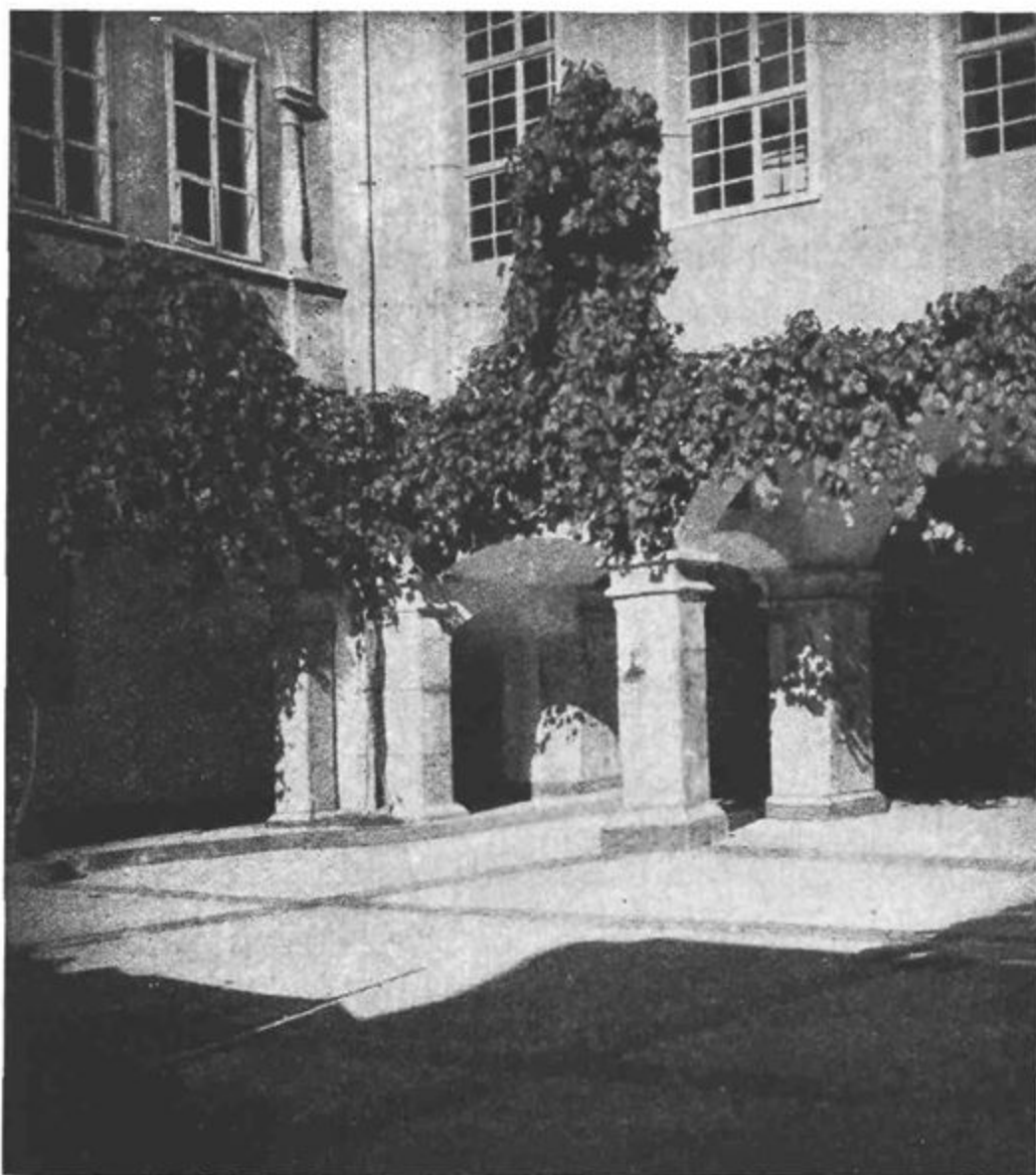
pa so se stopnice, ki drže v zapadni del 1. nadstropja (nekdanje Putickovo stanovanje). Takrat so se tudi odstranila vhodna vrata v to stanovanje, tako da je odslej zunanji hodnik obče pristopen.

Največ stroškov in dela je povzročila oblastnemu odboru uvedba centralne kurjave. Stroji so se namestili v kletnih prostorih levega trakta na Salendrovo ulico. Pri montiranju so razkrili star kanal, ki je potekal tu proti Ljubljani baje še iz časov rimske Emone. Popravila in prebarvala se je (z rdečkasto rjavo barvo) tudi fasada palače.

V prejšnjih stanovanjskih prostorih ni oblastni odbor izvršil nobenih temeljnih sprememb. Sobe so se le na novo prebarvale in parketirale, njih vrata pa enotno prepleškale z belo barvo. V sobanah 1. in 2. nadstropja ni bilo, ko jih je prevzel oblastni odbor, nobenega sledu kakršnegakoli arhitektonskega okrasja (stukatur na stropih in podobno). Če ga je kaj bilo, so ga morali odpraviti — morda ob popravilih po potresu — Auerspergovi sami.

Ko je l. 1930. po prenehanju oblastne samouprave palačo prevzela *banska uprava* kot zastopnica Dravske banovine, je nadaljevala postopno restavracijo poslopja. Izboljšala je centralno kurjavo, veže in stopnišče na novo preslikala ter popravila streho in žlebovje, vodovod in stranišča. Pri prehodu iz vhodne veže na stopnišče je namestila nova steklena krilna vrata.

Sedanja lastnica, *mestna občina ljubljanska*, se je lotila nadaljnje prenovitve stare palače predvsem iz estetsko umetniških vidikov. Prenovila in deloma obnovila je stare baročne balustrade na stopnišču, dodobra popravila stopnice v 1. in 2. nadstropju, odpravila nelepo leseno pregrajo, ki je ločila stopnišče od vhodne veže v 1. nadstropju in tako vpostavila zopet nekdanje stanje, kakršno je bilo konec 18. in v začetku 19. stoletja. Dala je tudi odstraniti s kamnitih stebrov vhodne veže in kolonad v dvorišču stari barvni oplesk in dodobra popraviti streho in žlebovje. Program restavracijskih del s tem še ni končan, zlasti čakajo še nekdanje, danes zazidane arkade v 1. in 2. nadstropju, da se oprostite vmesnih sten in oken

Dvorišče nekdanjega grofovskega dvorca zapadni del (levo) kaže v 1. nadstropju nekdanje, pozneje zazidane stebre in arkade, spodaj prehod v vežo Foto P. Debevec

in da se s tem palači vrne pomemben arhitektonski okras, ki ga je med 1890 do 1900 izgubila.

V zvezi z zgodovinskim opisom grofovskega dvorca je treba naposled še omeniti enonadstropni hiši na vogalu Gosposke in Križevniške ulice (Gosposka ulica 19, Križevniška ulica 3), ki meje na bivši grofovski dvorec. Ti hiši sta zanimivi zategadelj, ker sta bili svojčas podvrženi Turjaškemu gospostvu in sta tudi vpisani v turjaškem urbarju (št. 559 in 560) kot »rustikalni hiši, ocenjeni za en cel grunt«; njih lastniki so bili konec 18. in v začetku 19. stoletja razni majhni obrtniki: kočijaži, čevljarji, tapetniki, sejmarji.

Hiša v Gosposki ulici 19, odnosno Križevniška 1 (tedanja številka 181) je prešla 1833 od nekega Matveža Sumreka v last Vajkarda grofa Auersperga in ostala v Auerspergovi rodbini do l. 1894., ko jo je prodal grof Leon Auersperg upokojenemu ravnatelju

deželnega plačilnega urada Karlu Pavlinu. Leta 1905. je kupila hišo gostilničarka Antonija Kovač ter sem preselila svojo gostilno z Mestnega trga 11 (»Pod skalco«), ki jo je bila tam izvrševala čez 11 let. Od nje jo je podedovala l. 1924. njena hčerka Anica, omožena Petelinc. V tej hiši je bilo zaradi sosednjega okrajnega sodišča, ki je poslovalo v Križankah, med l. 1869.—1900. več notarskih in odvetniških pisarn. Tako je imel tu v l. 1869. svojo pisarno notar dr. Julij Rebitsch, l. 1873. odvetnik dr. Valentin Zarnik, l. 1890. odvetnik dr. Matija Hudnik, l. 1900. pa odvetnik dr. Albin Kapus.

Sosednja hiša v Križevniški ulici št. 3 (stara št. 182) je bila med 1805 in 1854 v lasti sejmarja Martina Jamška, od katerega je l. 1854. prešla na trgovca Ivana Jamška ter ostala v Jamškovi rodbini do l. 1913. Od tedaj je lastnica ga. Ana Lavrič, roj. Gerstenmayer, vdova po davčnem upravitelju Ivanu Lavriču.

FRANCESCO ROBBA

DR. ANTON VODNIK

Arhivalna studija.

(Nadaljevanje.)

Naj se ukaz, ki ga je izdala nunciatura, da se mora delo ustaviti, na noben način ne izvrši, marveč naj se smatra za nedopustno početje v notranje-avstrijskih deželah in naj se oltarna zgradba v soglasju s sodno odločbo na Kranjskem brez ozira in ovir nadaljuje, v kolikor ta po zopetnem ogledu ne bi škodovala tamošnji loretanski kapeli.⁷⁵

Vendar je Jožef Henrik R. kljub temu nadaljeval s svojimi pritožbami na papeško nunciaturu.

5. junija 1737 ji je poslal daljšo vlogo, v kateri brani svoje patronatske pravice, podrobno utemeljuje upravičnost svoje pritožbe ter zahteva, da mora samostan že položene temelje oltarja razdreti in njemu povrniti vse nepremišljeno povzročene stroške. Nunciatura je dne 7. julija odločila: To naj se sporoči nasprotni stranki ali njenemu legitimnemu pooblaščenca zaradi ugovora v roku 30 dni. Podpisan je Iulianus Piersanctes. Iz te vloge je razvidno, zakaj sta se oba Ruessensteina tako silovito upirala gradnji vélikega oltarja v avguštinski cerkvi. Oltar je namreč stal prvotno pod slavolokom, prizidan na zid loretanske kapele, ki so jo pozneje podrli. Ta kapela je bila ustanovljena od pl. Ruessensteina. Tožitelja sta se bala,

da bi ogromni oltar ob kaki nesreči, recimo potresu, ne porušil kapele, oziroma, ker je oltar kapelo preveč zakrival.⁷⁶

Na to pritožbo sta odgovorila prior in konvent nunciaturi julija 1737: »Temu dekretu hočemo ustreči že pred določenim rokom, kolikor je v naši moči, imeli bi pa gotovo najmanj težav, da bi popolnoma oslabili nam nasprotnne trditve g. barona, ki so zelo slabo utemeljene, po naših, ki so zelo dobro podprte tako po verodostojnosti najuglednejših prič kakor tudi po zaporednih zakonitih in kompetentnih razsodbah glavarstva, ter da bi odkrili zlobni namen g. novega nasprotnika — stari namreč že obmolkuje (mišljen je tu Karel Avguštin Ruessenstein) — in ga pobili.« Nato se sklicujeta na dejstvo, da je bil nasprotnikov rekurz, vložen pri nunciaturi, zavrnjen kot popolnoma neumesten na podlagi cesarskega odloka v Gradcu od 14. jan. 1727 po cesarskem odloku v Gradcu z dne 18. maja, ki je bil nedavno izdan, in da jim je bilo po izrečnem odloku glavarstva naloženo nadaljevanje započete delo brez odlašanja, ne da bi se ozirali na kakršnekoli grožnje. »Zaradi tega nam ne preostaja ničesar drugega, ka-

⁷⁵ Akt v muzejskem arhivu.

⁷⁶ Akt istotam.

kor da najponižneje prosimo, da nas izvolite odvezati od te vzvišene instance, ker je bila zadeva pred kompetentnim sodiščem, čigar nalog se mora smatrati za sveti zakon, temeljito pretehtana, in da našemu frivolnemu nasprotniku, ki se skuša izmuzniti radi nezaupanja v svojo stvar kompetentnemu forumu, ukažete molk za zmerom.«⁷⁷

Že 26. julija 1737 je Jožef Henrik R. vnovič vložil pritožbo na nunciature, češ, da nasprotnik na dekret, izročen mu po potrdilu 21. junija, ni ničesar odgovoril ali v poglavitni stvari kaj ukrenil. Prosi, da se izreče sodba. Nunciatura je dne 27. julija 1737 vnovič odločila, da naj se to sporoči nasprotni stranki ali njenemu legitimnemu pooblaščenцу radi ugovora v roku 20 dni.⁷⁸

28. febr. 1738 je šla nova prošnja na cesarja.⁷⁹

Dne 1. marca 1738 je cesarski namestnik v Gradcu izdal priorju in konventu naslednji odlok: Iz poročila z dne 7. jan. moremo povzeti, da je po zopetnem natančnem ogledu strokovnjakov zidava vélikega oltarja v avguštinski cerkvi tamošnji lo-retanski kapeli docela neškodljiva. Naj se torej omenjena zidava vélikega oltarja nadaljuje in dokonča, ne da bi se zdaj ali v bodoče najmanj ozirali na tozadevno prejšnje stališče papeške nunciature na Dunaju. Sicer pa smo z dne 8. febr. dvornemu vojnemu svetu naročili, naj Jožefa Henrika pl. Ruessensteina, stotnika v regimentu princa Hildtburgshausna, ukori, ker si je radi zidave vélikega oltarja v avguštinski cerkvi in radi razsodbe, ki jo je deželno glavarstvo v tej zadevi izdalo, dovolil proti našim obstoječim cesarskim odredbam odposlati na papeško nunciature na Dunaju neobičajen rekurz z resnične graje vrednimi izrazi, in ga v bodoče navajati k temu, da se ozira na red in ni predrzen. — Podpisan je Joh. grof. pl. Willnstein.⁸⁰

22. aprila 1738 je prosil avguštinski samostan magistrat, da naj na podlagi vicedomskega dekreta in priložene mu cesarske rešitve sporoči in ukaže Robbi, da mora dokončati postavljanje oltarja. Magistrat mu ukaže, da mora hitro nadaljevati s postavljanjem.⁸¹

Oltar je bil torej bržkone dograjen šele leta 1738. in ne 1736., kakor kaže napis za oltarjem:

Perill. Dnus Philippus de Giorgio S. R. I. E. Ao hanc extruxit. Pač pa je moral biti tega leta po MDCCXXXVI Divae Virgini Annunciatae Aram ložen temelj, kar se razvidi tudi iz Robbovih podatkov o oltarju, ki jih navaja Jožef Henrik pl. R. v svoji prošnji na papeško nunciature z dne 5. junija 1737, kjer pravi, da se mora zgradba oltarja zvezati z loretansko kapelo, kakor to kaže že položeni temelj oltarja. Na tožbo izvrševalcev oporo-ke pri mestnem sodišču z dne 7. jan. 1737 in 16. marca 1737 pa ukaže magistrat Robbi, da mora biti oltar do prihodnje pomladi dograjen. Torej je moral Robba aprila 1738 s postavljanjem oltarja že precej napredovati, tako da ga je vsaj že isto leto lahko popolnoma dovršil.

Graditev oltarja je morala napredovati približno takole: pred 1. junijem 1735 je pripeljal Robba v samostan prvo kamenje, ki ga je rabil pri temelju, in morda katere že izdelane dele oltarja, ker pri razpravi dne 19. sept. 1735 trdi, da je oddal samostanu dela že za 3000 gld. — ne da bi nameraval začeti že s polaganjem temelja in s postavljanjem oltarja samega. Nato se je pritožil Karel Avguštin pl. R. pri mestnem sodišču, da mora Robba takoj ustaviti delo. Hkrati so se pritožili proti njemu prior in konvent z dne 25. aprila, 10. maja in 5. avg. 1735, ker ni hotel pričeti z delom, temveč oditi na Koroško. Po razpravi dne 19. sept., v kateri se je Robba zagovarjal, da nima pristojnih tožiteljev pred seboj, da je z izvrševalci oporo-ke sklenil pogodbo tako, da bo delal, kadar bo imel čas in zadosti materiala — je bil pri mestnem sodišču obsojen, da mora takoj začeti polagati temelj in ne prej odnehati, dokler ne bo končal. Saj se je zavezal, da bo do srede novembra istega leta preskrbel ves material, ki je potreben za temelj. Kljub temu Robba vendar ni pričel z delom ali pa ga je prekinil, ker 30. aprila 1736 prior in konvent po magistratu vnovič pritiskata nanj, da brez odlašanja prične s postavljanjem oltarja. Nato je Robba položil temelj, v kolikor ga ni bil že prej, in zopet prekinil delo, da so se izvrševalci oporo-ke vnovič pritožili. To je pomagalo. 22. aprila 1737 mu je magistrat samo ukazal, naj hitro nadaljuje. V kolikor seveda ni Robba svojevoljno ustavljal dela, so ga prekinjale neprestane različne odredbe.

Pravda med obema Ruessensteinoma in izvrševalci oporo-ke ter konventom je bila rešena dne 12. junija 1743.⁸²

⁷⁷ Akt istotam.

⁷⁸ Akt istotam.

⁷⁹ DS, 1902, p. 730.

⁸⁰ Akt v muzejskem arhivu.

⁸¹ G. P. 1738, p. 46.

⁸² DS, 1902, p. 730.

Vendar se je Karel Avguštin pl. R. vnovič pritožil pri vicedomu. Nato je deželni glavar vprašal cesarsko namestništvo v Gradcu, kaj je z njegovo kompetenco. Cesarsko namestništvo mu je dne 31. avg. 1743 odgovorilo, da spadajo te zadeve v njegovo območje in ne v območje vicedoma.⁸³

Na podlagi tega akta sporoča deželni glavar konventu, ki se je gotovo nanj obrnil za pojasnilo, naslednje: Glede tega, da se je Karel Avguštin pl. R. po že končani pravdi z novo pritožbo obrnil na vicedoma, nas odgovor z dne 31. avg. v Gradcu pouči, da se v deželnosodnih zadevah ne pokorite nobeni drugi oblasti kot deželnemu glavarstvu, ki je edino kompetentno. Enak dekret je bil z današnjim dnem poslan tudi gospodu Ruessensteinu. — Ljubljana, 24. sept. 1743. — Podpisan je Maksimiljan Anton Tauffrer baron pl. Wayxlbach.⁸⁴

Toda Karel Avguštin pl. R. še ni miroval. Šest let nato je poslal priorju avguštinskega samostana dne 17. marca 1749 pismo, v katerem sporoča, da prilaga novo pogodbo, ki naj bi se sklenila med njim in samostanom, da se ustanova loretanske kapele zavaruje za bodoče.⁸⁵

Ko so se patri posvetovali, so poslali p. Smrekarja s pismom in konceptom pogodbe k svojemu advokatu, dr. Knesenhoffu, ki je dejal, da na noben način ne smejo skleniti nove pogodbe. Ruessenstein je pravdo proti njim povsod drugod, namreč v Ljubljani, v Gradcu in na Dunaju pri dvoru izgubil in mu je bil celo ukazani večni molk v tej zadevi. Če bi samo eno črko izsilil, bi mogel z njimi pričeti novo pravdo in dobljeno ovreči — v njihovo največjo škodo.⁸⁶

Prior je zato Ruessensteinu dne 2. aprila 1749 odgovoril, da nikakor ne more pristati na novo pogodbo.⁸⁷

Poizkus z novo pogodbo, ki je obsegala 7 točk,⁸⁸ se je Karlu Avguštinu pl. R. torej ponesrečil — pravda pa je bila zanj itak izgubljena že l. 1743.

Dne 2. jan. 1729 je sklenil Robba z rektorjem jezuitskega kolegija v Zagrebu, Frančiškom Ks. Barci-jem, novo pogodbo za oltar v kapeli blažene Device loretanske v jezuitski cerkvi sv. Katarine, kjer je postavljajal v istem času oltar sv. Ignacija.

V tej pogodbi se Robba obvezuje, da bo napravil na svoje stroške ves oltar po priloženem načrtu. Prva stopnica, ki gre preko vse kapele, mora biti iz paragona. Prostor od te stopnice pa do dveh vrat, ki oltar flankirata, mora biti tlakovan z belimi in črnimi šesterokotnimi ploščami. Oltarna stopnica bo iz rdečega ljubljanskega kamna. Potem podrobno navaja in opisuje material, iz katerega naj bodo posamezni deli spodnjega dela oltarja (kararski, afrikanski, žolti veronski in rdeči francoski marmor ter rdeči ljubljanski kamen). Nad menzo naj bosta dve stopnici iz rdečega veronskega marmorja; nad njima medaljon, obdan z dvema angelskima glavicama iz belega kararskega marmorja. V medaljon pride podoba sv. Ane, visoka dva čevlja, ki jo bo dal on sam na svoje stroške kopirati »dobremu čopiču« po sliki, ki jo imajo v jezuitski cerkvi v Ljubljani. Na vsaki strani oltarja bodo po ena vrata iz rdečega ljubljanskega kamna. Dalje se obvezuje Robba, da bo dal oltar na svoje stroške pripeljati po Savi do brega, oddaljenega približno eno uro od Zagreba (pač Kraljevega broda) in da ga bo dovršil do srede avgusta istega leta; pri postavljanju bo osebno prisoten.

Nasprotno se rektor obvezuje, da bo plačal Robbi za vse delo 500 nemških gld., in sicer 250 gld. takoj, drugo polovico pa, ko bo oltar postavljen. Dalje, da bo pripeljal oltar od broda do kolegija z lastnimi vozovi in volmi, da bo preskrbel ves potreben material pri postavljanju in da bo plačal delavce iz svojega. Obvezuje se tudi, da bo za čas postavljanja dajal Robbi in kateremu njegovemu pomočniku stanovanje in hrano.

V dodatku se Robba še obvezuje, da bo vso kapelo izza oltarja pa od prve stopnice do klopi tlakoval s šesterokotnimi ploščami iz belega in črnega kamna. Za to delo mu bo rektor plačal nadaljnjih 110 gld.⁸⁹

V pobotnici z dne 25. jan. 1731 priznava Robba, da je do tedaj v več obrokih prejel od jezuitskega kolegija v Zagrebu skupaj 2200 gld., deloma v Ljubljani, deloma v Zagrebu, in sicer na račun obeh oltarjev, katera je bil postavil v jezuitski cerkvi v Zagrebu — ostanek v znesku 460 gld. pa da bo prejel v Ljubljani dne 2. febr. 1731 iz rok p. Lovrenca Pogazichina.⁹⁰

Na podlagi te pobotnice lahko sklepamo, da je bil oltar v kapeli blažene Device loretanske postav-

⁸³ Akt v muzejskem arhivu.

⁸⁴ Akt istotam.

⁸⁵ Akt „

⁸⁶ Akt „

⁸⁷ Akt „

⁸⁸ Akt „

⁸⁹ Hoffiller, l. c., p. 217—219.

⁹⁰ l. c., p. 219.

ljen nekako do konca jan. 1731 in ne, kakor je bilo v pogodbi določeno, že l. 1729. Za oba oltarja je prejel Robba 50 gld. več, kot je bilo po pogodbi sklenjeno.

Iz pogodbe za oltar v kapeli bl. D. M. loretanske je razvidno, da je imel Robba napraviti samo spodnji del oltarja — temu primerna je tudi nizka cena — kakor je ohranjen še danes. Vendar je bil oltar s prvotnega mesta prestavljen v kapelo sv. Barbare. Hoffillerjeva domneva,⁹¹ da bi imel oltar prvotno tudi nastavek in atiko, torej ni pravilna.

V pismu z dne 17. dec. 1729 je jezuitski rektor Frančišek Ks. Barci v Zagrebu nadškofu Esterhazyju v Ostrogon poročal med drugim, da je bil zagrebški kapitelj radi oltarja sv. Ignacija, ki je bil istega leta postavljen, tako navdušen, da je pri istem umetniku naročil še štiri nove marmornate oltarje¹⁷ — poleg oltarjev sv. Katarine in sv. Barbare, za katere je bil sklenil z Robbo pogodbo že l. 1727.

V arhivu zagrebškega kapitlja se do danes ni našla nobena pogodba za kakšen nov oltar, razen že omenjene iz l. 1727.,⁹² ki bi potrjevala rektorjevo poročilo.

Pač pa so se v magistratnem arhivu v Ljubljani, v mestnih sodnih knjigah, našli zapiski, ki pričajo, da rektorjevo poročilo ni brez podlage.

Iz že omenjene tožbe Matije Jelouška proti Robbi v zadevi oltarja sv. Barbare je namreč razvidno, da je Robba dne 12. dec. 1729 sklenil z Matijo Mužinićem in kanonikom Unčićem, kot bivšima izvrševalcema oporoke pokojnega kanonika Matije Augustića, v Zagrebu pogodbo za marmornati oltar sv. Gervazija in Protazija, katerega je imel dovršiti in postaviti v teku enega leta. Vzporedno s tožbo zaradi oltarja sv. Barbare je Matija Jeloušek dne 18. junija 1734 vložil proti Robbi tožbo tudi v zadevi oltarja sv. Gervazija in Protazija.²¹ Dne 10. febr. 1736 je tožil drugič,²² dne 22. febr. 1737 pa tretjič.²³ Pri sodni razpravi dne 10. jan. 1738 je bil Robba, ker se ni udeležil razprave, zamudno obsojen.²⁴ Na podlagi tudi že omenjene tožbe Tomaža Igljuča proti Robbi z dne 27. junija 1754²⁵ je dalje razvidno, da se je Robba že naslednjega leta 1739 mudil v Zagrebu. Iz tožbe Robbe proti Igljuču z dne 5. sept. 1754,²⁵ kjer Robba poroča, da je obljubil Igljuču plačati dolg v Zagrebu, ko bo dokončal tamkaj kamnoseška dela, ki jih ima še dovršiti, s prošnjo, da naj sodišče o tem obvesti nasprotnika

in da naj se nadaljnje zahteve suspendirajo — pa je razvidno predvsem samo to, da Robba 1739, ko se je mudil v Zagrebu, še ni izvršil vseh naročil. Sklepati se dá, da je Robba l. 1739., prisiljen po sklepu sodišča z dne 10. jan. 1738,²⁴ dovršil skoraj gotovo oltar sv. Barbare, ki je po pogodbi iz l. 1727. imel priti najprej na vrsto, in da je dovršitev oltarja sv. Gervazija in Protazija za enkrat še odložil — ali pa da je imel poleg teh še druga naročila in da je ta odložil. Da jih je — vsaj pozneje — imel, je nedvomno. Dokumentarično, razen že omenjenih sicer ni izpričano nobeno drugo Robbovo delo, pač sta pa na podlagi stilne primerjave kot Robbova ugotovljena oltarja sv. Trojice in sv. Emeriha, ki so ju prvotno oba imeli v zagrebški stolnici. Kdaj je bil oltar sv. Trojice postavljen, ne vemo, sklepati pa se dá, da še pred Robbovo smrtjo, dočim je bil oltar sv. Emeriha posvečen šele l. 1760., tri leta po Robbovi smrti. Tudi s tema dvema oltarjema v zvezi je morda tožba zagrebškega kapitlja proti Robbi iz l. 1750. in 1754. Dne 13. jan. 1750. je namreč zagrebški kapitelj tožil Robbo pri mestnem sodišču v Ljubljani zaradi nekega pogodbeno obveznega kamnoseškega dela, katerega še ni dovršil. Sodišče je sklenilo, da mora Robba, kakor hitro bo s postavljanjem vodnjaka pred magistratom gotov — kar se mora zgoditi še istega leta spomladi — takoj pričeti delo za zagrebški kapitelj in se radi tega odpraviti v Zagreb.⁹³ To »kamnoseško delo«, ki bi ga imel Robba izvršiti, je pač ravno isto, ki ga omenja tudi Robba v svoji tožbi proti Igljuču dne 5. sept. 1754,²⁶ zakaj 27. julija 1754 je tožil zagrebški kapitelj Robbo v isti zadevi in mu zagrozil z učinkovitimi sredstvi. Sodišče je sklenilo, da mora Robba najkasneje do konec avgusta delo dovršiti in se radi tega odpraviti v Zagreb.⁹⁴ Robba se torej, ko je bil vodnjak pred magistratom l. 1751. končno postavljen, tega dela, kot je zahteval sklep sodišča z dne 13. jan. 1750, še ni lotil, niti ga ni dovršil do konec avgusta l. 1754., kot je to zahtevalo sodišče z dne 27. julija istega leta, kar je razvidno iz Robbove tožbe proti Igljuču z dne 5. sept. 1754. Ali je pod tem »kamnoseškim delom« mišljen oltar sv. Gervazija in Protazija, ali pa morda obenem tudi oltar sv. Trojice in sv. Emeriha — se ne dá reči. Mogoče je tudi, da je naročilo za zadnja dva oltarja prejel Robba šele kasneje, potem, ko je dovršil dotično »kamnoseško delo«.

(Dalje prihodnjič.)

⁹¹ l. c.

⁹² l. c., p. 220.

⁹³ G. P. od 8. julija 1740 do 3. dec. 1750.

⁹⁴ G. P. 1754, p. 235—36.

ORGLE V LJUBLJANSKIH CERKVAH

RAFKO FABIANI, STUD. THEOL.

(Konec.)

9. *Križanke*. — Cerkev nemškega viteškega reda je bila zidana v takozvani zlati dobi slovenskega stavbarstva, v letih 1713—1714 na stroške maršala Gvidona Starhemberga, komturja nemškega viteškega reda. — Kdaj je cerkev dobila orgle, ni mogoče dognati, ker je ves arhiv do novejšega časa, kakor tudi kronika na Dunaju v centralnem arhivu nemšk. viteškega reda. Šele ko bo ta arhiv prenesen v Ljubljano, bo mogoč podrobnejši študij o orglah v tej cerkvi.

Doslej so kot *prve orgle* v sedanji cerkvi znane iz leta 1840. To so prvo delo Ferdinanda Malahovskega. Stale so 500 gold.

Leta 1901. so bile te orgle prodane v Kočevje. Bile so, kot pripominja St. Premrl,¹ precej dober, blagodoneč instrument. Naslednje leto je tvrdka Maier iz Feldkirchna na Predarliskem postavila nove orgle, ki imajo dva manuala in 12 registrov in ki še danes služijo pri službi božji v cerkvi nemškega viteškega reda.

10. *Kapela v Marijanišču*. — Za kapelo v Marijanišču je napravil orgle Franc Goršič leta 1887. — So dvomanualne in so sprva imele 8 pojočih registrov. Ocenil jih je zelo ugodno J. Smrekar v *Cerkvenem Glasbeniku* (1887. št. 6), kjer omenja med drugim, da si je dal orgle razkazati tudi takratni knežoškof Missia, ki je na orgle tudi sam igral.² — Kasneje so orgle po Jenku dobile še tri registre; imajo torej 11 registrov.

11. *Sv. Jožef*. — V cerkvi sv. Jožefa je dolgo služil mesto orgel dvomanualni harmonij; imel je tudi pedal. Ko pa je leta 1933. črnuška cerkev kupila nove orgle, je stari instrument ponudila v nakup jezuitski cerkvi. Dne 13. aprila 1933 so bile orgle prepeljane v Ljubljano.

Orgle je izdelal orglarski mojster I. Rojc leta 1856.³ Imajo en manual in 11 registrov. Nekoliko jih je pre-

¹ Nekoliko statistike o orglah v ljubljanski škofiji. — *Cerkveni Glasbenik* 1918, str. 73.

² Prim. *Cerkv. Glasbenik* 1918, str. 21.

³ Rojen je bil 1811 na Taboru pri Podbrezju, umrl leta 1894. V orglarski stroki je bil samouk. Njegovi trije otroci Peter, Jože in Meta so bili glasbeno tako zelo nadarjeni, da so znali vsi trije po posluhu orglati, dasi ni nobeden poznal kakih not in teorije. Z orglarstvom se je Rojc seznanil pri mojstru Kunatu, ki je prišel delat v Podbrezje nove orgle. Postavil je, kolikor je znano, 45 novih orgel. — Prim. Premrl: Nekoliko statistike o orglah v ljubljanski škofiji. — *C. Glasbenik* 1918, str. 58.

Miklavčeve orgle v cerkvi na Rožniku

Orgle v Križankah. Postavila jih je leta 1908. tvrdka Maier iz Feldkirchna

delaval že Goršič in zadnji čas Jenko, ki je s piščalmi iz starih šentpeterskih orgel izpopolnil pedal.

12. *Rožnik.* — Zelo zanimiva je zgodovina cerkvice na Rožniku. Stala je že za časa Valvasorja, a so jo leta 1740. podrli in na njenem mestu sezidali sedanjo cerkev. Bila je podružnica šentpeterske fare. Iz neznanega vzroka je leta 1785. deželna gosposka ukazala, da se cerkvice zapre. Zato se niso pri sv. Petru za to svojo podružnico nič več menili, dasi je bila že leto kasneje (l. 1786) spet odprta. Njen oskrbnik in gospodar je bil cerkovnik Jurij Selan.

Ko so Francozi leta 1809. tretjič prišli v naše kraje, so oblegali ljubljanski grad in sicer z Golovca in Rožnika; pri tem je cerkev mnogo trpela in bila je do leta 1814. zaprta. Leta 1823. pa so cerkev ocedili in popravili.

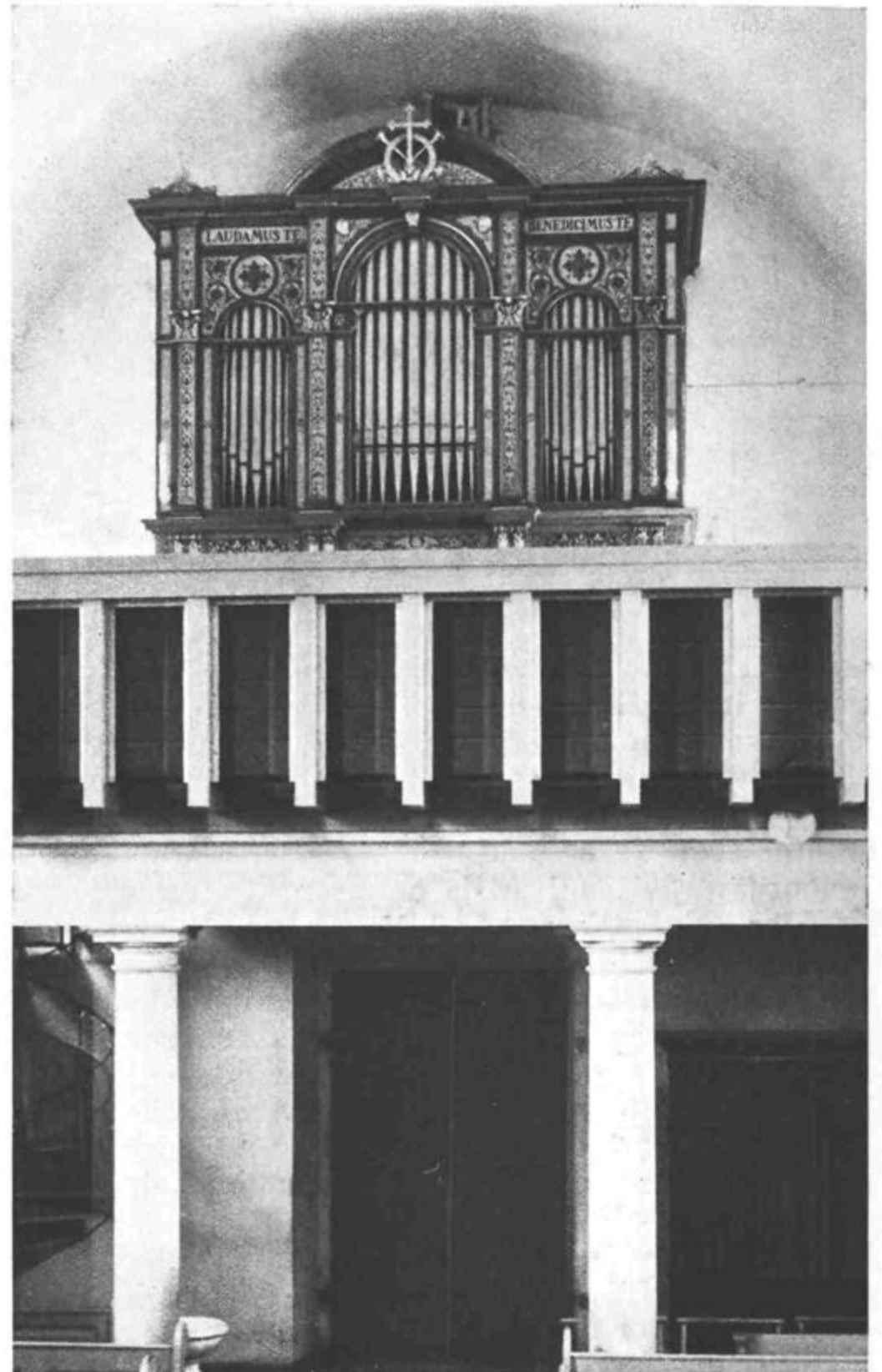
Frančiškanski župnik o. Felicijan Rant je dal sestaviti leta 1836. ob formalnem prevzemu te cerkvice natančen zapisnik o vsem njenem imetju. Pri tej priliki se omenjajo tudi orgle, ki niso bile za nobeno rabo več. Bile so jako majhne, še en meter ne dolge in ravno toliko visoke.¹

Bržkone so te orgle ostale v cerkvi še kakih 30 let, nakar so se morale umakniti novim orglam, ki jih

¹ Prim. Vrhovec: Rožnik in cerkev na Rožniku. Izvestje muz. društva, 1898. — Orgle so bile tzv. »pozitiv«, kakor ga ima n. pr. še danes stara opuščena božja pot v Mišjem dolu v primskovski župniji na Dolenjskem.

Orgle v kapeli Marijinega doma. Prenesli so jih iz kapele splošne bolnice

Goršičeve orgle v marijaniški kapeli

je naredil Ferd. Malahovski.² Pa tudi te orgle³ so se morale leta 1906. umakniti orglam, ki jih je naredil Milavec. Imajo dva manuala in 9 registrov. Orgle so čisto in natančno intonirane in sploh zelo dober instrument.⁴ Zanimive so zlasti zato, ker so v škofiji in bržkone v Sloveniji edine orgle, pri katerih vsi registri pojo na obeh manualih (Zwillingslade).

13. *Sveti Florijan.* — V letu 1672. sezidana cerkvice sv. Florijana je leta 1774. pogorela. Preteklo je precej časa, preden je bila cerkev prenovljena, obnovljena, preden je dobila tako lice, kot ga ima danes. — Blizu te cerkve je stala v Rebri leta 1708.⁵

² Okrog leta 1870.

³ Kupila je te orgle cerkev v Želimljah.

⁴ Dr. Kimovec pravi o njih: Nočem brez potrebe hvale peti g. Milavcu, to bodo že orgle oskrbele, zakaj vsi registri brez izjeme... so tako izborna intonirani, da bi bili tudi najboljši mojstri nanje ponosni. (Cerkv. Glasbenik, 1906, str. 79.)

⁵ Stanovski arhiv, fasc. 522. — Zbornik 1901, str. 141.

Ignacij Zupan

Ivan Zupan

sezidana majhna cerkvica, posvečena sv. Rozaliji, sv. Donatu in sv. Eliji. Tudi njo je požar leta 1774. močno poškodoval, in ker je niso več popravili, je bila leta 1786. zaprta in istega leta prodana. Ob tej priliki so prodali ves inventar. Tedaj so bile prodane tudi majhne orgle za 30 gold.¹ In ker sklepa Vrhovec,² da je morda prav tedaj prišla na stranski oltar v cerkvi sv. Florijana slika sv. Rozalije (iz podrte cerkvice), bi bilo možno, da so prav tedaj tudi orgle prenesli k sv. Florijanu. Toda Vrhovčevo mnenje ni dokazano³ in je zato skoro gotovo, da je dobila cerkev sv. Florijana svoje prve orgle leta 1855. Naredil jih je Malahovski in stojijo še danes, a so že precej slabe. Imajo 10 registrov (principal ni več popoln; piščali, v vojski odvzete, še niso nadomeščene) in en manual.

14. Selo. — V karmeličanski cerkvi na Selu je postavil orgle leta 1930. orglarski mojster Franc Jenko iz št. Vida nad Ljubljano — kot svoje četrto delo.

Orgle imajo sicer samo en manual in le 8 spremenov, a zastopane so vse barve: principal, flaute, in rezoči spremeni, ki se dajo lepo mešati; posebno lepe barve se dosežejo s superoktavo.⁴ — Stale so z omaro in električnim ventilatorjem 55.000 Din.

15. Kapela v Marijinem domu. — Kmalu po potresu je bila dozidana sedanja splošna bolnišnica, ki so jo imele usmiljene sestre v lastni režiji. Zelo mnogo dobrega je takrat storila za bolnico (kakor tudi za druge ustanove) tedanja prednica s. Leopoldina Hoppe. Kupila je leta 1902. za bolniško kapelo tudi orgle, da bi bilo cerkveno bogoslužje čim slovesnejše. Orgle je postavila že omenjena tvrdka Maier iz Feldkirchna. — Ko pa je leta 1921. država prevzela vso upravo bolnišnice, orgel v kapeli ni hotela odkupiti, zato so bile tedaj prenesene v kapelo Marijinega doma.⁵

Orgle imajo en manual in 6 registrov.

¹ Zbornik 1901, str. 141.

² Die Hauptstadt Laibach, 1886, str. 49.

³ Slika Sv. Rozalije je namreč leta 1784. (dve leti prej. preden je bila cerkvica prodana in podrta) naslikal slikar Herrlein v spomin na požar leta 1774.

⁴ Cerkevni Glasbenik, 1930, str. 84.

⁵ V bolniški kapeli imajo sedaj samo Jenkov harmonij.

16. Kapela drž. klasične gimnazije. — V poslopju klasične gimnazije je kapela, v kateri je služil za spremljanje dijaškega petja do leta 1910. le harmonij. Bivši dijaki pa so zbrali vsoto 1400 K in kupili nove orgle. Prvi je bil naprošen Milavec, da prevzame delo; a postavila jih je končno tvrdka Maier iz Feldkirchna.⁶

So dvoamne in imajo 6 registrov (dva le izpeljana).

17. Cerkev sv. Frančiška v Spodnji Šiški. Na ogromnem koru v novi cerkvi sv. Frančiška v Spodnji Šiški, so začasno postavljene precej majhne orgle, 80. delo bratov Zupanov⁷ iz Kamne gorice. Imajo samo en

⁶ Cerkev. Glasbenik, 1910, str. 21.

⁷ Ignacij Zupan (1853—1915) se je učil orglarstva pri Riegerju v Jägersndorfu v Šleziji in je uvedel v naši orglarski umetnosti sapnice na stožce. Delal je orgle ne samo za Slovenijo, marveč tudi za Slavonijo (Mitrovica), Bosno (Livno), Dalmacijo (Šibenik, Metković, Drniš),

Orgle na Rakovniku

manual in šest registrov; a za ta velikanski prostor bi bilo treba velikih in mogočnih orgel.

Zupanove orgle so bile prej (približno od leta 1900) v mali cerkvi sv. Jerneja v Spodnji Šiški; leta 1928. pa so bile prenesene v novo cerkev.

18. *Rakovnik.* — Cerkev Marije Pomočnice na Rakovniku je dobila orgle šele leta 1934. — So mehanične, dvomanualne s 5 registri. Napravil jih je pred približno 30 leti orglarski mojster Ignacij Zupan za mariborsko učiteljske.¹

Istro (Volosko) itd. Vsega je postavila Zupanova tvrdka 127 orgel. Kritika o orglah je bila splošno ugodna, zlasti glede mehanično-tehničnega dela. Tvrdka je bila tudi dvakrat odlikovana: leta 1888. na mednarodni svetovni razstavi za znanost in obrt v Bruslju in leta 1892. na mednarodni razstavi za glasbo in gledališko umetnost na Dunaju. — Precej obširen življenjepis Ign. Zupana je napisal dr. Kimovec v *Cerkv. Glasbeniku* leta 1916.)

¹ *Cerkv. Glasbenik*, 1934, str. 191.

Orgle v evangelijski cerkvi. Postavil jih je l. 1880. Fr. Goršič

Zupanove orgle v cerkvi sv. Frančiška v Sp. Šiški

19. *Alojzijeviška kapela.* — Ko je škof Anton Alojzij Wolf sezidal Collegium Aloysianum, je poskrbel, da je lepa alojzijeviška kapela tudi orgle dobila. Naredil jih je leta 1866. Franc Goršič. — Ko je Alojzijevišče (kot dijaški konvikt) prenehalo in je bil sezidan knezoškofijski zavod sv. Stanislava v št. Vidu nad Ljubljano, so orgle podrli in jih prenesli v zavod, kjer danes stoje v pevski sobi.

Približno 25 let je bil nato v alojzijeviški kapeli samo harmonij. Leta 1929. pa je orglarska šola kupila od župnega urada Loka pri Zidanem mostu majhne Brandlove orgle, ki jih je nekoliko predelal Jenko in jih postavil na kor alojzijeviške kapele.

Imajo en manual in 6 registrov.

20. *Kapela v umobolnici.* — Ko je bila po potresu stara bolnišnica na Dunajski cesti podrta, so bile prenešene (približno leta 1896.) iz tamošnje kapele male orgle v kapelo nekdanje prisilne delavnice, sedaj umobolnice na Poljanskem nasipu. Orgle je napravil slovenski orglarski mojster Franc Ks. Dev² okrog leta 1860. Orgle niso slabe, dasi so stare preko 70 let. Nekateri registri so še lepi, mehki.³ — Vseh registrov je 5, manual eden.

Uprava umobolnice namerava orgle podreti, ker jih že nekaj let ne rabijo več, temveč imajo sedaj na koru lep Jenkov harmonij, ki za majhno kapelo res zadostuje, a orgel, čeprav majhnih, vendarle ne more nadomestiti.

DODATEK

Statistika orgel v ljubljanskih cerkvah je bila zaključena z letom 1934. — V l. 1935. pa moramo omeniti sledeče spremembe:

² Franc Ks. Dev se je rodil leta 1834. v Mokronogu, umrl v Ljubljani leta 1872. — Izvršil je več orgel na Vipavskem (na Planini pri Vipavi 1861, v št. Vidu pri Vipavi, tudi v Vipavi). Poročila v Zgodnji Danici in Novicah njegove izdelke zelo hvalijo. (*Cerkv. Glasbenik* 1919, str. 6—7.)

³ Nekoliko jih je že popravljajl Fr. Jenko. — Odvzete pa so orglam pedalne tipke.

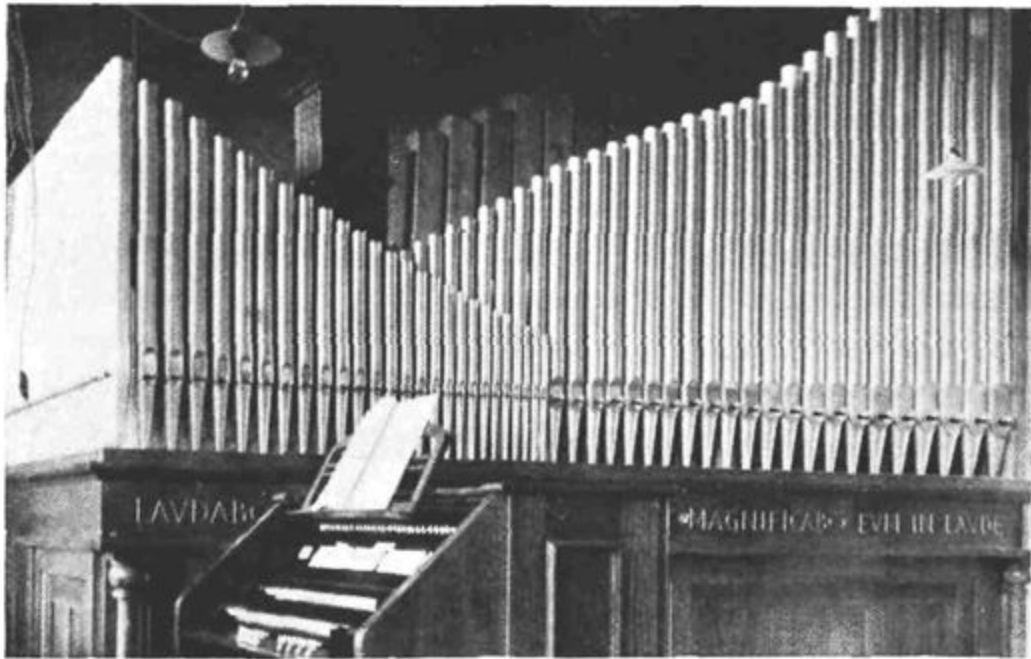
Brandlove orgle v Alojzijeveški kapeli

1. Stare Devove orgle v umobolniški kapeli (na Poljanskem nasipu) ne stojе več. Uprava jih je dala po mojstru Jenku podreti.

2. Nanovo so bile 5. maja 1935 blagoslovljene orgle v cerkvi sv. Cirila in Metoda. Postavljene so na vmesnem prostoru med ladjama cerkve sv. Krištofa in cerkve sv. Cirila in Metoda. Orgle so izvrstno delo orgl. mojstra Fr. Jenka. Zanimive so predvsem radi svoje preproste, a vendar zelo učinkovite zunanje oblike, ki je zamisel arh. J. Plečnika. Orgelska omara je le okrog 1 m visok lesen pas, iznad katerega se prosto dvigajo urejene vrste svetlih piščali.

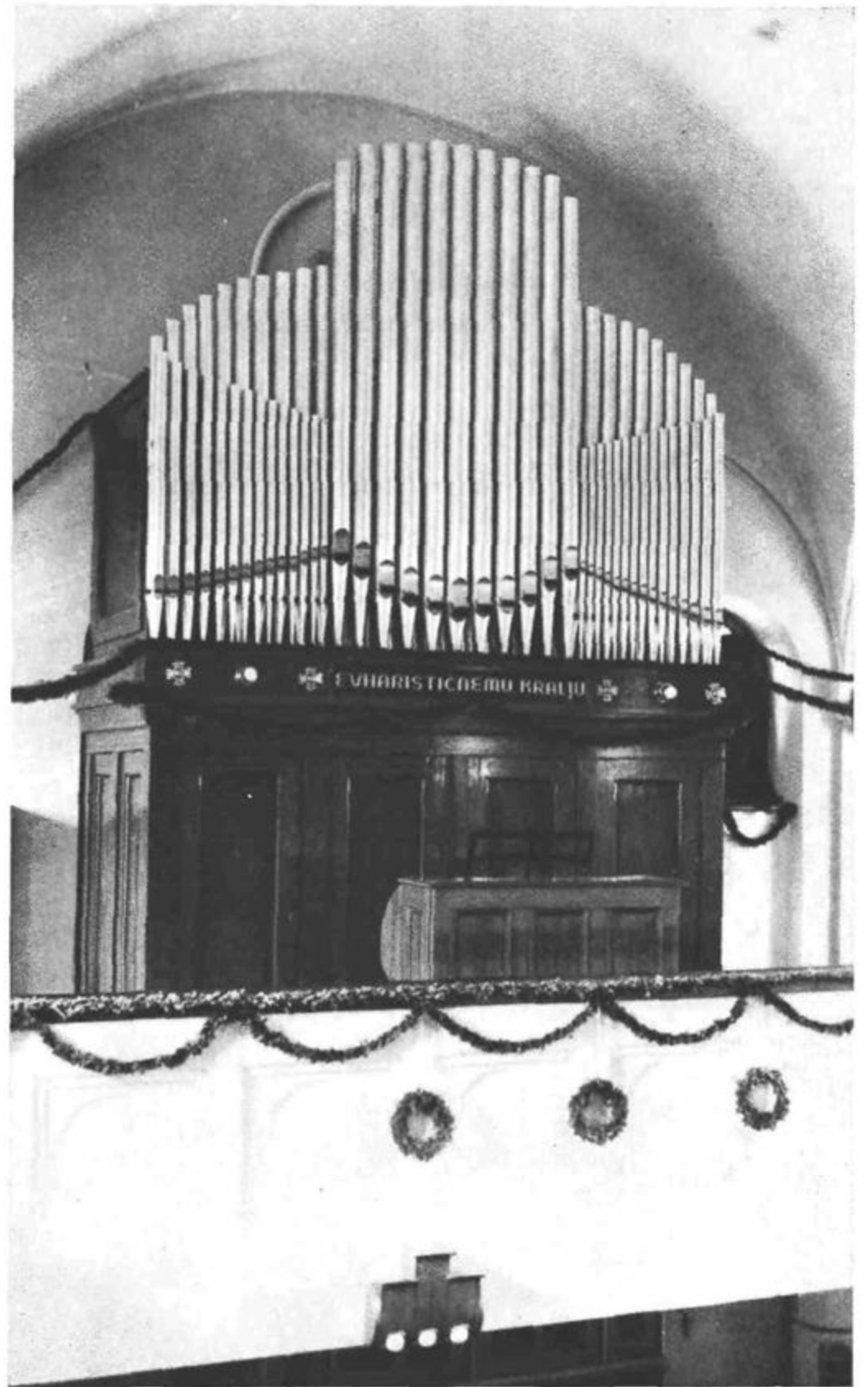
Orgle so Jenkovo 19. delo in po kakovosti prav odličen instrument. — Imajo 2 manuala in 20 registrov.

3. Nove orgle je naredil mojster Jenko tudi za kapelo v Zavetišču sv. Jožefa. Imajo 2 manuala in 17 pojočih registrov. Tudi pri teh orglah je treba opozoriti na privlačno in zanimivo zunanjo obliko (orgelsko omaro).

Nove orgle v cerkvi sv. Cirila in Metoda

Prav pestra je zgodovinska statistika orgel v ljubljanskih cerkvah, pestra glede na starost orgel, glede na velikost, glede na orgl. mojstre, itd. Iz skromnih in neznatnih početkov, ki segajo tja v začetek 15. stol., se je naša orglarska umetnost in obrt sčasoma razvila do višine, ki ne zaostaja prav nič za drugimi narodi. Križman, Goršič, Milavec, Jenko so imena orglarskih mojstrov, na čigar dela smo in lahko vedno ostanemo ponosni.

Orgle v kapeli zavetišča sv. Jožefa

ZGODOVINA PRIMČEVE HIŠE V LJUBLJANI

DR. RUDOLF ANDREJKA

(Konec.)

Anton Primic je v kratki dobi svojega življenja, ki ga je izpodkopavala neizprosna jetika, povzdignil podedovano očetovo trgovino s platnom v Špitalski ulici do znatne višine. L. 1813. je bil na sedmem mestu med najvišje obdavčenimi trgovci v Ljubljani. Izmed trgovcev v Špitalski ulici pa je plačeval najvišji davek 136,50 frankov,¹ več ko bogati Miha Dežman (120,76 frankov) in oba brata Heimanna (Abraham 42 fcs, Mozes 69,30 fcs, skupaj 111,30 fcs). L. 1810. je bil kupil iz zapuščine Adama Hartla v Židovski ulici s posredovanjem svojega tasta Janez Krstn. Hartla barjanski travnik na Volarju (mapna šte. 54) za 6 zlatih cekinov, t. j. 27 fl. konv. veljave. Bil je v kupčijskih zvezah s tvorničarjem Janezom pl. Desselbrunnerjem na Selu in z bankirjem in veletrgovcem Antonom Domijanom na Mestnem trgu 2. Konkurs Desselbrunnerja (1805) in Franceta Domijana, Antonovega sina (1815—16) ni mogel omajati njegovega trdnega podjetja, čeprav mu je prizadejal velike izgube; vendar je ostala njegova hiša v Kapucinski ulici brez dolga in vknjižb.

Od očetovskih kramarskih kolib na Špitalskem mostu je prešla nanj dne 29. marca 1811 samo še dvojna koliba št. 16/17 (konskr. št. 4), stoječa tedaj med Sorčanovo in Terlerjevo kolibo, ki mu je pa ni bilo več dosti mar. Zato jo je prodal dne 19. julija 1814 tobačnemu trafikantu Alojziju Hoffmannu,² stanujočemu na Sv. Petra predmestju 144 (danes Sv. Petra cesta 3) za 1760 fl.

Precej skrbi je delal Antonu Primcu njegov svak *Jožef Wurschbauer*, trgovec s krojnim in kurentnim blagom na Starem trgu 14 (danes 1), ki se je pečal tudi še s špedicijo in komisijskimi posli, s hišno

¹ »Gewerbsteuervorschreibung für die Hauptgemeinde Laibach 1814 für die ersten 10 Monathe« v mestnem arhivu.

² Prepis na Hoffmanna se je vršil dne 20. septembra 1815. Ko je mestni magistrat stari Špitalski most l. 1840. podrl, je obenem sklenil, da se kolibe na novi zidani most ne postavijo več. Hoffmannu pa je za njegovi dosedanji kolibi dodelil zidane prodajalne lope št. 18 in 19 v Slovni (današnji Prešernovi) ulici, ki sta ob prešteviljenju l. 1877. dobili današnji številki 10 in 12. Od Hoffmanna ju je prevzela (1846) Jožefa Uršič, od nje (1867) njena hčerka Alojzija poroč. Veith, ki je imela tu trafiko do l. 1885., ko se je vselil vanje barvar Adolf Hauptmann. Od 1897—1913 je imel v njih Ivan Kordik svojo galanterijsko trgovino, od 1913—1921 pa Karl Seunig svojo trgovino z usnjem. L. 1921. je poslovala tu Prometna banka do leta 1928. Od tedaj jo ima v najemu zlatarska in urarska tvrdka H. Suttner, ki torej posluje v zemljeknjižni naslednici Primčeve kolibe na Špitalskem mostu št. 16/17.

prekupčijo in drugimi špekulacijami. Ko mu je umrla prva žena, Antonova sestra Lucija, roj. Primic 3. januarja 1810 za jetiko ter mu zapustila 4 nedoletne otroke (Jožefa, Ignaca, Edvarda in Marijo Terezijo Julijano), se je že čez tri mesece (29. aprila 1810) vnovič oženil s Karolino, roj. Redeschini, vdovo po sanitetnem svetniku in protomediku dr. Antonu Jelovšku (Jellouscheg) plem. Fichtenau-u, stanujočo v lastni hiši na Mestnem trgu 5. Prepisala mu je to hišo že l. 1811., čeprav je imela iz prvega zakona 3 otroke (Siksta, Julijana in Sabino). Že prej je bil Wurschbauer v konkurzu trgovca Antona Deodata Cargnattija izdražil njegovo trinadstropno hišo na Starem trgu 178 (= 14 = 1) s prodajalno in skladišči, opravo in trgovskim blagom za 6300 fl. (Licitacijski zapisnik z dne 18. februarja 1798). L. 1804. je bil od Ivane Günzler kupil hišo št. 30 na Kapucinskem trgu (danes Kongresni trg 13), l. 1811. pa je spravil tudi hišo št. 51 pri Sv. Florijanu (danes Ulica na Grad 7) od Antona Guttmanna za 100 fl. v svojo last.

Toda ob vsej špekulativni podjetnosti Wurschbauer s svojimi podjetji in transakcijami ni uspeval. Za izplačilo svojih pastorkov, Jelovškovih otrok, je moral najeti l. 1810. posojilo pri svaku Antonu Primcu, h kateremu se je zatekel l. 1816, vnovič za večja posojila, tako da so Primčeve terjatve znašale slednjič 5700 fl. Isto leto mu je posodila Marija Recher roj. Hartl, vdova po odvetniku dr. Recherju, 2600 fl., l. 1817. Franc Dolničar 4000 fl., l. 1818. se je vknjižila na njegove hiše tvrdka Berger za 2259 fl., l. 1825. tvornica sukna v Namēstih za okroglo 1000 fl. Wurschbauer se je skušal otresti rastočih dolgov s prodajo pridobljenih hiš. L. 1815. je prodal hišo št. 51 pri Sv. Florijanu Andreju Mechanu, l. 1822. hišo na Mestnem trgu 5 kavarnarju Francetu Coloretu, leta 1828. hišo št. 30 na Kongresnem trgu Francetu Dolničarju.³ Toda vse to ni moglo zadrževati pretečega poloma. Ko je Wurschbauer dne 2. aprila 1830, star 61 let, umrl, je prišla še zadnja njegova hiša na Starem trgu 14 (1) zaradi poganjanja suknarne v Namēstih dne 25. julija 1831 na javno dražbo. Izdražil jo je Wurschbauerjev pastorek, trgovec Julijan pl. Fichtenau⁴ za 9550 fl. Da reši Wurschbauerjevim

³ Hišo št. 30 na Kongresnem trgu (danes št. 13) je kupil 3. junija 1845 trgovec Marko Lavrenčič, od katerega je prešla 12. novembra 1861 na Andreja Lavrenčiča. Hiša je ostala do danes v lasti Lavrenčičevih.

⁴ Hišo na Starem trgu 14 (1) je Julijan Fichtenau prodal že naslednje leto (29. sept. 1832) trgovki Tereziji Peschka, sam pa z bratom Sikstom stanoval na Bregu 189 (14).

Jožef Anzelm vitez Scheuchenstein *2. aprila 1808 v Ljubljani
† 5. avgusta 1873 v Gradcu, so-
prog Julije Primčeve

otrokom prvega zakona vsaj nekaj, je vdova takrat že umrlega Antona Primca, Julijana, že l. 1830. cedi-rala Primčeve terjatve v znesku 5700 fl. svojim ne-čakom Jožefu in Mariji Wurschbauer. Izdražitelj Julijan pl. Fichtenau jima je vsega skup izplačal vsoto 7440 fl.

Wurschbauerjeva vdova Karolina je po propadu moževih podjetij stanovala pri sinu iz prvega zakona Julijanu pl. Fichtenau ter umrla 27. aprila 1848 v Perlesovi hiši v Slonovi ulici 53, stara 76 let. Jožefov sin edinec *Jožef Wurschbauer ml.*, sin Lucije Primčeve, je bil od 1835—46 žitni trgovec v Gradišču 18 (danes Cesta 29. oktobra št. 4). V prvem zakonu je bil poročen z Marijano Dolničar, hčerko trgovca Antona Dolničarja, po njeni smrti (6. avgusta 1873) pa se je vnovič oženil (1. oktobra 1838) z Marijo, vdovo Cragolini, roj. Podboj, hčerko gostilničarja in trgovca Jakoba Podboja in Mete, roj. Komar. Tudi druga žena mu ni dolgo živela, umrla je dne 16. septembra 1846 v Gradišču 58 (danes Cesta 29. oktobra št. 24) v materini hiši za jetiko. Jožef Wurschbauer ml. je kmalu nato opustil svojo trgovino, živel v skromnih razmerah v Peruzzijski hiši v Krakovem 3 (danes Zoisova cesta št. 2) in tam umrl dne 9. marca 1854 za jetiko. Njegovo sestro Marijo Terezijo Julijano, roj. 8. februarja 1806, je vzel dne 26. oktobra 1835 trgovski knjigovodja Jožef Hofbauer.

7. TRGOVKA JULIJANA PRIMIC, ROJ. HARTL

Antona Primca je 1. avgusta 1816 pobrala jetika, starega še-le 35 let. Mati Terezija, ki ji je bilo takrat 77 let, pa je še krepko živela in uživala svoje izgovorjeno stanovanje v Antonovi hiši v Kapucinski ulici 50, ki so jo bili l. 1805. preštevilili na št. 43. Antonova vdova Julijana se je tedaj odločila, da se preseli iz Špitalske ulice 265 v očetovo hišo na Mestni trg 239, kjer se je po smrti očeta Janeza Hartla (26. novembra 1817) izpraznilo stanovanje. Moževo trgovino v Špitalski ulici je sicer še vodila naprej, vendar v čedalje bolj skrčenem obsegu. Obrtni izkaz iz l. 1819. pripominja, da poslujeta v njeni trgovini le še dva trgovska sotrudnika in da se je obrat izza smrti prin-

cipala izredno zmanjšal in ga je šteti med zelo šibke.¹

Ob svoji smrti ni imel Anton Primic nobenega vknjiženega dolga, pač pa znatne terjatve do mnogih ljubljanskih trgovcev, med katerimi mu je bil celo premožni svak Jožef Alborgetti dolžan vsoto 4100 fl. Za univerzalnega dediča svojega velikega premoženja s trgovino vred je postavil ženo Julijano, hišo št. 43 v Kapucinski (odslej Gledališki) ulici in oba travnika na Volarju (mapna števil. 54 in 63) pa je zapustil nedoletnemu sinu Janezu Krstniku, na katerega so se ta zemljišča v zemljiški knjigi prepisala dne 16. aprila 1823.

Dne 2. novembra 1822 je umrla Antonova mati Terezija Primic, stara 86 let, v Gledališki ulici 43. Sedaj še-le se je vdova Julijana Primic preselila v izpraznjeno stanovanje, kar se ujema tudi z vpisi v obrtnih seznamkih mestnega magistrata (1822: stanovanje še na Mestnem trgu 239, 1824 že v Gledališki ulici 43).

Dne 28. marca 1832. je umrl devetnajstletni Julijanin edinec, Janez Krstnik Primic, za otrpnjenjem možganov; ostala ji je samo še hči edinka, takrat šestnajstletna Julija. Ker ni bilo več moškega naslednika za trgovino, jo je vdova Julijana v tem letu docela opustila. Prevzel jo je najbrž Andrej Mallner, stari prijatelj rodbine in poznejši oskrbnik Primčevih hiš.

8. HIŠNI POSESTNICI JULIJANA PRIMIC, ROJ. HARTL IN NJE HČERKA JULIJANA

Zapuščina mladoletno umrlega Janeza Primca, obstoječa iz prej omenjenih nepremičnin, je prešla s sodnim prisojilom z dne 27. novembra 1832 na vdovo Julijano in njeno hčerko Julijo.²

Odslej sta živeli mati in hči skupaj v prvem nadstropju podedovane hiše v Gledališki ulici 43. Pri njih je bila od 1833—1835 še Ana Jelovšek, rojena 6. junija 1823, hčerka paznika Martina Jelovška na Mestnem trgu 10, ki jo je vzela Julijana Primic za svojo³ in stara kuharica Primčevih, Helena Brecljnik, po rodu iz Zapuž. Razen Primčevih so stanovali l. 1834. v njih hiši še tržni nadzornik (Marktrichter) Alojzij Zitterer z ženo in 12 otroki in magistratni praktikant Maks vitez Premerstein z ženo Karolino in hčerko Hermino.⁴

Dne 23. maja 1839 se je Julija Primčeva, stara 23 let, poročila v škofovi kapeli s tedanjim avskul-

¹ Gewerbstabelle der Hauptgemeinde Stadt Laybach für das Militärjahr 1819, 1820 und 1821 v mestnem arhivu, knjiga 99, zapored. št. 328.

² Listinska zbirka zemljeknjiznih prepisov Tom. 15 Lit B, Fol. 489 v arhivu okrožnega sodišča v Ljubljani.

³ Ana Jelovškova je odšla l. 1835. od Primčevih kot vzgojiteljica k odvetniku dr. Blažu Chrobathu. Iz ljubavnega razmerja z dr. Francetom Prešernom se je 18. decembra 1842 rodila hči Ernestina. O njih prim. S. B. L. I. str. 397 in tam navedeno literaturo ter Kidrič, Prešernove Lavre L. Z. 1934 in 1935.

⁴ Konkskripcijska pola št. 43 Kapucinsko predmestje, št. 43, zvezek VII popisa prebivalstva iz l. 1830. v domovinskem uradu mestnega poglavarstva.

tantom deželnega sodišča, Jožefom Anzelmom plem. Scheuchenstuehlom, sinom dvornega svetnika in finančnega prokuratorja Antona pl. Scheuchenstuehla in Antonije, roj. Gollmayer. Madi zakonski par si je uredil stanovanje v Primčevi hiši. Tu so se jima rodile po vrsti štiri hčerke: Marija Julijana (9. maja 1840) poznejša baronica Rechbach, Marija Ana (2. avgusta 1841), poročena pozneje s polkovnikom Ivanom Mammerjem plem. Mammern, Antonija Marija (23. januarja 1844), pozneje soproga generala Gustava Linnerja in Jožefa Terezija (17. septembra 1846), omožena pozneje z nadporočnikom Adolfom Bauerjem na Dunaju.

Kakor dedu Janezu Krstniku Primcu, se je tudi Juliji Primčevi rodil sin edinec še le kot zadnji otrok. Bil je to *Jožef Viljem pl. Scheuchenstuehl* (rojen 28. maja 1850), poznejši podpredsednik višjega deželnega sodišča v Gradcu.

Ker se je Scheuchenstuehlovim rodbina naglo množila, je postalo stanovanje v Primčevi hiši kmalu pretesno. Zato je vdova Julijana l. 1841. porabila priliko, ko se ji je nudila sosedna Povšinova hiša v nakup. Nje tedanji lastnik, kovač Jožef Povšin, je bil namreč umrl dne 11. februarja 1839. Njegovemu dediču in edincu Karlu Jožefu pa menda kovačija v čedalje bolj urbaniziranem predmestju ni več uspevala tako, kakor prednikom, zato se je odločil, da jo preloži drugam. Res ga najdemo konec l. 1841. na sv. Jakoba trgu 141 (3), poročenega izza 22. novembra z Uršulo Zupančičevo iz Malega Gabra. Svojo hišo v Gledališki ulici 44 pa je s kupno pogodbo z dne 9. junija 1841 prodal vdovi Julijani Primčevi in njeni hčerki Juliji (prepis v zemljiški knjigi z dne 16. julija 1841.).

S Povšinovo hišo sta Primčevi pridobili poleg dvorišča in vrta, s katerima sta zaokrožili svoje dvorišče in vrt, še manzardno stanovanje v 2. nadstropju z

Rodbina Scheuchenstuehl okoli l. 1860. Sedé od leve na desno: Terezija * 17. IX. 1846, Jožef * 28. V. 1850, Julija, roj. Primic, * 30. V. 1816, Marija Ana * 2. VIII. 1841. Stojé: Antonija * 23. I. 1844, Jožef Amzelm * 2. IV. 1808. Po fotografiji iz l. 1860. (last gospe Julijane Schwickertove v Zgošl pri Lescah)

Julijini otroci okoli l. 1864., zgoraj Jožef in Terezija, spodaj Marija Ana in Antonija Marija

2 sobama proti »Belemu volku«, dve veliki sobi v 1. nadstropju na Gledališko ulico, razen tega pa ves dvorišni trakt s tremi sobami v 1. nadstropju, kuhinjo, prednjo sobo in hodnikom, v pritličju pa obširne obokane prostore nekdanje kovačije in prav take hleve na dvorišču. Novi lastnici sta kmalu, morda že 1841. ali vsaj v naslednjem letu obe hiši primerno prezidali, združili ločeni vhod v eno široko vežo, morda tudi eno ali drugo hišo nekoliko vzdignili, da se ji pridobila enotna fasada, na vsak način pa pre naredili stopnišče. V razširjeni vrt sta postavili rastlinjak in še danes ohranjeno, okroglo utico s kamenitim tlakom. Katero stanovanje so zasedli Scheuchenstuehlovi, katero vdova, se ne da dognati, verjetno je, da si je vdova izbrala bolj odstranski in mirni dvorišni trakt. Sobe v obeh hišah pa se odlikujejo vse po svoji višini (3,5 m) in izredni prostranosti (6×6 m).

Da sta bili združeni hiši št. 43 in 44 med 1841 do 1842 v stavbno enoto, je razvidno poleg imenika ljubljanskih hišnih posestnikov iz l. 1853. in kon-

Dr. Jožef vitez Scheuchenstuehl, edlini sin Primčeve Julije, okoli l. 1882. z ženo Justino

skribcijskih pol ljudskega štetja iz l. 1857. zlasti iz vpisov v seznamku zemljiških in hišnih parcel (priloga katastr. mapi Kapucinsko predmestje v katastr. mapnem arhivu) iz leta 1842., kjer sta obe hišni številki že skupaj omenjeni. Vendar ta hiša do leta 1877, ko se je izvršilo novo prešteviljenje vseh ljubljanskih hiš, ni dobila enotne hišne številke, ampak se je vodila naprej s staro dvojno številko 43/44; l. 1877. pa ji je bila dodeljena številka 6, ki je ostala do danes. Leto na to se je izvršila tudi v zemljiški knjigi pod vložkom 79 Kapucinskega predmestja ustrežna izprememba.¹

Jožef Scheuchenstuehl je imel l. 1843. že dolgih 11 let avskultantske službe za seboj. To leto se mu je uradniška kariera naposled vendarle izboljšala. Napredoval je za svetniškega zapisnikarja (Ratsprotokollist), preskočivši tovariše Jožefa Ferdinanda Pillerja in Jožefa Viljema Vesela, l. 1845. je postal že sodni svetnik, preskočivši svetniškega zapisnikarja Franca Ks. Kogla ter dež. sodna tajnika Antona Müllerja in Martina Calcicha, januarja l. 1850. pa je bil imenovan za višjega dež. sodnega svetnika in predsednika okrožnega sodišča v Novem mestu. Scheuchenstuehlovi so se preselili konec l. 1850. iz Ljubljane, ž njimi vred tudi vdova Julijana Primčeva. Nastanili so se v Kandiji pri Novem mestu v gradiču Neuhofu, ki je od l. 1893. del bolnišnice usmiljenih bratov v Kandiji, a ga je imela tedaj v lasti neka Ana Vollmann. Scheuchenstuehl je kmalu zaslovel po svoji

¹ Odlok deželnega sodišča z dne 9. julija 1878, št. 4663. V dotični vlogi poudarja tedanji lastnik, steklar Pauschin, da »sta se obe hiši že davno pred novim številjenjem iz l. 1877. prezidali v eno« (Fasc. III št. 432 ex 1878 zemljiške knjige).

² Prim. Ivan Trdina, Dve ljubici L. Z. 1905, str. 141. Primerjaj tudi dr. Constantin von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, Dunaj 1875, zvezek XXIX, stran 243.

³ Andrej Mallner, roj. 16. nov. 1795 kot sin hišnika Martina in Uršule Prenner, je bil po vsej priliki poslo-

uradni strogosti. Ker je imel o sebi in svoji službi visoko mnenje, so mu dali Dolenjci šegavi vzdevek »dolenjskega Napoleona«.²

Juliji milo in toplo dolenjsko podnebje ni delo dobro. Že izza mladosti je bolehal na srcu in si hodila, še preden se je poročila, iskat zdravja v zdravilišče Dobrno. Odtod je pisala svojemu zaročencu Scheuchenstuehlu pisma, ki so bila pisana z izredno toplim občutjem in so razodevala, da je imela takrat svojega bodočega soproga iskreno rada. Ta pisma je hranila po njeni smrti dolgo časa njena hčerka Julijana baronica Rechbach s svojimi pismi vred. Žal da se je zbirka po smrti Julijane Rechbachove po pomoti uničila. (Povedala gospa Julijana Schwickert.)

Ljubljansko hišo št. 43/44 v Gledališki ulici, ki je ostala slej ko prej v lasti obeh Primčevih, je upravljal med tem stari prijatelj Primčeve rodbine, Andrej Mallner.³ V izpraznjeno stanovanje Scheuchenstuehlovih in vdove Julijane Primčeve se je vselila rodina Vesel: deželnosodni svetnik Jožef Vesel, njegov brat, distriktni zdravnik dr. Karl Vesel in njiju sestra Viljemina. Staro stanovanje izza l. 1830. je zasedal še vedno Maks plem. Premerstein, tedaj sodni official. Stara Primčeva kuharica Helena Breceljnik je uživala kot hišnica dosmrtno sobo s kuhinjo ali v dvorišču ali pa v manzardi.⁴

9. HIŠNA POSESTNICA JULIJA PRIMIC, OMOŽENA SCHEUCHENSTUEHL

Dne 26. oktobra 1855 je vdova Julijana Primic, stara 68 let, umrla v gradiču Neuhofu pri Novem mestu. V testamentu z dne 7. maja 1848 je postavila hčerko edinko Julijo za univerzalnega dediča svoje idealne polovice na solastninski hiši št. 43/44 v Gledališki ulici z vrtom vred in na barjanskih travnikih na Volarju (mapna št. 54 in 63), svojih dragotin, hišne oprave, obleke in perila, svojih 9 obligacij na poslopju Kazinskega društva v znesku 900 fl. in svojih nevknjiženih terjatev. Sodno prisojilo Juliji Scheuchenstuehlovi kot odslej edini in popolni lastnici hiše, se je izvršilo dne 27. decembra 1856, zemljiškooknjižni prepis pa dne 20. januarja 1857.⁵

Juliji so med tem doraščale hčerke in morala je misliti na njih močitev in s tem na primerno doto. Ljubljanska hiša in travnika ji niso bogve kaj donášali, zato je rada ustregla ponudbi trgovca Gašperja Stöckla, ki se je, po rodu iz Železne Kaplje, mislil ustanoviti v Ljubljani. Prepustila mu je pritlične prodajalne prostore v Gledališki ulici za 10 let v najem proti letni najemnini 210 fl.⁶ Gašper Stöckl je

vodja v trgovini Julijane Primčeve. Osamosvojil se je l. 1833.; l. 1834. pa se je z Jakobom C. Mayerjem združil v tvrdko Mallner & Mayer, ki je poslovala do l. 1850. v Špitalski ulici 271. Potem je ustanovil na Bledu sloveči hotel Mallner in mnogo pripomogel do razvoja našega prvega letovišča.

⁴ Operat ljudskega štetja iz l. 1857., zvezek VI (Kapucinsko predmestje) pola št. 43/44.

⁵ Fasc. V. št. 137 ex 1856 v arhivu zemljiške knjige.

⁶ Najemna pogodba z dne 21. septembra 1858 (Fasc. IV., številka 48 ex 1858 v arhivu zemljiške knjige).

Julijana Scheuchenstuehl,
poroč. baronica Rechbach,
* 9. V. 1840, prva Julijina
hčerka

Marija Ana Scheuchenstuehl,
* 2. VIII. 1841, poročena
pl. Mammern, druga Julijina
hčerka

Antonija Marija Scheuchen-
stuehl, * 23. I. 1844, poročena
Linner, tretja Julijina hčerka

Jožefa Terezija Scheuchen-
stuehl, * 17. IX. 1846, poro-

čena Bauer, četrta Julijina
hčerka

odprl svojo trgovino s krojnim in modnim blagom v preurejenih lokalih sredi l. 1859,¹ ter jo tudi vodil do l. 1873. Od njega jo je prevzel njegov brat (Gašper Stöckl ni imel otrok) Ernst Stöckl in jo vodil tam do l. 1881., ko se je preselil na Kongresni trg 3.

Dne 24. januarja 1859 se je poročila v Šmihelu pri Novem mestu najstarejša Julijina hčerka Julijana, najbolj podobna izmed vseh hčerk materi (glej priobčeno fotografijo iz tedanjih dni) s svetniškim tajnikom pri deželnem sodišču v Ljubljani in poznejšim deželnosodnim svetnikom, Viljemom baronom Rechbachom. Nje dota je očitno izčrpala vse Julijine prihranke. Mlada zakonca sta se po poroki nastanila v Julijini hiši v Gledališki ulici in tam stanovala do l. 1872. Tu se jima je rodilo najprej — zdi se, da je bilo to dedno v Primčevem rodu — po vrsti 5 hčerk in dva sinova (Viljem in Jožef), od katerih je Jožef že eno leto po rojstvu umrl (1871), dočim je postal Viljem, roj. 16. avgusta 1866, pozneje vladni svetnik in predstojnik okrajnega glavarstva v Novem mestu (1903—1918) ter je kot tak še danes v dobrem spominu zaradi svojega ljudomilega ravnanja med evropsko vojno.

Tudi druga in tretja Julijina hčerka sta se med tem zaročili in sicer obe s častniki 7. lovskega bataljona, ki je bil takrat nastanjen v Novem mestu: Marija Ana s stotnikom Ivanom pl. Mammernem, Antonija Marija pa s stotnikom Gustavom Linnerjem.² Bližajoca se poroka obeh hčera je povzročila Juliji obilo skrbi. Treba je bilo spraviti vkup predpisano vojaško ženitno kavcijo, ki je šla že takrat v težke tisočake. Ker tega denarja ni bilo pri hiši, je

morala Julija najeti pri Kranjski (takrat »Ljubljanski«) hranilnici dolg 8000 fl., ki se je vknjižil na njeno hišo v Gledališki ulici.³

Julija pa ni dočakala poroke svojih hčerk. V začetku l. 1864. je nenadoma zbolela za vnetjem prsne mreže, kateremu se je pridružila zaradi slabega srca še prsna vodenica. Umrla je 2. februarja 1864 v Neuhofu ter je pokopana na šmihelskem pokopališču. Dvojna poroka njunih hčerk Marije Ane in Antonije Marije se je vršila dne 30. marca 1864 v Šmihelu, dober mesec po njeni smrti.

10. JULIJE SCHEUCHENSTUEHLOVE DEDIČI

Julija Scheuchenstuehlova je umrla brez testamenta. Od njenih zakonitih dedičev so se odpovedale vse tri omožene hčerke (Julijana baronica Rechbach, Marija Ana pl. Mammern in Antonija Marija Linner) svojim deležem na materini dediščini v prid Julijinih nedoletnih otrok, Terezije in Jožefa. Vrednost dedščine, ki je obsegala poleg Julijinih premičnin in terjatev še hišo št. 43/44 v Gledališki ulici in že znana travnika na Volarju, je bila cenjena po odbitku pasiv (med njimi dolg 8000 fl. pri Kranjski hranilnici) na 12.909 fl. 30 kr. S prisojilom z dne 27. junija 1865 je prešla torej hiša št. 43/44 v Gledališki ulici v last Jožefa in Terezije Scheuchenstuehl in bila zemljiškoknjižno nanje prepisana dne 25. septembra.⁴

V tej hiši so takrat stanovali poleg deželnosodnega svetnika Viljema barona Rechbacha še stari najemnik Maks vitez Premerstein. 73 letna hišnica Helena Brecljnik, trgovec Gašper Stöckl z ženo Ivano, rojeno

gunjah, kjer je 17. decembra 1916 umrl. Ker je bil zakon brez otrok, je zapustila njegova vdova (umrla 26. marca 1929) posestvo svoji nečakinji Julijani baronici Rechbach, poročeni Schwickert, ki še ondi biva.

³ Arhiv zemljiške knjige; Fasc. III. Reg. št. 142 ex 1863. Dolžno pismo je z dne 8. decembra, vknjižba z dne 9. decembra 1863.

⁴ Arhiv zemljiške knjige Fasc. III. reg. šte. 11 ex 1865.

¹ Obrtni list mestn. magistrata z dne 13. avgusta 1859.

² Ivan pl. Mammern, nazadnje polkovnik in poveljnik 22. pešpolka v Zadru, je preživel svoj pokoj na Bledu, umrl pa je dne 1. januarja 1893 v Ljubljani za kapjo. Njegova edina hčerka Ana se je poročila s polkovnikom Pokornyjem in živi v Pressbaumu. Gustav Linner je postal podmaršal in komandant invalidskega doma v Pragi. Po upokojitvi se je preselil v lastno vilo na Zgoši pri Be-

Alojzij Pauschin

Adolf Gustav Knebl

Zitterer, njegov posinovljenec Karl Stöckl in njegov brat, takrat še trgovski pomočnik Ernst Stöckl, slednjič rodbina polkovnega zdravnika dr. Alojzija Kaiserja.¹

Jožef Scheuchenstuehl je bil za svoje zasluge kot predsednik okrožnega sodišča v Novem mestu že 22. aprila 1854 odlikovan z viteškim križem Leopoldovega reda, kar je bilo takrat zelo visoko odlikovanje. Na tej podlagi je bil s cesarsko odločbo z dne 13. junija 1854 povišan iz plemiškega v viteški stan. Sam pa je cenil staro, podedovano plemstvo svoje rodbine, ki je segalo v 17. stoletje, mnogo višje in se časih šaljivo pritoževal, da je bil prav za prav z »viteštvom« Leopoldovega reda degradiran.

Avgusta l. 1867. je bil Jožef Scheuchenstuehl razrešen mesta predsednika okrožnega sodišča v Novem mestu in odpoklican k višjemu deželnemu sodišču v Gradec, kjer je bil kot dvorni svetnik dne 21. septembra 1870 upokojen. Umrl je v Gradcu dne 5. avgusta 1873. Njegov sin edinec dr. Jožef vitez Scheuchenstuehl je bil, kakor oče, vstopil v sodno službo in služboval kot avskultant v Celju, hčerka Terezija pa se je dne 28. septembra 1872 v Gradcu poročila z artilerijskim nadporočnikom Adolfom Bauerjem.² Zveze Scheuchenstuehlovih z Ljubljano so po preselitvi rodbine v Gradec precej zrahljale. Hišo št. 43/44 v Gledališki ulici je obremenjeval poleg dolga 8000 fl., ki ga je bila prevzela od Kranjske hranilnice njiju sestra Julijana baronica Rechbach nase, še nadaljni dolg 6000 fl., ki ga je bilo treba l. 1872. najeti za ženitno kavcijo Terezije Scheuchenstuehlove.

¹ Operati ljudskega štetja iz l. 1869., zvezek VIII (Kapucinsko predmestje) pola 43/44.

² Adolf Bauer, roj. l. 1835. v Mlynicah (Dorfrenz) pri Zabřehu (Hohenstadt) na Moravskem, je služboval do svoje upokojitve na Dunaju III. Zaradi sončarice, ki jo je dobil na neki vojaški paradi na Schmelzu, je stopil kot artilerijski stotnik v pokoj in se preselil v Ljubljano, kjer je dne 12. novembra 1886 umrl na Mestnem trgu 6. Njegovi hčerki Adolfina in Matilda sta bili od 1896—1918 učiteljici zasebnega dekliškega vzgojevališča Huth-Hans na Poljanski cesti 6, Matilda od 1911 tudi voditeljica Huthovega internata. Vdova Terezija Bauer, roj. Scheuchenstuehl, je umrla v visoki starosti 83 let, dne 16. decembra 1929 na Poljanski cesti št. 6.

Mladim dedičem pa oddaljene ljubljanske hiše, ki je bila že čez polovico vrednosti obremenjena, ni bilo več dosti mar; vrh tega je bil izgubil njih oče Jožef vit. Scheuchenstuehl ob velikem denarnem polumu l. 1873. večino svojega premoženja in jima ni mogel več pomagati. Zato sta iskala za svojo hišo v Gledališki ulici št. 43 kupca. Našla sta ga v steklarju Alojziju Pauschinu, ki jima je junija 1873, dva meseca pred smrtjo njiju očeta, odkupil hišo za 26.500 fl.

Terezija Scheuchenstuehlova se je bila v začetku l. 1873. preselila s svojim soprogom Adolfom Bauerjem v njegovo novo garnizijo na Dunaj, dr. Jožef Scheuchenstuehl pa je služboval kot avskultant še nekaj časa v Celju, potem kot sodni pristav v Mariboru in zopet v Celju ter kot okrajni sodnik v Šmarju pri Jelšah in v Ptuju. L. 1890. je bil premeščen kot deželno sodni svetnik v Gradec; tedaj se je poročil dne 10. oktobra 1891 v Vojniku s svojo izvoljenko izza mladih let, Justino Neiserjevo, hčerko nadinženirja Marka Neiserja, rojeno 1. novembra 1853 v Pečuhu. Dosegel je čin višjega sodnega svetnika in slednjič podpredsednika višjega deželnega sodišča v Gradcu.³ Umrl je star še - le 55 let, dne 7. decembra 1905. Na poti v Nizzo se je bil močno prehladil v Münchnu in podlegel, prišedši v Locarno, pljučnici. Pokopan je na pokopališču Sv. Lenarta v Gradcu. Vdova Justina ga je preživela za 27 let. Umrla je dne 26. maja 1932 v Gradcu, stara 79 let. Otrok iz poznega zakona ni bilo.

11. ALOJZIJ PAUSCHIN IN GUSTAV ADOLF KNEBL

Alojzij Pauschin je izvrševal od 13. marca 1864 steklarsko obrt na Dunajski cesti 6 (danes št. 8) in tam tudi stanoval. Bil je edini sin kapčarja (Kappelmacher) Gašperja Pauschina, rojenega l. 1800. v Kapucinski ulici 50, strica tistega Karla Jožefa Pauschina, ki je l. 1841. prodal staro Povšinovo hišo vdovi Julijani Primčevi. Kolera, ki je razsajala l. 1836. v Ljubljani in prav posebno v šentjakobskem okraju, je bila pobrala Alojziju Pauschinu očeta Gašperja in mater Marjeto v enem tednu (od 30. junija do 7. julija), ko mu je bilo komaj 5 let. Vendar se je v posesti očetove hiše v Rožni ulici 115 (35) s časom razvil preko vajenskih in pomočniških let pri steklarju Rösmanu na Mestnem trgu v samostojnega steklarja in pridobil precej premoženja. Obratni prostori na Dunajski cesti 6, čeprav za prodajo pripravnih, mu pa zaradi gostilne v tej hiši niso bili po godu in želel si je že dolgo drugih, bolj v središču mesta. Ali je vedel, da kupuje s Scheuchenstuehlovo hišo v Gledališki ulici nekdanjo hišo svojih dedov?

Kupna pogodba za hišo št. 43/44 v Gledališki ulici se je sklenila zaradi različnih bivališč pogodnikov na treh krajih: dne 31. maja 1873 na Dunaju (Terezija Bauer), 4. junija 1873 v Gradcu (Jožef Scheuchenstuehl) in 7. junija 1873 v Ljubljani (Alojzij Pauschin). Kupnina je znašala 26.500 fl., od katerih je Pauschin takoj odštél prodajalcema 5500 fl. in prevzel

³ Prim. L. Z. 9. decembra 1905, štev. 282.

nase dolg 8000 fl., vknjižen v prid Julijane baronice Rechbachove; od ostanka 13.000 fl. je izplačal l. 1874. Jožefu Scheuchenstuehlu 4000 fl., Tereziji Bauer pa do l. 1877. 9000 fl.

Povsini (tudi Pousini), ki so se pa izza Alojzija pisali odslej za Pauschine, so na ta način prišli zopet v last prenovljenega in s prvotno Primčevo hišo razširjenega doma svojih prednikov. Alojzij Pauschin je prenesel l. 1874. v novo hišo svoje stanovanje in svoj steklarski obrt. Prodajalno je namestil na desno stran pritličja. Prodajalni prostori na levi strani hišnega vhoda, ki jih je bil l. 1881. izpraznil trgovec z modnim blagom Ernst Stöckl, so se po njegovem odhodu razdelili v dva lokala. V prvem je obratoval od 1881 do 1888 krojač Fr. Cassermann, od 1880 do 1920 pa urar in optik Robert Kriegl. Ko se je ta izselil iz Ljubljane, se je lokal porabil za razširjenje Pauschinove prodajalne. V drugem lokal, ki meji na Golobovo hišo, je bil od 1881—1882 prodajalec šivalnih strojev Jožef Jax, od 1883—1895 klobučar Ivan Sok-

lič, od 1895—1900 modistinja Katarina Gačnik, od 1900—1909 brivec Eduard Cramero, od 1909—1919 brivec Matija Valentič. Od 1. februarja 1920 obratuje v teh prostorih urar in zlatar Danijel Zupanc.

V Pauschinovi hiši so stanovali l. 1880. poleg gospodarja še pleskar in tvorničar barv Adolf Eberl (v 2. nadstropju) in ključavničarjeva vdova Marija Sartori.

Alojziju Pauschinu so se rodili iz njegovega zakona z lepo Karolino Mayerjevo iz Kranja štiri hčerke (Marija, Karolina, Alojzija in Pavla) in sin edinec Alojzij, ki je postal železniški uradnik in živi, v drugič poročen, na Dunaju. Hčerke Alojzija Pauschina star. so se vse pomogle. Izmed njih je vzel Pavlo l. 1891. naš znameniti skladatelj Viktor Parma, hčerko Karolino pa l. 1904. steklar Adolf Gustav Knebl, ki mu je po smrti Alojzija Pauschina (5. decembra 1903) izročila žena Karolina (umrla 27. decembra 1933) hišo v Wolfovi ulici 6, nekdanjo last Primčeve in Povšinove rodbine.

ITALIJANSKE PREDSTAVE V LJUBLJANI PO ZGRADITVI STANOVskega GLEDALIŠČA (L. 1765.)

DR. STANKO ŠKERLJ

(Konec.)

Za l. 1780. se celo izrecno trdi, da niti plesi niti predstave — torej tudi »varietetske« ne — niso donesle nobenih dohodkov: »Notandum. In Anno 1780. ist sowohl denen Schau Spielen als Bals in diese Theatral Cassa nichts abgeführt worden.«¹

Pri vsem tem pa nekoliko preseneča, da se je v teh letih v gledališču marsikaj popravljalo, kakor priča akt z dne 10. avgusta 1778. Ker ta akt vsebuje tudi račune iz l. 1777., ni jasno, v katero leto prav spada ta-le nedatirana zabeležba: »Das Theatral Instrument, welchem der »resonanz« Boden von denen Wälschen eingeschlagen worden, und Niemand hiervon etwas wissen wollen habe Laut Nota No. 3 reparieren lassen — 5 fl.« Gledališka uprava je torej opernim družbam posojala tudi instrumente, in ker so se Lahi (»die Wälschen«), ki so pri neki priliki zdobili posojeno godalo, izmuznili brez odškodnine, je morala uprava sama plačati popravilo.² Potemtakem je podoba, da so 1777. ali 1778. vendarle gostovali Italijani v Ljubljani, in morda prav pred pustom

1777. l., ko so — po gori navedeni zabeležbi z dne 7. V. 1777. — plesi in predstave vrgle blagajni 110 fl. 25 kr.

O skromnem gledališkem življenju v Ljubljani na koncu sedemdesetih let XVIII. stoletja priča tudi znana opazka avstrijskega potopisca B. F. Hermannna v njegovih *Reisen durch Oesterreich...*, II, str. 15. V svojem XII. pismu, datiranem iz Ljubljane 29. junija 1780., pravi o novem stanovskem gledališču: »Es ist ein schönes ansehnliches Gebäude, und es wäre nur zu wünschen, daß es nicht so lange öde stünde. Wenn sich dessen nicht eine wandernde Truppe auf etwa ein oder zwey Monate bedient, so steht es immer leer.« S to opazko se povsem skladajo arhivski podatki, ki smo jih navedli: potrjuje se, da so bila gostovanja redka in kratka, a vidi se tudi, da so se včasih vendar vršila.

Vesti o italijanskih predstavah in o ljubljanskem gledališču sploh, ki jih črpamo iz raznih, a predvsem arhivskih virov, tudi po letu 1780. nikakor ne posta-

¹ Toda znano nam je od drugod — in tudi v tem fasciklu je v drugem omotu neka listina, kjer se implicite to potrjuje —, da je v zimski sezoni 1779/80 gostovala v Ljubljani nemška Schikanederjeva družina; pravkar citirana, na prvi pogled zelo določna opazka torej ne more pomeniti, da bi 1780. l. ne bilo nikakršnih gledaliških predstav, marveč se najbrže pojasnjuje s tem, da je Schikaneder (kakor bomo slišali) ostal dolžan najemnico.

² Morda se nanaša na isti slučaj tudi neka priloga, ki je spravljen v istem fasc. »Collect. Gledališče I«, v zavožku »Beylagen zu den Ausgabs Posten No. 1 bis 11 incl.«: »Ein gult für die »operisten« auf das Instrument... 24 kr.«; vendar je verjetnejše, da se ta račun tiče drugega dogodka, ker je tu zabeležena druga vsota kot gori in ker so nekateri drugi, datirani računi v tem zavožku iz let 1781. in 1782.

jajo zgovorne in obilne; toda vsaj malo direktnejše in jasnejše so le ko prej. Tako nam je précej za leto 1781. mogoče, da iz kratkih računskih listin, razmetanih po fasciklu »Collectanea. Gledališče I« v Stanovskem arhivu, razberemo, da so privedli dogovori gledališke uprave z impresarijem Pietrom Antonijem Maschiettijem do nekakšnega zaključka — čeprav tudi v tem primeru ni docela gotovo, da se je gostovanje res vršilo. Poskusili smo urediti razne beležke;¹ na tej podlagi se pogajanja za spomladansko — ne predpustno — sezono l. 1781. in njihov uspeh predstavljajo tako-le: V času med predpustom 1780. in 1781., a najbrže v zimskih mesecih 1780/81, je bila gledališka uprava v dopisovanju z različnimi italijanskimi impresariji:² »Von Pietro Maschietti von Venedig 2 briefe — 12 kr. Antworten darauf — 12 kr.« — »Von Antonio Murati zu Venedig — 6 kr. Antwort — 6 kr.« Na isti način so se dogovarjali še z Luigijem Lazarinijem iz Benetk in z Andrejem Rossijem z Reke (do koder je poštna pristojbina znašala samo 4 krajcarje za pismo). Najpovoljnejše so se razvijala pogajanja z Maschiettijem, kajti samo z njim se dopisovanje nadaljuje še v april 1781., kakor je videti iz 9. listine v zavojčku, naslovljenem *Beylagen zu den Ausgabs Posten No. 1 biß 11 inclusive*: »im April 1781. 4 Briefe vom Imp. d'opera buffa Maschietti — 24 Kr. 4. Antworten — 24 Kr.« To živo dopisovanje je privedlo do pozitivnega rezultata: Maschietti je pozvan v Ljubljano, obljubljen mu je odškodnina za pot, in da bi se zbrala dogovorjena vsota 12 dukatov, je gledališka uprava (ali deželna blagajna?) izvršila kolekto med višjim plemstvom. To povzemamo iz 2. listine istega zavojčka: »Nota was an der Sammlung von 12. Ducaten so im Monath May 1781. für den Impresario d'opera Buffa Zu seinen Reiß Spesen Hieher, gesammelt worden, eingegangen ist.« Kolekta ni popolnoma uspela, toda Maschietti je vendar prišel v Ljubljano, primanjkljaj v obljubljeni odškodnini za potovanje pa je nadoknadila deželna blagajna: »Mit hoher Genehmigung dem Impresario d'opera buffa Pietro Antonio Maschietti supleirt was an den ihm versprochenen 12. Duc: im Verwichenen Mon: May abgegangen — 7 fl. 12 kr.« — tako se berè v konvolutu *Theatral Rechnung vom Carneval 1781 bis Ende des Carnevals 1782* pod nadpisom *Ausgab, — beylage 2.*

¹ Za gledališki leti od predpusta 1780. do predpusta 1781. in od predpusta 1781. do predpusta 1782. so v navedenem fasciklu spravljani računi izdatkov za *korespondenco* gledališke uprave: »Nota des Zwischen dem Fasching 1780. und 1781 in Theater Correspondenz ausgegebenem Brief porto«, in podobno spet za razdobje 1781. do 1782. od karnevala do karnevala. Za druga leta pa taki računi žal niso ohranjeni, vsaj ne v dozdej inventariziranih fasciklih z akti gledališke uprave. Pa tudi ohranjene listine iz navedenih let se dokaj težko uporabljajo, ker so nakopičene brez reda, bodisi kronološkega ali vsebinskega.

² V istem razdobju se je pogajala tudi z nemškimi gledališkimi podjetniki, kakor je razvidno iz zapiskov istotam; toda ker ti zapiski niso tačneje datirani, ne vemo, ali so tudi Nemci konkurirali za isto sezono kot Italijani.

Impresario Maschietti je torej vsekakor bil spomladi oziroma poleti 1781. l. v Ljubljani. O njegovih pevcih in o njihovih predstavah — komičnih operah — ni posebej govora. Vendar skoro ni dvoma, da se je gostovanje vršilo; zakaj vsota dvanajst dukatov se mi zdi prevelika za potne stroške samega impresarija iz Benetk v Ljubljano, a še bolj sem prepričan, da deželna blagajna ne bi bila niti žrtvovala niti zbirala toliko denarja zgolj v ta namen, da se pride gledališki podjetnik v Ljubljano dogovarjat.

Kratka zgodovina pogajanj z Maschiettijem je zanimiva, ker je to brez dvoma tipičen primer, kako so se italijanska gostovanja v Ljubljani v tistih decenijah aranžirala. Zanimiva pa je poleg tega tudi zato, ker dodaja majhno potezico karakterizaciji vloge, ki je pripadala v gledališkem življenju našega mesta Sigmundu Zoisu. »Nota« o kolekti med plemstvom navaja namreč tudi prispevke posameznih osebnosti. Med vso gospodo nihče — tudi grof Auersperg ne — ni dal več kot 4 fl. 18 kr. — razen barona Siegmunda von Zoisa, ki je prispeval do malega še enkrat toliko: 8 fl. 32 kr. Zoisove računске knjige, ki jih omenja profesor Kidrič v svoji razpravi o Dobrovškem (v že citirani opombi 177. na str. 214.), osvetljujejo za kratke hipe in površno, a jarko, njegovo živo zanimanje za italijansko gledališče v Ljubljani in materialno pomoč, ki mu jo je poklanjal. V letu 1789/90 na primer je izdal za »gledališče in komično opero« (»spese di teatro e opera buffa«) 156 fl. 45 kr. in še 193 fl. 18 kr.; v letu 1793/94 za komično opero 54 fl. 54 kr., za »teatro« pa posebej 69 fl. 50 kr.³ A zabeležebe kakor pravkar navedena iz l. 1781. in neke druge, ki bomo kmalu naleteli nánje, ilustrirajo njegovo mecenstvo tudi že v zgodnejših letih.

Morda je dovoljena domneva, da so bile predstave Maschiettijeve družine v ranem poletju 1781. Ljubljancanom všeč. To bi se dalo eventualno zaključiti iz nadaljnjih suhih zabeležb o poštarini, ki jo je gledališka uprava izdala za korespondenco v jeseni l. 1781. in v sledeči zimi: Meseca novembra je uprava prejela pismo »von einem Imp. d'opera in Venedig namens Angellini« in mu je odgovorila; a za februar 1782. l. beremo te-le postavke: »Brief an P. Ant. Maschietti — 6 kr.« »Brief von P. A. Maschietti — 6 kr.« »Antwort an denselben — 6 kr.« Dočim se je torej impresario Angellini ponujal, se zdi, da je iniciativo za nove dogovore z Maschiettijem dala ljubljanska gledališka uprava sama. — Ali je l. 1782. potem prišlo do gostovanja Maschiettijeve družine ali vobče do takega italijanskega gostovanja, o tem manjka vseh podatkov.

Leta 1783. končno prihajamo do zanesljivih vesti o opernih predstavah, samo da so te vesti povsem nezadostne. V fasciklu 522 Stanovskega arhiva je v omotu z naslovom *Theater* (ki smo ga že uporabljali za leta 1773 do 1779) pod datumom 10. novembra 1783. zabeležen izdatek deželne blagajne: »Herrn von

³ Ali je treba iz tega razlikovati med »teatro« in »opera buffa« sklepati, da se nanašajo postavke z označbo »teatro« na podpore za izključno *dramske* predstave, ali pa morda za nemške predstave?

Coppini ein Vorschuß für die Operisten gegen wieder Ersatz — 70 fl.«; 5. decembra istega leta pa dostavlja deželni blagajni »Herr Joseph Leopold Wiser von Berg« — »inspektor« stanovskega gledališča — »von 11 operen — 22 fl.« Takoj naslednjega dne mora deželna blagajna spet podpreti operiste s predujmom; to pot je vknjiženo 60 goldinarjev. Zato pa so v nadaljnjem blagajni prihajali samo prejemi: 31. decembra 1783. od 13 oper 26 fl., 30. januarja 1784. od 16 oper 32 fl. in 26. februarja 1784. od 9 oper 18 fl.; očitno je znašala pristojbina ali najemnina za dvorano in ostale gledališke prostore po 2 goldinarja od predstave. Ti podatki, natančni kar se tiče števila predstav (49), puščajo torej gostovanje v zimski sezoni 1783/84 v popolni anonimnosti; drugih vesti o njem tudi nismo zasledili. Ne vemo torej imena niti podjetniku družbe, niti pevcem, in tudi o repertoarju nimamo pojma. Celo o tem, v katerem jeziku se je igralo in pelo, nimamo dokumentarne gotovosti; zdi se mi verjetnejše, da so l. 1783. z izrazom »operisti« mišljeni Italijani — toda ni več daleč trenutek, ko bodo nemške trupe italijanskim delale resno konkurenco tudi v operi.

Pred pustom l. 1784. je torej Ljubljana imela operne predstave. Za naslednjo sezono 1784/85 o operi ni vesti, pač pa je gostovala igralska družba s komedijami — toda po suhotnem zapisku v gledališki računski knjigi (*Theater*) v fasciklu 522 Stanovskega arhiva se sicer vidi, da je 9. marca 1785. izplačano deželni blagajni 92 goldinarjev »von 46. aufgeführten Vivaldischen [?] Komödien à 2 fl.«, ni pa mogoče uganiti, ali so bile to italijanske ali nemške igre. Predvsem zaradi zanikarne pisave ni jasno, ali je treba brati »Vivaldi-« ali »Divaldi-« ali še kako drugače — in nobena druga vest nam ne pomaga točno ugotoviti tega imena, ki je z njim najbrže označen podjetnik; a tudi če se je res pisal Vivaldi ali kako podobno, to še ne pomeni, da gre za italijanske komedije. Nasprotno, po celotnem utisu se nam zdi verjetnejše, da so v osemdesetih letih Italijani prihajali v Ljubljano le še z opero.

Tedaj pa nastopa nekaj, kar je na zgodovino italijanskih predstav pri nas nemara izdatno vplivalo; — in če že ni toliko aktivno vplivalo, je pa vsaj znamenje značilnih izprememb v razpoloženju ljubljanskega gledališkega vodstva proti italijanskemu gledališču. Ali se je *nemška opera*, t. j. opera péta od nemškega ansambla v nemškem jeziku (ako že ne opera kakega nemškega skladatelja), pojavila v Ljubljani že pred 1785. l., nam ni zagotovo znano.¹ A za zimsko sezono 1785/86 o tem ni več mogoče dvomiti: Franz Zöllner, »Hochgräfl. Bathyanischer Schauspiel Director«, omenja v neki svoji vlogi iz Hainburga an

¹ O enem izmed nemških gledaliških podjetnikov, s katerim je bila ljubljanska gledališka uprava v letih 1780 do 1782 v dogovorih, nekem »Impresario Franz Bulla aus Augsburg«, je v juniju 1781. zabeleženo: »Ein paquet vom deutschen Com: Entrepreneur Franz Bulla mit gedruckten Ballet büchern und Versen — 48 kr.« (s to vrsto je označena poštnina za pošiljatev). Družba »Com[vedien-] Entrepreneurja«, pa če bi prav dajala tudi balet, najbrže

der Donau, z dne 12. marca 1787.,² da mu je bilo dáno od jeseni 1785. do pepelnične srede 1786., ljubljansko občinstvo »mit Sing- Lust- Schau- und Trauerspielen zu unterhalten«. Če bi še kaj dvomili, da »Singspiel« tu morda ne pomeni melodrame ali vobče opere in da se Zöllnerjeva družba morda le ni bavila z opernimi predstavami, nas 2. listina v istem omotu reši negotovosti: v svojem pismu iz aprila 1787. ponuja isti Zöllner Ljubljani novo sezono, pri čemer dodaja seznam oper, ki bi jih lahko vprizoril; tu se nahajajo med drugim nove in sloveče opere: Paisiellov *Il re Teodoro* (Zöllner citira nemški naslov *König Theodor*), Salierijeva *La grotta di Trofonio* (pri tej in pri nekaterih drugih pušča Zöllner italijanske naslove, ki so bili gotovo bolj splošno znani ko nemški), pa tudi Mozartova *Entführung aus dem Serail*.

Potemtakem skorej ni dvoma, da so Zöllnerjevi ljudje igrali Ljubljančanom že v zimi 1785/86 poleg nemških komedij in tragedij tudi po nemško péto opero. Nasprotno pa o kaki italijanski operni družini ni sledu niti 1785. niti 1786. Šele naslednjega leta se v Ljubljani spet pojavljajo italijanski pevci, katerih predstavam smemo pripisati nekaj pomembnosti, kajti zanje je po dolgem presledku spet v Ljubljani tiskan italijanski libreto.

Sodeč po redkih in površnih sledovih, ki jih je pustilo italijansko gledališče v Ljubljani v letih med 1773. in 1787., moramo zaključiti, da so bila v tem znatnem intervalu trinajstih let italijanska gostovanja pri nas res dokaj manj pomembna kot v predhodni dobi. Postavlja se tedaj vprašanje, kje so bili vzroki tega pojava. In pri tem nam prihaja na misel trditev P. v. Radicsa, izgovorjena v njegovi *Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach*, str. 54: »Diese ‚ständische Nobelbühne‘, die anfänglich unter dem Einfluß der Italiener gestanden, gelangte aber gar bald, gegen das Ende des Jahrhunderts, ins deutsche Fahrwasser«. To trditev navezuje Radics na gostovanje nemške Schikanederjeve družine v Ljubljani, ki mu pripisuje posebno važnost in ki ga v nadaljnjem zanimivo komentira. — Radicsevo mnenje o izpremembi »vode«, v kateri je plavalo ljubljansko gledališče zadnjih desetletij XVIII. stoletja, lahko izzove netočne predstave o resničnem stanju v gledališču in okrog njega in se v svoji pravilnosti ne dá vzdržati; vendar je v njem zrno resnice, in to zrno nam bo do neke mere pojasnilo nazadovanje — za tedaj bolj prehodno — italijanskih gostovanj v Ljubljani.

Gostovanje znane Schikanederjeve družine v našem mestu — prvokrat menda v sezoni 1779/80 — je bilo brez dvoma važen dogodek, čegar pomen je segal preko gledališkega praga. Po vsej priliki je bila to

ne bi veljala za prave »operiste«; razen tega ni nikjer zapisano, da bi bil Franz Bulla res prišel v Ljubljano. — Toda ali ni imel morda Schikaneder že l. 1779/80 na repertoaru tudi kakih melodram ali iger s petjem? Prim. niže opombo o Schikanederju.

² Shranjen je v fasciklu F. 49 Stanovskega arhiva, pod naslovom *Schauspieler Gesellschaften von 1787 bis 1792*.

prva nemška igralska družba, ki je Ljubljance seznani z repertoarjem, ki je imel, vsaj v nekaterih komadih, lastno estetično vrednost in je stal na resni literarni višini.¹ Skoro gotovo se je ob tej priliki prvič dogodilo, da je moglo nemško gledališče v Ljubljani po umetniški vrednosti repertoarja in morda tudi vpri-zoritve tekmovati z boljšimi italijanskimi gostovanji — recimo z Mingottijevimi v štiridesetih letih in s kasnejšim Bustellijevim, Peccisovim in morda še katerim — in da je bilo sposobno, zadostiti tudi finejšemu okusu in višjim zahtevam plemstva in bogatega

¹ Emanuel Schikaneder (1751.—1812.) je zanimiva in značilna postava v avstrijskem nemškem in zlasti dunajskem gledališkem življenju. Najbolj znan je kot (nekoliko sumljiv) avtor prvega originalno nemškega opernega libreta, namreč besedila Mozartove *Čarobne piščali*. Današnji dobi pa bi utegnili biti najinteresantnejša njegova režijska in inscenatorska delavnost. »Was für Sensationen wußte seine Regiekunst za bieten! Aufführungen im Freien, die ein ganzes Heerlager darstellten, mit zweihundert Zelten und Pferden, wo Kavallerie und Artillerie aufmarschierte, eine förmliche Parade abhielt und die Heldin des Stückes »in einem wirklichen Postzug« angefahren kam. Haben wir uns heute über eine solche Auffassung der Schauspielkunst gar so hoch hinausgehoben?« (Tako in še z drugimi zgovornimi potezami riše osebnost »prvega Papagena«, Schikanedra, H. Cloeter v knjigi *Häuser und Menschen von Wien*; Dunaj, 1916; str. 49 in passim.) Schikaneder je bil dober karakteren igravec, zlasti komik, a precj surove vrste in na površne efekte računajoč. Na Dunaju je dalj časa vodil c. kr. privilegirano gledališče v okraju Wieden, kjer se je vršila tudi premiera Mozartove *Čarobne piščali* (1791. l.); nato pa je osnoval in zgradil (1799.—1801.) — s tujim denarjem — slovit Theater an der Wien, ki je tedaj po svoji opremi nadkriljeval dvorna gledališča. V svojem repertoarju je stalno imel poleg trivialnih lokalnih burk in z bleščečo opremo delujočih iger tudi resna dela, opere in drame. — Prav ta poteza je odlikovala tudi njegovo gostovanje v Ljubljani, kamor je prišel prvič, preden mu je bilo trideset let. Podatke o tem nudi zbirka starih gledaliških letakov v Narodnem muzeju, posebno pa računski zapiski, shranjeni v fasciklu »Collectanea. Gledališče I.« Le-ti kažejo Schikanedra zlasti z druge strani, po kateri se je tudi proslavljal vse svoje življenje: po neurejenem gospodarstvu in dolgovih. Ker je bil ostal na koncu svojega prvega gostovanja, spomladi 1780., gledališki upravi dolžan znatno vsoto — najbrže s predujmi in neplačano najemnino, — jo je moral še pri svojem poznejšem gostovanju, v zimski sezoni 1781/82, odplačevati, in sicer (med drugim?) na ta način, da je prepuščal deželni blagajni tretjino čistih dohodkov od predstav. (V zapiskih so shranjene zanimive podrobnosti.) To se je na teden obračunavalo; v ta namen so služile »tedenske tabele« — »Wöchentliche Tabella — Über das von Herrn Emanuel Schikaneder empfangenen (!) Drittel« —, izmed katerih vsebujejo nekatere razen datumov tudi naslove igranih predstav. In tu vidimo, da je vpri-zoril Schikaneder med drugim na primer *Claviga* in *Leara*.

Iz korespondence gledališke uprave v fasciklu F. 49 Stanovskega arhiva posnemamo, da je Schikanedrova žena bila v Ljubljani spet l. 1787. To pot je prišla z direktorjem Friedelom, ki je bil že l. 1784. v Schikanedrovi družini in si je nato od principala izposodil tudi ženo, menda še preden je izstopil iz njegove trupe. L. 1788. sta Friedel in Mme. Schikaneder prevzela direkcijo gori omenjenega dunajskega gledališča v okraju Wieden; a kmalu se je vrnil tudi Schikaneder in je spet sprejel ženo in vodstvo podjetja. (Prim. H. Cloeter, *cit. delo*, str. 41 sl.).

meščanstva, ki je imelo možnost, da uživa gledališko umetnost tudi izven Ljubljane. Lahko si torej mislimo, da je Schikanederjevo gostovanje res vzbudilo in ojačilo zanimanje Ljubljancev za nemško gledališče, in s tem je morda automatski malo oplahnilo navdušenje za italijanska gostovanja. Zdi se, da pričajo v prilog takemu naziranju mnogoštevilna in intenzivna dogovarjanja med ljubljansko gledališko upravo in nemškimi gledališkimi podjetniki, ki so jih polni zapiski v citiranem fasciklu F. 49. iz let 1787—1792. (Kakor smo že opazili, se poskušajo Nemci v tem času polastiti tudi opere.)

Toda prav ti zapiski nas tudi svare pred prena-gljnimi in presplošnimi zaključki. Teško bo kar trditi, da je »ljublansko gledališče proti koncu stoletja prešlo v nemške vode«, če se vidi, da obstoji tudi za razdobje 1774—1786 nekaj dokazov o navzočnosti italijanskih igralcev v Ljubljani in da so se v desetletju 1787—1796 skoro vsako leto pele italijanske opere in tiskali na licu mesta italijanski libreti. Okus občinstva se ni tako hitro in temeljito izpremenil in njegova naklonjenost se Italijanom ni v toliki meri izneverila.

Vendar je res, da se v tem pogledu izprememba začena čutiti. Kako je bilo v široki publiki, o tem nimamo dovolj vesti; da pa so se oni krogi, ki v resnici vedre in oblače nad stanovskim gledališčem, ki imajo v rokah deželno in s tem tudi gledališko upravo in ki predstavljajo najmerodavnejši del gledališkega občinstva, od zgraditve novega gledališča (1765.) dalje znatno preorientirali, o tem pričajo dragocene izjave, ki so ohranjene v sicer maloštevilnih dokumentih fascikla F. 49. Četrta in peta točka gostovalne pogodbe med gledališko upravo in podjetnikom Johannom Friedelom, ki jo je le-tá podpisal 27. septembra 1787. l., se glasé: »und da die Haupt Absicht dahin zillet, das Publikum best möglichst zu unterhalten, und wahrgenommen wird, daß selbes für deutsche Opern mehr eingehen seie, als für die Schauspipele, ...« — zato je (točka 5.) direktor obvezan, skrbeti za »gute, und dem Geschmack des Publikums angemessene deutsche Opern«. Seveda se med »velikimi operami«, ki bi jih Ljubljanci radi videli, v šesti točki kontrakta navajajo zlasti tudi znane italijanske opere: Paisiellov *Kralj Teodor*, Sallierijeva *La grotta di Trofonio*, Martinijeva *Una cosa rara*; zahteva po »nemški« operi je torej predvsem značila, da gospoda v Ljubljani želi, da se poje nemški — in prav ta »nacionalistična« želja je značilna. In dočim bi se po besedilu Friedelove pogodbe še dalo sklepati, da je glavni naglas na želji po operi (proti dramam) in šele stranski na zahtevi po nemški operi, je nemška tendenca že mnogo bolj podčrtana v odgovoru,² ki ga daje naslednjega leta italijanskemu impresariju Bartoliniju na njegovo prošnjo, da bi se mu (že drugič) prepustilo ljubljansko gledališče, v imenu uprave grof Hohenwart: Ker občinstvo, ki je sicer bilo s prejšnjimi Bartolinijevimi predstavami povsem zadovoljno, »nun mehro ein Abänderung

² Listina, ki je ohranjena v vitiranem fasciklu Stanovskega arhiva, je pač Hohenwartov koncept odgovora.

mit Schauspielen in der engeren Land Sprache zu wünschen scheint«, za sedaj ni mogoče ustreči prošnji. Kot »engere Landessprache« v Ljubljani velja grofu Hohenwartu na koncu XVIII. stoletja v razmerju z italijanščino seveda nemščina. — Nemška poenta teh želja je omiljena z odgovorom istega Hohenwarta na poznejšo podobno prošnjo Bartolinija, iz maja 1789; sedaj Hohenwart pristaja na italijansko gostovanje — »deloma zato«, pravi, »daß dem Publikum eine Abwechslung verschafet wird, weil in diesen Jahr deutsche Komödien aufgeführt worden sind«.

Italijanskih predstav torej tudi zdaj niso absolutno odklanjali, temveč so hoteli — tako vsaj stanovska gospoda, ki ima besedo — izmenoma gledati nemške in italijanske. Pri tem je morda vplivala okolnost, da je po vsej priliki med ljubljansko publiko znanje italijanščine proti koncu XVIII. stoletja znatno pešalo. Vendar bi rekli, da je v gori citiranih izrazih: »gute, und dem Geschmack des Publikums angemessene deutsche Opern« in »... mit Schauspielen in der engeren Land Sprache« videti principiuelno stališče in čutiti nemško ost. — Mislimo, da spada eno in vsaj deloma tudi drugo, namreč: nemško pobarvano stališče gledališke uprave in obče nazadovanje italijanskega vpliva v Ljubljani, v vrsto tistih pojavov, ki karakterizirajo, bodisi kot simptomi ali kot posledice, novi

kurz avstrijske notranje politike za časa Jožefa II. Tendenca nemške in ponemčevalne nivelizacije, ki je zajela vso upravo, je pljusknila tudi preko gledališke; gledališka politika se je na Dunaju korenito izpremenila od časov Leopolda I. in še Karla VI., ko so vladali italijanski dvorski pesniki in italijanska muzika, do dobe Jožefa II., ustanovitelja dunajskega »Nationaltheatra«. In kranjski fevdalci, poznejši »ustavoverni« deželni tirani, uslužni Dunaju, so že v XVIII. stoletju začeli kazati kremlje tudi v vodstvu Stanovskega gledališča.

Podrobneje se s tem vprašanjem ne moremo baviti v okviru te slike italijanskega gledališča v Ljubljani. Mi smo tukaj predvsem poskusili ugotoviti, zakaj je italijanska gledališka aktivnost v Ljubljani popustila v sedemdesetih in osemdesetih letih XVIII. stoletja. In ko pripisujemo del odgovornosti za ta pojav vplivu boljših gostovanj nemških igralcev in v še večji meri splošnemu naraščanju nemškega vpliva v slovenskih deželah, si tudi ne skrivamo, da je vse to bilo najbrže samo delen vzrok; poleg njega so zastajanja italijanske agilnosti — ki postaja proti koncu osemdesetih let spet krepkejša tudi pri nas — krive najbrže še druge okolnosti, ki jih je težje ugotoviti, in morda tudi slučajnosti, ki navadno spremljajo gledališko gospodarstvo, kadar se vodi brez enotnih smernic s pomočjo tujih gostovanj.

LJUBLJANSKA ROKOPISNA ZBIRKA PRAVNIH OBRAZCEV IN PREDPISOV IZZA TRIDESETLETNE VOJNE

DR. JUR. ET DR. H. C. METOD DOLENC

(Konec.)

Ta. 8. Articl

Vsi navadnj poti kuino gradom imaio fdaizi po Svetem Mathiae goduue, prepovedani biti, kateri potler Vosi ali gre,¹ ta ie Sapadel 72. Denariou.

¹ Mišljeno, kar stoji v izvirniku, »po zabranjenem potu«.

Ta. 9. Articl

Kadar ie potreba Vgori kakou pot poprauiti, taku fe ima Vsemi Meiashem per peni¹ 40 Denariou fapouedati, aku bi fe pak do² fuper timu Stauil, inu bi netel pomagati, taisti ie odusakiga dne fapadel 40. Denariou.

¹ Izraz »kazen« se v starih slovenskih tekstih ne nahaja, dasi se čita v Brižinskih spomenikih izraz »pocazen« = pokazen. Uvedel je izraz kazen še le škof Ravnikar. V drugih prevodih gorskih bukev se upotrebljujejo za »Strafe« izrazi straiffinga, kastiga in pena. — ² Čitaj »kdo«.

Ta. 10. Articl,

Vsi poti inu graie per Vinogradih, Jsvnaj inu od snotraj gore, kir ie kolj potreba, fe imaio sdaize po fuetim Mathiae saterditi, kir bi tiga nesturil, taisti ie Gorskimu gospudu Sapadel 72. denariou, Jnu s tem katerimu fe fkoda fturi opraviti.¹

¹ Gl. opombo ³ pri čl. 3.

Ta. 11. Articl

En Vsakatiri kir Erbfino ale kakovo drugo pravizo, kej k enimu Vinogradu ima, taisti se Jma pred gorsko prauo oglafiti inu to nauadno toshnino denar¹ doli poloshiti, ako nekar, taku se mu nema obenu Spoznaine² na negou toshbo rezhi.

¹ V izvirkniku stoji »Meldphening«, t. j. penz, ki se plača za zglasitev tožbe ali pravice. — ² Razsodilo; »Erkanndtnuss« v izvirkniku.

Ta 12. Articl

Kateri pres Visti suoie gosposke Jnu pres Drusiga postheniga Vrfhoha se Is deshele potegne¹ Jnu nepomaga fuoijm starishem deilati, ta isti ie od suoie Erbshine od Verhen², alj Vender fe mu ima gnada Jskasati.

¹ = izseli. — ² Pisna pomota za »odvershen« = izgubi dediščino (po starših).

Ta. 13. Articl,

Kateri Vinu, Mosht ali fhitu malu ali veliku pres prepuuidi¹ is gore Vnkaj pela, alj nefse, taifti Vosnik ali ta kateri blagu nefse taiste ie sapadel 72. Denariou ta Drugi pak tu blagu zhigarie gorskimu gospodu, aku pak Gorski Gosput tiga jsteg Blaga nemore Sapopasti² na suoijm gruntu, taku fe more tolikain na negouih Vinogradih ali gruntih noter Vtegniti.

¹ Pomota; prav: brez dovoljenja, »on urlaub« v izvirkniku. — ² Na svoji zemlji ne more: zgrabiti (»betreten«).

Ta 14. Articl,

Sleherne Sogornik¹ ie dolfhan sam hgorski praudi priti, kateri pak Sunaj ostane ta ie sapadel 72. Denariou.

¹ Prvotne dolžnosti, da so morali tudi mejaši na gorske zборе osebno prihajati, v l. 1646. ni več; mejaši so pa vendar sami prihajali ali pa so poslali pooblašcence.

Ta. 15. Articl,

Vfakaterj katerj Gorshino daie alj shlushi ta¹ Dolshan gorskimu gospodu ta narpervi Jnu nikar tiga kirie Jstropin vn istlazheni Mosht Dati. Inu ga nima szhemer koli bodi falshati, tudi Nikar Vobeno neshnafhno pofodo diati.

¹ Izpuščeno: »je«.

Ta. 16. Articl,

En Vsakateri Meiash ali Sagornik je Vsaku leitu delshan Soimu Gospodu to gorshino dati, inu plazhati, katere pak V treh leitih Sporedu te gorfsfine neda, taku je ta Gorski Gosput Vsai Sposnainem teih Meiasham, negou Vinogradt noter potegniti.¹

¹ Izpuščen je primeren izraz za »upravičen« (v izvirkniku »so mag der perkherr mit erkantnus der perhgenossen ... einziehen«).

Ta. 17. Articl,

En Vsaki Gorski gosput ali negou Gornik¹ se more sdaizi po ufaki praudi V tei gori Sa fui Vplat rubiti ali Krish × V vinogradt alj ne prelas kodar V vinogradt hodi postauti Jnu kulikrat on zhes Krish, ali perpuuit V uinogradt gre, tulikain krat ie on sapadell 72. Denariou Jnu hpuslednimu kadar teiga prevezh dela ie on zilo skusi Sposnaine teh Meiashou fui Vuinogradt Gorskimu Gospodu sapadel.²

¹ Gornik = organ gorskega gospoda, njegov izvršilni organ, pa tudi zaupnik ljudstva; voli ga polni zbor vinogradnikov, potrjuje pa gorski gospod. — ² Indirektna eksekucija z zakrižanjem vinograda; v nekaterih vinskih goricaah je bilo uvedeno zapečatenje kleti z isto funkcijo.

Ta. 18. Articl,

Vsi ofsobeneki kir per Vuinogradih prebiuaio¹ imαιο vn is gore na femlo poiti. Kateri bo pak nehotl sturiti, S tem fe more kakor ie neuada Deshelska hondlati, letu fe pak Ven Vsame kadar bi meia ali gruntie bilj, od katereh be se ftiura² inu pravda da doiala Aku fe pak Js eniga grunta od

kateriga fe ftiura Jnu pravda³ daie en Vinograd fkosi taku more en Gorski Gosput fposnainem teh Meiasheu eno spodobno Gorfhino⁴ na taisti neloshitj.

¹ V izvorniku stoji »die mit aigem rucken im perhrecht gesessen«, kar pomeni osebe, ki so plačevale le dimnino od dimnika (rucken = rauch = dim). Gorski gospodje so vedno zabranjevali priseljevanje v vinsko gorico takih ljudi, ki so zapustili svojo zemljo v dolini. V tej borbi so bili vinogradniški posestniki za vsobenjke, ker so bili njihovi delavci; sredi 18. stoletja so tudi zmagali tako, da so nekateri gorski gospodje dovolili vsakemu vinogradniškemu posestniku po enega vsobenjka. [Glede izvora besebe vsobenjkov gl. naši razpravi v ČZM (Maribor) l. 1928. in 1929.] — ² Štibra. — ³ Pravda pomeni tu in v več drugih prevodih gorskih bukev davščino. — ⁴ Gorščina je tu naturalni ali denarni davek od vinograda.

Ta. 19. Articl,

Vsi shafti,¹ inu kupi, sastaue² ali drugu dolgouaine kar Gore antizhe, se imαιο pred Gorskim Gospudam ali pred negouim Gornikom ravnati, Jnu gori isdati³, se zei⁴ prestega neima oben handl mozhi imeitj, aku bi pak kateri letimu fuper raunal taisti ie sapadel tri Marke denariou inu nega handel oli rounaine nemore obene Mozhi Jmeti.

¹ Pomeni poslednjevoljne odredbe, v izvorniku »all vermächt«. — ² Zastave, »saz«. — ³ V izvorniku »aufgeben v smislu »narediti«. — ⁴ Čitaj = sicer.

Ta. 20. Articl,

Aku kej en Meiashe¹ Vmerie, Jnu obeniga VERba fa fabo nepusti, taku negou Vinograd Gorskimu Gospudu Domo pade,² karie pak dolgouaine se ima is Vseiga blaga kakor delezh more dofezhi plazhati.

¹ Prevod ni v skladu z izvornikom, ki govori v tem členu — ne o mejaših (Berggenossen), — ampak samo o sogornikih (Bergholden). — ² V originalu »ledig werden«; zemlja zapade kot prosta gorskemu gospodu.

Ta. 21. Articl,

Kateri kaj Gorshine¹ alj Grunta febi odVlezhe,² Jnu Drugimu pres Vsiti³ Gorskiga Gospuda, taku tuistu Gorskimu gaspudu ta dome pade.

¹ Gorščina je tu pravica do vinogradniškega zemljišča; v izvorniku »Perkrecht«. — ² V izvorniku »entzeucht«. — ³ Čitaj = vesti.

Ta 22. Articl,

Kateri bi fuoi Vuinograd anu leitu neobreisal, taisti na drugie leitu Gorskimu Gospudu ie Vinogradt sepadel, kateri pak fui Vuinogradt Vuenim leitu peruo kop pred Vinkoshtmi neokopa, ta ie sapadel eno Marko Denariou, Drugu leitu duejMarke, tretie Leitu pak zilu ta Vuinogradt.

Ta. 23. Articl,

Kadar Gorski Gosput alj negou Gornik enega Meiashe¹ naprei klizhe inu ne pride taisti ie Vsaki zhas sepadel tri Marki Denar:

¹ V izvorniku velja ta predpis čisto splošno, za sogornike in mejaše, pa tudi za vsobenjke.

Ta. 24. Articl,

Kateri fuoijm Vuinogradom f obrefainem fkopainem inu Drugim Dellom se ne flifsa, taisti ie Gorskimu Gaspudu fui Vuinograd sapadell,¹

¹ Člen je v primeru z izvornikovim zelo skrajšan.

Ta. 25. Articl,

Kadar bi kei en Vrtel od Meiasheu Gorskiga gospuda Vun isrezhen, komu pretesku bil, ta se more pred fierstoue Suetlusti Kellernaiftera Vdinati,¹ Aku fe mi she per negouim fposnainu pretesku sdi, te fe more pred Lanzhaubtmana, Ferbesheria ali Viztoma Vdinati,

¹ Izraz je slovenska oblika nemškega »dingen« in pomenja vložitev pritožbe na višjo instanco. Predvidene so tri instance: V izvorniku stoji, da naj kraljevo veličanstvo poveri tretjestopno sodstvo enemu izmed treh zgoraj navedenih visokih uradnikov.

Ta. 26. Articl,

Vsakimu kateri je V gorski pravde satoshen, ali hozhe eniga drufiga toshiti inu on is Rinka¹ unkap² eniga demu negouo befedo naprej pernefse pegervie,³ taku se tuistu nemu ne more dole Vdariti tamuzh taisti kateriga profsi zashaffati negoue besedo naprei pernesti.⁴

¹ »Rink« je prosto nemški Ring, krog sodnikov-vinogradnikov. Slovenski izraz za to je »srenja« (sredina). — ² Najbrž pismena pomota za »vunkaj«. — ³ »Zahteva« (begehren). — ⁴ Smisel je: kdor je določen za »besednika« od srenje, mora ta posel opravljati. Izvirnik je precej skrajšan.

Ta. 27. Articl,

Kateriga shivina kei Vuinogradih komu bodi, po simi ali poleti Skoda Sturi, taisti more timu katerimu ie Skoda sturiena plazhati Gorskimu gospodu fupet od Vsake glaue 32 denariou dati.

Ta. 28. Articl,

Khateri bi se Gorniku V gori ne pustil fa kakorshno bodi rezh rubiti, ali kamra fepezhatiti, inu bi se mu fuper postauil, ta ie sapadel tri Marke Denariou,

Ta. 29. Articl,

Kateri enemu en pelzar alj drugo shlahno Mladizo pofekou alj odlomel, taisti je sapadel tri Marke, inu ta pelzar supet nameistiti.

Ta. 30. Articl,

Kateri enimu en leis V gorshini pofseka, ta ie od Vfakiga driuefa fapadel 72. denar: inu ta leis posposnainu Meiashu nasaj pouerniti.

Ta. 31. Articl,

Kateri en Koll Vkrade, ta ie sapadel eno Marko Denariou Jno tri gube¹ Skode nafai poverniti.

¹ Mišljen je trikratni znesek škode. V izvirniku stoji »zwifach«, kar je prevedel Andrej Recelj, župnik na Raki, l. 1582. »duegube«.

Ta. 32. Articl,

Kateri enimu [¹] lomi, olj enega Vdari taisti ima na shivotu inu na Blagi straiffan biti.

¹ Tu bi moralo stati »v hram ali zidanico« po Reclju (»in die press oder keller« po izvirniku).

Ta. 33. Articl,

Kateri enimu gnoj ali Blatu V gorshine Vsame inu Vsui Vuinogradt nefse oli pella, ta ie sapadel 72. Denariou, inu supet tuistu karie Vsel nafai pouerniti,

Ta. 34. Articl,

Kateri bi en Melnik Jskopal, olj enimu gmainpotu preblifu kopal, ta ie sapadel f pet Mark Denariou inu fupet ta pot a kaminie kaj k shkoti¹ poprauiti.

¹ Recelj je prevedel »inu kar natim potú Manka«.

Ta. 35. Articl,

Kateri bi timu drufimu fat alj grosdie kradel, ta ie sapadel peth Mark, Denariou¹ inu Venej² skodo more opraviti.

¹ Prim. zgoraj konec k poglavju IV. — ² Bržčas pisna pomota za »vselej«.

Ta. 36. Articl,

Kader eden enimu fui Vuinogradt proda, Jnu ta kirga kupi nemor taisti Vuinogradt plazati, de more eniga poroka postauiti, inu tiga Vn isgouorienga¹ na Dershi, Jnu fe pres Gornikoue Vesti ta Vuinogradt² delati potstopi, taku more ta Gornik supet ta Vuinogradt timu Zhigar ie popreij bil isrozhiti Jnu aku ie kai Vnim delal taku mu fa tuistu nizh nima biti, Jnu ie Verhu tiga gorskimu Gospodu. 5. Mark sapadel.

¹ Namreč »roka«. — ² V Izvirniku stoji »mit frävel« (zvijačno ali iz hudobije), kar daje pač drugačen smisel.

Ta. 37. Articl,

Kateri sposhigainem lefsa ali graij bodi karkuljbodi skode sturi, ta ie sapadel defet Mark, Jnu sa Skodo oprauiti.

Ta. 38. Articl,

Kateri eno tertto pofseka olj odlomi, te ia sapadel pet Mark, ino to tertto pouerniti olj fa fkodo oprauiti,

Ta. 39. Articl,

Kadar katerimu preblifu negouiga Vinograda kakou leis alj Dreueie ftoij defe mu fkufi fenzo Shkoda dela, taisti more taistu skusi Gornika pustiti ogledati aku fe temu taku naide taku ie more dolj pofsekati.

Ta. 40. Articl,

Kadar eden en Vinogradt alj Grundt V gorshini lesezh leitu inu dan,¹ de obeniga nei kir bi fe sa tu glafsil, inu ie Vsaj Vdeshelj noter dershi, taisti ima per tem istim² mijr imeti, Le tu pak fe Vun Vsame kadar fo she maihini reishteni³ ottrozi, temu istima naprej stojj Da 16. Leita ta Erb obiskati.⁴

¹ Ta rok je znašal po germanskem pravu 1 leto, 6 tednov in 3 dni. — ² Recelj je prevedel izvornik »sol furan ungeruegt bleiben« — »per pokoi ostati«. — ³ Izraz prihaja menda od »reje«, »v reji se nahajajoča deca«. V izvorniku »unvogtpare Kinder«, pri Reclju »neodrasteni otroci«. Smisel je jasen, da gre za maloletne otroke. — ⁴ »Obiskanje« je pomenjalo izvensodno terjanje, preden se vloži sodba pri sodišču.

Ta 41. Articl,

Hoste inu meije Vmej dueima Vinogradama lesizhe, imata obedua Meiasha¹ Vkupaj ftrebiti aku fe ne moreta fama fglihati, taku jeh imaio ti drugi Meiashi fprauviti.

¹ Tu so mišljeni — sosedje.

Ta. 42. Articl,

Kateri en vinograd alj Drugi Grunt V gorshinj na prodaj postauj, taisti Jma narpoprej foiga Gorskiga Gospuda shnim ponuditi V tei zeni kakor enimu drufimu, aku ga Gorski Gospud nezhe kupiti, tako ga ima ponuditi Suoij slahti, po Suoij Slahti foimu blishnimu Meiashu, inu aku le teh obedu na kupi, taku fe more prodati kamer hozhe.¹

¹ To je pravica prvenstva pri nakupu, ki je veljala skoraj enako tudi pri Črnogorcih (ius protimiseos, Einstandrecht).

Ta. 43. Articl,

Kateri en Vinogradt alj Grundt Vgorshini Erba kupi ali preda, alj premeni, inutiga istiga od Gorskiga Gospuda ne prime, Jnu Vstirih nedelah¹ napusti nafe prapifsati, ta ie sapadel 4. Marke denariou.

¹ Rok je v izvorniku določen z enim mesecem, isto tako pri Reclju; niti izvornik niti Recelj ne spominjata dolžnosti, da se naj dá novi posestnik ali hasnovalec »prepisati«. Tu se pozna vpliv nove »Beradtschlagte Pergrechtsordnung« za Kranjsko itd. iz l. 1595.

Ta. 44. tudi hpuslednima nar ta vekshi Articl,

H puslednimu¹ fe tudi ene naideio, kateri presfgodaj kir she Grosdie frelu nei tergaio, Jnu taku nezhe Vreden Mosht Vgorshino Jnu Desetino Daieiu, fa tu nema obedu pres fueta Gorskiga Gospuda alj negouiga Gornika tergati, kateri pak Le timu fuper sturi, ta ie sapadel eno Marko Denariou alj per kuliku Mark nafapouej, inu pufti osnaniti, Straiffan biti.²

¹ V izvorniku je bilo 52 členov; *Laybasser* jih je osem izpustil, mnoge od sprejetih bistveno skrajšal. — ² V izvorniku ni za prezgodnjo trgateg nobene sankcije, navedene, ampak le nasvet se daje, da se dobi iz bolj zrelega grozdja boljše vino, ki se lažje iz dežele proda, zato naj se pusti grozdje zoreti.

NARODNI DOMOVI V SLOVENIJI

ANTON PODBEVŠEK

NARODNI DOM V LJUBLJANI

Od l. 1896.—1928.

Za Narodni dom, za katerega se je ideja porodila l. 1869., so pobirali prispevke po vsej Srednji Evropi, v Romuniji, v Rusiji in celo v Ameriki. Cela desetletja so nabirali, peli, plesali in se navduševali zanj, učinek pa je bil ta, da so nastopili zanj kritični časi že, ko so ga gradili. Preden so pričeli z graditvijo, so nabrali zanj nad 104.000 gld., a že 18. julija 1895 so si morali izposoditi pri Mestni hranilnici 70.000 gld., 26. julija 1896 pa zopet pri njej novih 20.000 gld.

Kakor je bilo že vnaprej pričakovati, so bili dohodki Narodnega doma takoj spočetka, torej v času, ko je bil prost davka, tako pičli, da ni moglo društvo plačevati Mestni hranilnici niti obresti od dolgov in je moralo najeti 10. decembra 1897 že zopet pri njej 30.000 gld. posojila, da je moglo kriti dotekajoče obresti.

Položaj se je od leta do leta še slabšal, tako da se je odbor društva »Narodni dom« čutil prisiljenega, sklicati 10. decembra 1901 izredni občni zbor, ki se je predvsem bavil z asanacijo društvenih gmotnih razmer. Na tem občnem zboru so dobili predsednik dr. vitez Bleiweis-Trsteniški, blagajnik dr. Stare in odbornik ravnatelj Šubic pooblastilo, da se glede dolgov dogovore z upravnim odborom Mestne hranilnice.

Razgovori, ki so se jih za Mestno hranilnico udeleževali predsednik Vaso Petričić, podpredsednik Julij Polec, pisarniški ravnatelj Ubald pl. Trnkoczy in c. kr. rač. nadsvetnik Anton Svetek kot ravnatelj Mestne hranilnice, so trajali do 28. maja 1902, ko se je sklenila med društvom »Narodni dom« in Mestno hranilnico *pogodba*:

Društvo »Narodni dom« je prejelo od Mestne hranilnice posojila K 140.000, K 40.000, K 60.000 in namerava vzeti še v upravnega odbora seji Mestne hranilnice dne 28. februarja 1902 dovoljeno posojilo v znesku K 30.000.

Ta posojila so razen zadnjega zastavno pravno zavarovana na zemljišču, na katerem stoji društveno poslopje enakega imena z zraven spadajočim vrtom.

Od prvih treh posojil ima društvo plačevati te-le polletne anuitete: K 3360, K 960, K 1440, a od zadnjega posojila K 720.

Da se bodo te anuitete redno plačevale iz dohodkov društvenih poslopij in vrta kakor tudi iz prispevkov udov društva »Narodni dom« in morebitnih drugih prostovoljnih prispevkov, naj izvirajo ti iz kateregakoli naslova, in da se bo odplačevalo, če bo v ta namen preostajalo kaj denarja, še tudi kaj več na glavnico četrtega posojila, nego znaša v vsakokratni polletni anuiteti obsežna amortizacijska kvota, *prepušča društvo »Narodni dom« svoje zemljišče z na njem*

stoječimi poslopiji kakor tudi vse dohodke z inventarjem vred v upravo Mestni hranilnici in se odreka od 1. julija 1902 dalje za tako dolgo, dokler ne bo plačano četrto posojilo, vsakršnemu razpolaganju z dohodki zemljišča s poslopiji vred kakor tudi iz drugih doneskov.

Če dohodki ne bodo dosegali vsote predpisanih anuitet, se bodo zaračunali na vsa štiri posojila po razmerju posojilnih glavnice.

Mestna hranilnica ljubljanska sprejema to ponudbo in bo izvrševala upravo po posebnem upravitelju, ki ga voli ravnateljstvo Mestne hranilnice v seji, h kateri se ima poklicati tudi zastopnik društva »Narodni dom«. Ta ima pri tej seji glede imenovanja upravitelja kakor tudi glede njegovega honorarja pravico glasovanja. Stroški za upravnika gredo na račun »Narodnega doma«.

Pogodba odreja nato pravice in dolžnosti upravitelja, ki ga sme Mestna hranilnica vsak čas zopet odstaviti. Za prvega upravitelja imenuje Mestna hranilnica sporazumno z društvom »Narodni dom« člana ravnateljstva c. kr. računskega nadsvetnika Antona Svetka.

Izmed nadaljnjih določb je bila važna naslednja:

Ko opusti Mestna hranilnica prisilno upravo, se ima izvršiti končni obračun na podlagi kvartalnih, po upravniku podanih in po njem odobrenih računov, ki se morajo smatrati za društvo »Narodni dom« kot pravilni. Ta obračun se mora izvršiti skupno z ravnateljstvom Mestne hranilnice in s tremi zastopniki društva »Narodni dom«. Ako pa bi pri tem končnem obračunu nastali spori, ima razsoditi razsodišče, obstoječe iz treh razsodnikov, od katerih voli enega odbor društva »Narodni dom«, ostala dva, od katerih mora biti eden izven obeh institucij in je predsednik razsodišča, pa Mestna hranilnica. Obravnavati imajo po predpisih civilno-pravnega zakonika. Proti razsodišču nimata pogodbenika nobenega priziva.

Mestna hranilnica ima pravico opustiti upravo, kadar bo hotela. Pravice Mestne hranilnice, izvirajoče iz dolžnih pisem, pa ostanejo nedotaknjene.

S to pogodbo je prišel Narodni dom pod sekvester z najširšimi pravicami.

Nade, ki so jih gojili pogodbeniki, da se bodo društvene gmotne razmere s prostovoljno upravo popravile, se niso uresničile. Dohodki Narodnega doma so bili tudi poslej kaj pičli, kar dokazuje *spomenica* upravitelja Svetka, razmnožena in razposlana na vse odbornike društva »Narodni dom« in Mestne hranilnice dne 16. maja 1911.

Spomenica podaja obenem zgodovino Narodnega doma od l. 1902. do 1911. in je tudi s tega stališča zelo zanimiva.

Najprej našteva najemnike Narodnega doma, ki so takrat bili: restavrater Emil Kržišnik, Slovensko trgovsko društvo »Merkur«, Telovadno društvo »Sokol«, Narodna čitalnica, Slovensko planinsko društvo, Pevsko društvo »Slavec« in Pevsko društvo »Ljubljanski zvon«. Mimo tega imata od Narodne čitalnice v podnajemu nekaj njenih prostorov Družba sv. Cirila in Metoda in Zveza sokolskih društev.

Najemnine, všteti 5% vodarino, 4%, oz. 2% gostščine in 3% prispevek za razsvetljavo veže, stopnic in hodnikov, plačujejo vsi najemniki skupaj K 6756'80. To so stalni dohodki, s katerimi sme računati uprava Narodnega doma. Stalni stroški pa znašajo K 3877'71, tako da ostane letno le K 2879'09. Ta vsota je na razpolago za pokritje vseh tekočih stroškov, za vzdrževanje glavnega poslopja, arene in vrta, torej za zidarska, krovna, kleparska, ključavničarska, steklarska, mizarska, pečarska, vrtnarska dela in popravila, za popravo električne inštalacije in vodovoda, za razsvetljavo veže, stopnic in hodnikov, za vzdrževanje in popolnitev inventarja in za druge male potrebščine.

Za sedaj se je s to vsoto za silo že še izhajalo, a v bodoče ne bo šlo več. Kajti poprave na poslopju in areni povzročajo od leta do leta večje stroške in to ne le radi običajne obrabe, temveč še bolj radi nekaterih hib. Tako je n. pr. ob Bleiweisovi cesti vodna žila, ki je predlanskem udrla na mnogih krajih skozi zid in celo iz tal v hišnikovo stanovanje.

Društvo je, odzivajoč se svojemu namenu, pač sezidalo poslopje in njegove notranje prostore tako uredilo, da so porabljeni v društvene namene, *pri napravi stavbnega načrta in programa, mislim, pa se ni dosti upoštevalo vprašanje rentabilitete*. Najbrž se je računalo na požrtvovalnost slovenskega naroda, ki bi kakor spočetka za zgradbo tudi še pozneje k stroškom vzdrževanja Narodnega doma prispeval prostovoljne zneske.

Zanimanje in veliko prvotno navdušenje pa je takoj ponehalo, ko se je postavila monumentalna narodna zgradba in prostovoljni prispevki so usahnili, ko se je dogovorno z Mestno hranilnico uvedla prostovoljna uprava po posebnem upravitelju. Najbrž je zavladalo mnenje, da bo odslej hranilnica pokrivala vzdrževalne stroške, kar pa ta po svojih pravilih ne more in ne sme.

Odkar sem prevzel posle upravitelja, to je že skoraj devet let, Narodni dom prav za prav le životari. Obračam vso svojo skrb in trud za to, da zadostim po pogodbi začrtani mi nalogi in smelo trdim, da se mi je to doslej kolikor toliko posrečilo. Bojim se pa, da v bodoče upraviteljstvo tej nalogi ne bo več kos, in sicer iz enostavnega razloga, ker se Narodni dom s svojimi dohodki ne bo mogel več vzdrževati. Večje dohodke bi bilo iskati le v zvišanju najemnin. A to zvišanje bi moralo biti prav izdatno, ker, kakor znano, odpade od poviška več kakor tretjina na davke in doklade in le dve tretjini v korist hišnega posestnika. V Narodnem domu bivajoča društva, katerih večina se itak bori s finančnimi težavami, pa bi bila s tem občutno prizadeta in bi najbrž ne zmogla povišane najemnine.

Anton Svetek

Franc Pretnar

Nedvomno se bliža Narodni dom gospodarski krizi. To preprečiti je sveta dolžnost slovenskega naroda, oz. odločilnih činiteljev. Po mojem mnenju bi se dala ta kriza na najlažji način preprečiti, ako bi Mestna hranilnica prevzela Narodni dom v svojo last proti temu, da odpiše svoje na posestvu društva »Narodni dom« vknjižene terjatve, ki znašajo K 272.614'66 ter da prevzame posestvo za vrednost v višini teh terjatev. Potem bi Mestna hranilnica lahko kaj storila za vzdrževanje in izboljšanje poslopja ter v poznejših letih polagoma amortizirala v njem investirani kapital. Kako bi se naj ta transakcija izvedla, je stvar medsebojne pogoditve med društvom »Narodni dom« in Mestno hranilnico.

In naj se ukrene že to ali pa kaj drugega, ukreniti se mora nekaj v bližnji bodočnosti, da ne bo Narodni dom obvisel v zraku in da ne postane sčasoma narodna razvalina.

Za nevdržno stanje Narodnega doma se je začela zanimati več mesecev pozneje nadzorstvena oblast. Dne 27. novembra 1911 je naslovila takratna c. kr. deželna vlada za Kranjsko na ravnateljstvo Mestne hranilnice to-le pismo:

Z razpisom dne 9. novembra 1911 je opozoril deželni odbor kranjski mestni magistrat v Ljubljani na to, da dolguje društvo »Narodni dom« v Ljubljani Mestni hranilnici ljubljanski večjo vsoto, ne da bi dobivala hranilnica kake obresti in da je naravno, da je s tem oškodovana tudi mestna občina ljubljanska.

Gleže na ta razpis deželnega odbora je naprosil mestni magistrat ljubljanski s poročilom dne 13. novembra t. l. deželno vlado, da ona to zadevo preišče in obvesti o dejanskem stanju mestni magistrat.

Cenjeno ravnateljstvo se zato vabi, da odgovori na naslednja vprašanja:

1. Kdaj je bilo izdano društvu »Narodni dom« prvo posojilo in koliko?

2. Od kdaj se ne plačujejo obresti in koliko je posodila Mestna hranilnica še pozneje, da se pokrijejo obresti?

3. Koliko donaša Narodni dom sedaj pod sekvestrom in koliko ima stroškov?

4. Koliko je prejela in če je sploh kaj prejela Mestna hranilnica na račun kapitala in posebej na

račun obresti in kako misli priti do povračila investiranega kapitala?

5. Je li to posojilo z intabulacijo zavarovano?

6. Na čigavo ime je poslopje Narodni dom v zemljiški knjigi vpisano?

Temu poročilu naj cenjeno ravnateljstvo priloži vse akte, ki se tičejo tega posojila.

C. kr. deželni predsednik:

Schwarz.

Tako o Svetkovi spomenici kakor o dopisu c. kr. deželene vlade ravnateljstvu Mestne hranilnice je razpravljala upravni odbor društva »Narodni dom« na izredni seji 12. decembra 1911 pod predsedstvom cesarskega svetnika Murnika. Referiral je upravitelj Svetek:

Upravni odbor se je sklical, da se zedini o dnevnem redu bodočega občnega zbora in o popolnitvi odbora. Govorniku je znano, da je vladi mnogo do tega, da se spravijo društvene zadeve v red, sicer da bo vlada društvo razpustila. Preden se pa to zgodi, je vendar boljše, da odbor in občni zbor sama sklepata, kaj naj se z društvom zgodi, ali naj se razide ali naj še nadalje obstoji. Da vlada resno misli, dokazuje njen dopis na Mestno hranilnico. Ta dopis se tiče sicer v prvi vrsti Mestne hranilnice, je pa vendar obenem resen apel na društvo samo. Skupni dolg je znašal pri hranilnici K 280.000 in se je potem zmanjšal na K 274.000. Sedaj pa ostaja neizpremenjen, ker so stroški društva večji od dohodkov in je treba pri-manjkljaje odpisovati. Tako ne more več iti dalje in je treba storiti odločilne korake. Še vedno je na stališču spomenice in predlaga odboru, da isto nasvetuje tudi občnemu zboru. *Drugega izhoda ni, nego da se Narodni dom ponudi v last Mestni hranilnici z vsemi bremenji, ki so na njem.* Do odpisovanja dolgov na obrestih je upravni odbor hranilnice opravičen zaradi odborovega sklepa z dne 1904,¹ ki je bil uveljavljen. Priporoča svoj nasvet in prosi, da se izvolita dva revizorja, ki naj bi pregledala vse račune.

Po kratkem razgovoru so odborniki pritrdili nasvetu upravitelja Svetka in ga pooblastili, da poroča na občnem zboru. Za občni zbor se je določil petek 22. decembra, če pa ne bi bil sklepčen, se je določil izredni občni zbor dne 9. januarja 1912, ki bo sklepčen ob navzočnosti vsakršnega števila deležnikov. Sklep občnega zbora je potem sporočiti upravnemu odboru Mestne hranilnice, ki ga bo, če ga sprejme, predložil deželni vladi. Če ga bo vlada zavrgla, bo nastopila hranilnica potem rekurzno pot.

Sprejet je bil tudi še predlog odbornika Rohrmana, da se sklepi občnega zbora ne bodo objavili v časopisih, ker bi to stvari le škodovalo.

Medtem je dne 29. decembra 1911 odgovorila Mestna hranilnica deželni vladi na njen dopis dne 27. novembra.

Mestna hranilnica našteva najprej posojila društvu »Narodni dom«, med njimi peto posojilo iz l. 1905. v znesku K 10.000.

Z novim posojilom so se poravnale obresti in zamudne obresti, in to glede prvega posojila K 140.000, se je dovolilo posojilo K 30.000 l. 1902.

Narodni dom donaša na leto skupaj K 8722'96. Med stroški so navedeni: stalni stroški K 3924'24, prehajalni K 1866'16 in spreminjajoči se stroški povprečno K 2980'76 na leto, tedaj skupaj K 8771'16.²

Ako se primerjajo stroški z dohodki, je razvidno, da se Narodni dom s svojimi dohodki komaj vzdržuje, ne da bi preostajal od dohodkov kak znesek za plačevanje hipotekarnega dolga in obresti, in to od l. 1907 dalje. Prejšnja leta so bili stroški precej manjši zaradi 12letne davčne prostosti, 10letne prostosti pristojbinskega namestka, zaradi manjše pristojbine za vojaško nastanjanje itd., največ pa zaradi manjših izdatkov za vzdrževanje poslopja. Čim bolj se stavba stara, tem večji so stroški za njeno vzdrževanje. Na drugi strani pa so bili dohodki mnogo večji. Zlasti so dohajali prejšnje čase v precej obilni meri prostovoljni prispevki in darila, ki so sedaj malone docela usahnili.

Mestna hranilnica je doslej prejela od Narodnega doma na račun svojih terjatev, in sicer na glavnici K 5985'34, na obrestih in zamudnih obrestih pa K 77.061'19. Glavnica vseh posojil znaša torej še K 274.614'66.

Do povračila investiranega kapitala misli hranilnica priti, če ne drugače, s prisilno prodajo. Prisilno postopanje bi seveda povzročilo velik odpor pri občinstvu slovenske narodnosti, ki ve ceniti vzvišeni, občekoristni in kulturni pomen društvene hiše, kakor je Narodni dom v Ljubljani. Ker pa ima Mestna hranilnica ogromno večino denarnih vlog ravno od tega občinstva, bi prestrogo postopanje pri izterjavanju ne bilo umestno in je torej treba previdnosti. Zlasti v sedanjih časih bi se prisilno postopanje ne priporočalo tudi glede na dejstvo, da vrednost sveta, na katerem stoji Narodni dom — in tega je 6478 m² — zaradi zazidovanja kompleksa prejšnjega vojaškega oskrbovališča ob Dunajski in Franca Jožefa cesti rase od dne do dne.

Izključeno pa tudi ni, da bi prej ali slej Narodnega doma ne prevzela kaka gmotno bolj podprta narodna korporacija, ki bi bila zmožna točneje poravnati terjatve Mestne hranilnice.

V upravnem odboru Mestne hranilnice prevladuje mnenje, da bi bila rešitev tega vprašanja najboljša ta, da društvo »Narodni dom« odstopi Mestni hranilnici ljubljanski proti kompenzaciji njenih terjatev v last vse svoje premoženje, obstoječe iz stavbe, stavbišča, vrta in inventarja. Večji del vrta bi se lahko parceliral za stavbišča, odprodal in z izkupičkom pokrtil del dolga. Iz poslopja in ostalega dela sveta pa bi se z majhno preureditvijo lahko dosegla večja rentabilneta.

Vsa posojila so z intabulacijo zavarovana.

V zemljiški knjigi je poslopje vpisano na ime Društvo »Narodni dom« v Ljubljani. Dolga ni drugega vknjiženega kakor samo že omenjena posojila.

² Te številke se razlikujejo od onih v Svetkovi spomenici!

¹ Točno po zapisniku!

Kliše in tisk Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani

MATEVŽ LANGUS, PODOBA PRIMČEVE JULIJE

Dne 22. decembra sklicani občni zbor društva »Narodni dom« je bil zaradi preslabe udeležbe nesklepčen, zato je bil sklican dne 9. januarja 1912 izredni občni zbor, na katerem se je zbralo 16 društvenikov z 49 glasovi.

Izrednemu občnemu zboru je predsedoval podpredsednik ces. svetnik Murnik, glavno poročilo pa je imel v smislu odborove seje 12. decembra 1911 ravnatelj Svetek:

»Upravni odbor me je pooblastil, da naj na občnem zboru poročam v imenu tajnika in blagajnika, ker mi kot dolgoletnemu upravitelju Narodnega doma morajo biti najbolj znane razmere in dogodki zadnjih deset let, odkar ni bilo rednega občnega zbora...

Kolikor mi je znano, dosedaj še niso bili odobreni od občnega zbora računski zaključki za leto 1901. do 1910. Zatorej poročam...«

Upravitelj Svetek je nato prebral računске zaključke in poudarjal, da se je kot upravitelj potrudil storiti v prilog Narodnega doma, kolikor je bilo mogoče. Noče ponavljati vseh dejstev, ki jih je navedel že v spomenici, pač pa ponavlja in priporoča izrednemu občnemu zboru svoj nasvet, da si društvo »Narodni dom« najbolj pomaga iz zagate, če ponudi Mestni hranilnici hišo v last proti temu, da se odpišejo zanj vsa na njem vknjižena bremena ter da se naprosi upravni odbor Mestne hranilnice, naj izposluje pri deželni vladi pritrdilo temu aranžmaju.

»Vidi se, da so se celo oblastva jela zanimati za to narodno napravo. Zakaj bi tega ne storili tudi tisti krogi, ki so sezidali monumentalno zgradbo, društveno hišo, ki ima tako velik pomen za nas Slovence.«

Končno pristavljam, da ima društvo »Narodni dom« živečih udov še 87 s 179 glasovi, umrlo pa jih je 72. Med njimi imenujem osobito dolgoletnega predsednika dr. Karola Bleiweisa-Trsteniškega.«

Pri razpravi o Svetkovem poročilu je odbornik Plantan predlagal, da se vsi računski zaključki odobre in da se sprejme nasvet poročevalca navzlic določi § 15 društvenih pravil, novi odbor pa pooblasti, da sklep izvrši. Plantanov predlog je bil soglasno sprejet.

Pri volitvah so bil izvoljeni: za predsednika notar Plantan, za odbornike S. Bonač, O. Dolenc, J. Duffe, I. Hribar, E. Lah, Fr. Mally, M. Pleteršnik, V. Rohrmann, F. Souvan, dr. J. Stare in J. Lenče. Zastopnik Matice R. Perušek.

Pri konstituiranju je bil izvoljen za podpredsednika dr. J. Stare, za tajnika E. Lah in za blagajnika V. Rohrmann.

Nekaj dni pozneje, dne 14. januarja 1912, se je že obrnil društveni predsednik notar Plantan s posebno vlogo na Mestno hranilnico in ji ponudil v last Narodni dom.

Iz te vloge izvemo, da »najemnine žalibog niso zadoščale, da bi se mogle plačevati obresti in anuitete hipotekarnih posojil, to pa zaradi tega ne, ker je

Narodni dom v Ljubljani

društvo imelo nesrečo z oštirji v gostilni Narodnega doma: oštirji niso plačevali najemnine in zato tudi niso imeli dolgo časa gostilne v najemu.¹ Zaradi vedne menjave gostilničarskih najemnikov pa se je občinstvo odvadilo gostilne.

Tudi društva, ki se danes zaradi velike konkurence borijo za obstoj, so vedno prosila in zniževala najemnino in vse to je povzročilo, da niso dohodki Narodnega doma pokrivali rednih izdatkov, obresti in amortizacije.

Ker ne dosežajo dohodki višine izdatkov, je bil na občnem zboru dne 9. januarja t. l. sprejet sklep, da se neglede na določbe § 15 al. 2,² ki prodajo Narodnega doma prepovedujejo in ker ni mogoče misliti na odplačilo dolgov, pooblašča predsedstvo upravnega odbora, da ponudi Narodni dom z vsemi nepremičnimi in premičnimi pritiklinami Mestni hranilnici ljubljanski, da ga kupi za skupno vsoto svojih posojilnih terjatev v znesku K 274.614'66 in takoj prevzame v posest in last.

Društvo Narodni dom izraža obenem svoje prepričanje — zahtev pač ne more v tem pogledu staviti³ — da bo tudi Mestna hranilnica kot lastnica Narodnega doma po možnosti skrbela za to, da se Narodni dom ohrani svojemu namenu, za katerega je bil zgrajen, torej kot zavetišče za narodna društva, ki služijo omiki, znanosti in družabni zabavi.«

Po vsem tem je bilo pričakovati, da bo postala Mestna hranilnica lastnica Narodnega doma. To pa se ni zgodilo radi tega, ker ni deželna vlada poslala nikake rešitve na vlogo Mestne hranilnice 29. decembra 1911.⁴

Dne 31. marca 1912 je prevzel upravo Narodnega doma novi upravitelj profesor Josip Reisner, član hranilnične uprave, ki ga je prav tako imenovala za upravitelja Mestna hranilnica ljubljanska. Pod njim je novi asanacijski načrt počival. Potem je prišla svetovna vojna, ki je prizadejala Narodnemu domu

¹ Upravitelj Svetek je navajal v svojem poročilu na izrednem občnem zboru 9. januarja 1912 naslednje restavraterje od l. 1902. do 1912.: Ludovika Masaryka, Ivana Kendo, Andreja Bogovića in Emila Kržišnika. Glede višine letne najemnine je bil restavrater na tretjem mestu, ker je plačeval K 1080'40, dočim sta Narodna čitalnica K 2016 in Sokol K 1792.

² Ker so bile določbe § 15 velikega pomena za zgodovino Narodnega doma po svetovni vojni, jih v celoti navajam:

§ 15.

Če so vsi dolgovi poplačani in deleži popolnoma amortizirani, se društvo razide in vse društveno imetje postane lastnina Matice Slovenske v Ljubljani pod temi pogoji:

1. da Narodni dom ne bo nikoli svojemu, v teh pravilih izrečenemu namenu odtegnjen;

2. da se ne sme Narodni dom prodati ali obremeniti.

Te dolžnosti se imajo pri prepisu vknjižiti.

3. Da Matica Slovenska polovico dohodkov zase obrne, drugo polovico pa za to, da napravi ustanove za slovenske dijake, umetnike in pisatelje.

³ Zakaj ne?

⁴ Tako je vsaj poročal upravitelj Fran Pretnar na seji odbora Narodnega doma 10. aprila 1918.

ogromno škodo.⁵ Sprva je vojaštvo zasedlo le areno in telovadnico, dne 31. maja 1915 pa tudi veliko dvorano in stranske prostore, dne 15. oktobra istega leta pa sploh vse prostore razen hišnikovega stanovanja, gostilniških prostorov in gostilniškega stanovanja. Odškodnina za vojaško nastanitev je bila minimalna.

Spomladi l. 1918. — tedaj še prej, preden se je končala svetovna vojna — se je raznesla govorica, da misli predsednik notar Plantan prodati Narodni dom. Za te govorce se je posebno zanimal takratni župan dr. Ivan Tavčar, ki si je dal po upravitelju Franu Pretnarju predložiti društvena pravila in seznam deležnikov. Na njegovo vzpodbudo se je sklical že 6. aprila 1918 občni zbor, na katerem so bili izvoljeni: za predsednika odvetnik in državni poslanec dr. Vladimir Ravnihar, za odbornike dr. J. Ažman, dr. J. Kavčnik, dr. J. Kersnik, A. Lilleg, V. Meden, A. Praprotnik, A. Šarabon, Janko Bleiweis vitez Trsteniški, J. Breznik, dr. F. Novak in A. Peruzzi. Zastopnik Sl. Matice dr. Albert Kramer.⁶

Prva seja novega odbora, ki si je nadel nalogo, da sanira finančni položaj Narodnega doma in da dokončno uredi svoje razmerje do Mestne hranilnice ljubljanske, je bila sklicana 10. aprila. Na njej so bili izvoljeni: za podpredsednika Andrej Šarabon, za tajnika dr. Josip Ažman in za blagajnika Avgust Peruzzi. Na nasvet upravitelja Pretnarja se je volil še gospodar. Zanj je bil izvoljen dr. Janko Kersnik.

Situacijsko poročilo na tej seji je podal upravitelj Fran Pretnar. Poleg že znanih dogodkov je omenil, da je za upraviteljem prof. Reisnerjem, ki je bil odpoklican k vojakom, prevzel on upraviteljstvo in sicer 14. julija 1914.⁷

Dolga ima društvo K 274.614'66, v zadnjih štirih letih je bilo prebitka K 10.730'02, tekoče leto pa znaša prebitok K 3793'48, skupaj K 14.523'50. Ker je bilo 1. januarja 1914 gotovine K 1369'19, znaša danes vsa gotovina društva »Narodni dom« K 15.892'69.

V Narodnem domu so sedaj nastanjeni: računski kontrolni oddelek c. kr. soške fronte, vlakovodje in strojevodje ter drugi nastavljeni C. kr. priv. južne železnice, restavrater Emil Kržišnik s svojo družino in hišnik Fran Pečnikar. Ta ima prosto stanovanje, Kržišnik plačuje letne najemnine z dokladami vred K 1080'40, železnica je do 31. januarja 1918 plačevala povprečno K 6'60 na dan, vojaštvo pa od 1. januarja 1917 do 29. januarja 1918 po K 20'— na dan, prej pa po K 18'32, nekaj časa pa le K 16'—. Nastanitvene pristojbine od 30. januarja t. l. še niso odmerjene. Južni železnici so se od 1. februarja t. l. dalje zvišale nastanitvene pristojbine na dnevno 10 K, a stvar še ni končno rešena.

⁵ Škoda na stavbi in na inventarju, povzročena po vojaštvu, je bila na koncu l. 1918. komisijsko cenjena nizko na K 89.518'82 in prijavljena mestnemu gospodarskemu uradu. Navzlic raznim urgencam se ta škoda Narodnemu domu do danes še ni povrnila.

⁶ Dr. Kramer je bil zastopnik Slov. Matice v odboru društva »Narodni dom« do 10. decembra 1920. Zastopnik je nato bil trgovec Josip Kramar iz Celja.

⁷ Fran Pretnar je ostal upravitelj do 20. novembra 1925.

Na naslednjih sejah so se oddajale v najem izpraznjene sobe raznim društvom in se je tudi mnogo razpravljalo o popravilih Narodnega doma.

Na seji dne 6. avgusta 1918 je poročal g. Avgust Praprotnik, da ve za podjetnika, ki bi dal za Narodni dom pol milijona kron in bi se zavezal s posebno pogodbo, da pusti narodna društva, ki so sedaj v Narodnem domu, za vedno v njem. Gostilno in kavarno pa bi kupec vodil sam.

Kljub ugodni ponudbi je odbor sklenil, *da ne bo prodal Narodnega doma*. Prav tako, da ne bo jemal strank na stanovanje in da se v tem oziru ne bodo izvršila nobena popravila. Sklenjeno je bilo tudi še, da se pošlje Mestni hranilnici dopis, v katerem se jo naprosi, naj sporoči odboru, koliko znaša njena terjatev na glavnici in na tistih obrestih, katerih plačilo bi brezpogojno zahtevala.

Medtem se je začela *c. kr. deželna vlada* že zopet zanimati za dolgove društva »Narodni dom«. Na odborovi seji dne 17. septembra 1918 se je prebral dopis deželne vlade ravnateljstvu Mestne hranilnice. V dopisu vabi vlada ravnateljstvo, da »čim prej poroča, ali se je razmerje društva »Narodni dom« do Mestne hranilnice glede dolgov že uredilo. Naznani naj se tudi, ali se plačujejo tekoče obresti hipotekarnih posojil, oz. ali so se zapadli zneski vknjižili, da ne zastarajo. Cenjeno ravnateljstvo se vabi, da ukrene vse, da ne bo hranilnica trpela škode radi zastaranja zapadlih obrestih.« Po daljšem posvetovanju se je sklenilo, naj vloži dr. Ažman prošnjo na upravo Mestne hranilnice za odpis več kot tri leta zaostalih obrestih.

Nov moment je nastopil z dopisom Mestne hranilnice dne 29. novembra 1918. Mestna hranilnica je sporočila društvu, da znaša njegov dolg še vedno K 274.614'66, zaostale obresti pa nad K 190.000. Oba ta zneska naj se poravnata v teku treh tednov. »*Ako bi cenjenemu odboru v navedenem roku ne bilo mogoče poravnati zaoštankov, bi bila hranilnica pripravljena prevzeti Narodni dom, kakor leži in stoji, v svojo last proti temu, da se njena terjatev kompenzira z vrednostjo Narodnega doma s pritisklinami vred in proti temu, da društvenikom, ki so plačali deleže po K 200,—, izplača te deleže v gotovini, ako bi jih zahtevali.*

Hranilnica bi se tudi pravnoveljavno obvezala, da se Narodni dom za večne čase ohrani namenu, za katerega je bil sezidan. Na ta način bi Narodni dom prešel v trdne in zanesljive roke ter bi po primerni prezidavi še v veliko večji meri služil narodnim in umetniškim namenom, kakor je dosedaj. Na prostoru, kjer stoji trhel vrtni paviljon, bi se pa zgradila velika moderna stanovanjska hiša, s čimer bi se izdatno odpomoglo občutnemu pomanjkanju stanovanj.«

V odgovor na ta dopis se je dne 3. februarja 1919 poslala Mestni hranilnici vloga, v kateri je odbor društva »Narodni dom« ugotovil:

»Sedanji odbor društva »Narodni dom« hoče dovesti v njega gospodarstvo ravnovesje in prosi zato tudi Vas podpore v tem smislu, da ugotovite naš dolg pri Vas s stanjem dne 1. maja t. l. na ta način, da prištejete h glavnici samo še triletne zaostale še neplačane obresti. S tem nam več kot triletne zaostale še neplačane obresti popustite. To storite tem lažje, ker Vam po postavi hipotekarna varnost za več kot triletne obresti na noben način ne gre in je skoraj gotovo, da pri danem dejanskem položaju radi zastaranja teh več kot triletnih obrestih sploh terjati ne bi mogli.

Tako ugotovljen dolg se podpisano društvo zaveže pri Vas redno obrestovati in amortizirati, eventualno ga na Vašo željo tudi valuta 1. maja t. l. takoj plačati.

Z istim dnem prosimo, da Vaša uprava preneha in da preide gospodarstvo z našim premoženjem popolnoma v naše proste roke.«

Naknadno je dne 2. aprila 1919 poslalo društvo »Narodni dom« Mestni hranilnici vlogo, v kateri je pojasnilo, da je zvišalo najemnine do skrajne višine, da pa bi znašala celoletna najemščina le K 18.570. S tem zneskom ne bo moglo kriti sedaj potrebnih in dragih popravil, ki so nujna za vzdrževanje hiše, davkov in še obrestovati višjo dolgovano glavnico kot K 300.000. »Če nam ne dovolite, da ugotovimo naš dolg pri Vas s 1. majem t. l. z zneskom K 300.000, ne bomo mogli shajati in v doglednem času bosta društvo in hiša na istem stališču kakor danes. Zato vljudno prosimo, da nam omogočite urejeno poslovanje in nadaljnji obstoj s tem, da nam vse neplačane obresti odpišete tako, da Vam ostanemo s 1. majem t. l. dolžni na glavnici in obrestih vred skupno znesek K 300.000. Ta znesek smo Vam pripravljene, tudi valuta navedenega dne, takoj plačati.«

Na ti dve vlogi je Mestna hranilnica dne 2. maja 1919 odgovorila, da je upravni odbor hranilnice sklenil ugoditi prošnji društva »Narodni dom« v toliko, da se hranilnica zadovolji s plačilom dolžne glavnice in s 4 % triletnimi obrestmi v skupnem znesku K 307.570 valuta 1. maja t. l., s pridržkom, da pritrđita sklepu upravnega odbora občinski svet in državna oblast.

Res je ta sklep potrdil ljubljanski občinski svet v seji 24. junija 1919, deželna vlada za Slovenijo, poverjeništvu za notranje zadeve, pa 26. avgusta 1919. *Društvo »Narodni dom« je nato 20. junija 1921 plačalo vso glavnico v znesku K 274.614'66 ter zahtevane 4% obresti K 60.293'14, skupaj K 334.907'80.¹*

¹ Dolg je plačala prav za prav Kmečka hranilnica in je s tem postala upnica namesto Mestne hranilnice.

OB PETSTOLETNICI NOVEGA MESTA L. 1865.

JANKO JARC

(Prispevki k zgodovini narodnega preporoda na Dolenjskem.)

(Konec.)

Malodušje, s katerim je dopisnik A. R. zaključil svoj dopis dne 6. oktobra 1863., pa je kmalu skopnelo. Da odvrne od sebe nevoljo meščanov, ki si jo je nakopal s svojimi nesrečnimi napadi na gimnazijo (cf. Kronika II. str. 54 ss.), in da pozornost meščanov ponovno obrne na razmere v novomeški mestni hiši, je napisal obširno poročilo o poteku seje občinskega zastopa, ki se je vršila 14. oktobra 1863.

Za sejo je vladalo med meščani dosti veliko zanimanje, saj je bilo na dnevnem redu vprašanje ukinitve višje gimnazije, potem vloga meščanov na občinski odbor z vprašanjem, kako daleč je že dospelo razpravljanje o predlagani jubilejni loteriji in z njo

zvezani deputaciji na Dunaj, ki so jo meščani gotovo vložili na osebno iniciativo dopisnika A. R. in s tem dokazali, da njegov bobneči ogenj v stolpcih Laib. Ztg. vsaj pri njih ni zgrešil svojega cilja, če ga je že na rotovžu. Vedelo pa se je, da bodo na isti seji razpravljali tudi o novi razdelitvi posojil iz vsote, ki jo je občina prejela za prodane hraste v Rasnem.

To razdeljevanje posojil je meščane zanimalo vsaj toliko kot reševanje njihove vloge o jubilejni loteriji, ker je bilo ravno podeljevanje posojil v juliju takšno, da občinskemu odboru med občani gotovo ni pridobilo simpatij: za razpoložljivih 3.000 fl. se je potegovalo šest prosilcev in želelo posojila v višini 7.000 fl, odbor pa je dovolil samo trem posojilo, pač pa ga dal v višini 1.050 fl tudi občinskemu svetovalcu J. Pollaku, ki zanj vsaj formalno prošnje sploh vložil ni.

Tako postopanje je seveda moralo vzbuditi nezadovoljstvo v meščanstvu, katerega so ravno v tem času trle skrbi za obstoj višje gimnazije, ki je v gospodarskem oziru pomenil za nje važno postavko. Zato so tudi z razumljivim zanimanjem zasledovali razvoj loterijskega vprašanja, verujoč, da jim njega srečna izvedba prinese morda le kake materialne koristi.

Ko je bila torej 14. oktobra 1863. otvorjena seja občinskega sveta, ji je prisostvovalo tudi mnogoštevilno občinstvo, da na lastna ušesa čuje, kaj in kako mislijo sklepati o teh, zanj tako važnih vprašanjih, kar je A. R. seveda tolmačil, »da vlada med našim meščanstvom čisto zdrav duh, ki ga je treba samo zbuditi in na pravo pot usmeriti, da se združen krepko dvigne, če je treba podpirati ali čuvati čast in koristi mesta.« Potem, ko je bila na že znani način (Kronika II. 59) odpravljena točka o gimnaziji, je bila prebrana »od večih tukajšnjih meščanov in občanov« vložena interpelacija o stanju vprašanja jubilejne loterije, na katero je občinski odbor odgovoril s sledečim sklepom:

»Z ozirom na dejstvo, da se je visoki državni zbor šele pozno sestal, pri izvolitvi članov deputacije pa je bil mišljen čas odhoda ob njega glavnem zasedanju, — zakaj občinski odbor more le ob dejanski in vodeči podpori gg. deželnih in državnih poslancev upati na ugoden uspeh prošnje pri cesarju, — in z ozirom na dejstvo, da je bilo v času, ki je od pričetka zasedanja že potekel, gg. članom deputacije zaradi nujnega, nagomiljenega in neodložljivega poljskega in ostalega poklicnega dela oditi nemogoče, v sedANJI pozni jesenski dobi pa večini gg. članov zdravstveno stanje ne dopušča, da bi se odpravili na tako dolgo pot:

Novomeška stara gimnazija — sedaj vojašnica

Foto: Msgr. dr. C. Ažman

Občinski odbor, tembolj zaradi nadaljnjih tehtnih okolnosti, da so gg. člani deputacije izjavili, da sami iz svojih sredstev poravnajo velike potne stroške, radi česar občinski odbor na nje ne samo nobene sile in pritiska izvajati ne sme in ne more, temveč jim mora on kot vsa občina še hvalo vedeti,

soglasno za utemeljeno ima, da odhod deputacije za to pot odgodi, vendar pa ta čas za imenovanje stalnega odbora izrabi, ki naj vse priprave vodi, oziroma določi datum, oskrbuje korespondenco in poročanje, predvsem pa izdela prošnjo na cesarja.

V odbor so imenovani: dosedanji gg. člani deputacije in g. Lehman.«

Na predlog odbornika in sod. svet. Zhubra — po A. R.-u tudi ene redkih prosvitljenih glav novomeškega občinskega sveta — je bilo sklenjeno, da omenjeni sklep objavijo na občinski deski, kjer naj se v bodoče objavljajo izvlečki sejnih zapisnikov sploh.

Ko pa bi se imele obravnavati prošnje za podelitev posojil, je odbornik A. pl. Lehmann, ki ga je A. R. že nekajkrat imenoval glavo opozicije, stavil formalni predlog, da se ta točka ne obravnava, ker ni bila v smislu občinskega zakona predhodno najavljena. Županov »centrum« pa bi se na to najbrže ne bil oziral, a je smola hotela, da je bila četrtina odbora odsotna, med prosilci za posojilo pa sta bila tudi dva odbornika, ki se razprave nista mogla udeležiti, radi česar odbor ni bil več sklepčen in so to točko kljub veliki nevolji morali preložiti, zakaj zapisnik končuje z naročilom, da je treba na prihodnjo sejo, ki se bo vršila čez pet dni, »vse odbornike nujno povabiti, da se seje udeležijo!«

Žal nam zapisnik sledeče seje ni ohranjen in tako ni mogoče ugotoviti, v koliko je odbor upošteval prošnje za posojilo iz meščanstva. Iz navedenega pa je jasno, da je moralo biti 14. oktobra 1863. na novomeškem rotovžu zelo živahno, posebej, ker številno zbrani poslušalci gotovo niso čisto mirno poslušali obširnih izmotavanj odbornikov glede odhoda deputacije, predlog A. Lehmana pa so spričo kisljih obrazov nekaterih odbornikov gotovo pospremili z odobravanjem.

Tako se je končala prav za prav z neuspehom za opozicijo prva resnejša praska med »podfirmo A. R. združeno napredno stranko« in vladajočo skupino župana T. vit. Fichtenaua. Malenkosten uspeh je bil edino v tem, da je v odbor za jubilejne svečanosti prišel še A. pl. Lehmann.

Vse to pa je ponovno podžgalo A. R.-a, da je še istega dne napisal nov dopis,¹ dasi je pred tednom obljubil, da bo opustil borbo z mestnimi očeti, ki nimajo »prav nobene Ahilove pete«. V dopisu pravi, da so številni poslušalci, ki so hoteli zvedeti za usodo svoje monstre - interpelacije, videli, da je občinski odbor obsodil jubilejno zadevo k zimskemu spanju, in šele, ko se prihodnja pomlad zbudi in se vrnejo lastavice, se morda tudi jubilejna zadeva povrne na dnevni red seje, nakar bo šele gospodom ljubo, da kot deputacija poizkusijo srečo tik, preden se vrata zapro, ali pa ko bo že prepozno. Tako so se mu sedaj pocedile v pero

Albert pl. Lehman,
novomeški župan 1869–1871

prve žolčne kaplje tudi na naslov članov deputacije, katere je najprej skušal omajati s pozivom na njihovo čast, potem pa je izigral svoj zadnji adut:

»Pri tem sklepu, ki je samo udobno odmikanje zadeve, pa so se naši mestni odborniki zmotili samo v enem, namreč v času. Kaj so si gospodje — neizvemši župana — tako svesti tega in tako prepričani o tem, da bodo pri prihodnjih, v februarju ali marcu vršecih se volitvah vsi skupaj, posebno člani deputacije, polnoštevilno izvoljeni? In če bi eden ali drugi pri občinskih volitvah propadel, kako bo potem z deputacijo? Ali naj se vse povrne na začetek in naj se ves težavni potek zopet obnovi?« Zaradi neprestanega odmikanja in zavlačevanja je vse leto že poteklo brez uspeha, končno se pa ves zgrozi pred zadnjo možnostjo za utemeljitev odlašanja in v svojem visoko plamenečem dinastičnem ogorčenju grmi:

»Ali pa je petstoletnica našega deželno - knežjega mesta in njega ustanovitev po pradedu naše vzvišene cesarske hiše nezadosten razlog za omenjeno peticijo (za izvedbo dobrodelne loterije) in je takšna peticija za nebogato mesto sramotna? Ali je to morda znamenje čisto posebne lojalnosti do vzvišene osebe ustanovitelja, da se kar vnaprej dvomi v uspeh peticije?«

Zatem ponovno predlaga, naj občina sama prevzame stroške za deputacijo, in to utemeljuje s koristmi, ki se občini od dobička loterije obetajo, in z že večkrat izraženim pristankom občanov za njih prevzem po občini, zraven pa zopet zbode občinski odbor, da menda vendar nima vse zadeve za premalenkostne, da bi kaj žrtvoval za njo. Končno pa s pretečo kretnjo proti novomeškemu rotovžu meni, da bi bil že skrajni čas, da se Novomeščani zavarujejo pred očitki zaspanosti in zamudništva, se krepko združijo in sami sestavijo prošnjo ter jo odpošljejo cesarju, če bi občinski odbor še nadalje vztrajal pri dosedanjem ravnanju.

Sredi te svoje brezuspešne borbe z občinskim odborom pa se je A. R. zapletel² še v polemiko z občani sosednje šmihelske občine ob priliki že na 143 str. »Kronike« omenjenega požara na Brodu pri Novem mestu. Ponosno izprašuje okoličane, koliko pač prispevajo k mestnim bremenom, da si upajo staviti zahteve po koristih mesta, v tem slučaju po gasilnih pripravah. Kandiji, ki jo le most loči od mesta, svetuje,

¹ Laib. Ztg. 1863, 941.

² Laib. Ztg. 1863, 965.

naj zaprosi za združitev z mestom in tako nosi tudi njega bremena, če že hoče uživati njega koristi, o čemer da je že bilo pred leti govora, kar pa zaradi trmoglavosti in ozkosrčnosti nekaterih ni uspelo. Ta svoj predlog utemeljuje z dejstvom, da se obeta občanom z dodelitvijo novih nalog širši krog delavnosti, zato morajo te stremeti za združenje v večje enote, da bi lažje zmogle rasoča bremena. Tako združevanje da je zahteva pameti in potrebe, in upa, da je pravočasno sprožil to vprašanje. (Na njega izvedbo pa je bilo le treba čakati skoro sedemdeset let!)

Na A. R-a napad na okoličane je šest dni kasneje v istem časniku odgovoril¹ neki J. P. (mogoče Josip Pavšič, upokojeni župnik, doma iz Stranske vasi v šmihelski fari, živeč najpreje na Brodu, kasneje v Srebrničah) in mu s številkami dokazal, koliko okoliške vasi prispevajo n. pr. k vzdrževanju mestnih šol, čeprav samo majhen del šoloobveznih otrok te šole obiskuje. Dalje mu je naštel, koliko morajo prispevati okoličani — gardisti v blagajno garde, od katere ima pač koristi predvsem mesto samo, saj morajo člani gardine godbe, tudi okoličani, igrati v mestu zastonj, medtem ko mora šmihelski župnik vsako udeležbo godbe in garde pri cerkvenih slovesnostih plačati z denarjem in pogostitvijo. A. R. pa se je v repliki skrnil za trditev, da za gasilne priprave le niso dali ničesar, kar se pa garde tiče, naj si »oni šmihelski farani, ki so člani garde, štejejo to v čast, ne pa v breme.«²

V tem dopisu pa je mimogrede okrcal še »Novice«, ki so na 340/1 strani priobčile dopis iz novomeške okolice in zagovarjale naziv »Novomesto« mesto »Neustadtl«, in pravi, da ne bo trpel, da bi kdo iz oddaljene okolice sipal ljudem pesek v oči, zakaj samo on je toliko bolj upravičen in poklican, zastopati resnično novomeško javno mnenje, ker je z njim enotna napredna stranka, ki po številu in trdnosti stalno rase, kar s posebnim zadovoljstvom ugotavlja.

Vsa ta časopisna borba pa je deželo le opozorila na bližajoči se jubilej in polagoma so se oglašali tudi resnejši, od strastnih razburjenj manj drhteči glasovi,

ki pa so našli v novomeški mestni hiši skoraj ravno tako gluha ušesa, kot niso mogle v še takih strupih kaljene dopisnikove pšice pogoditi v njej — vsaj dotedaj — prav nobene Ahilove pete.

V 44. številki »Blätter aus Krain« je Peter Hicinger napisal članek »Zur Geschichte von Neustadtl oder Rudolfswerth«, v katerem se je zavzemal tudi za to, da bi naj Novo mesto privzelo svoj stari naziv, ki ga je cesar Jožef II. l. 1783. odpravil. Ta Hicingerjeva želja pa ni bila čisto nova, saj je n. pr. že l. 1849. pisal Mathias Koch v svojem prikazu Costovih »Reiseerinnerungen aus Krain«, objavljenem v »Wiener Zuschauer«, ponatisnjem v »Illyrisches Blatt« (1849, str. 107), da bi bilo »die Wiederherstellung des ursprünglichen Namens dieser Stadt ein Act der Pietät an dem hochstrebenden Rudolph dem Stifter.« V Novem mestu pa so se pečali z mislijo prekrstitve mesta ob rojstvu prestolonaslednika Rudolfa l. 1858., o čemer poroča frančiškanski kronist.

Težko, če je v Novem mestu takrat kdo z večjim veseljem prebiral Hicingerjev članek kot A. R., ki mu je v svojem listu takoj zapel hvalo, z navdušenjem sprejel njegov predlog o prekrstitvi mesta in zahteval, da občinski odbor ta predlog sprejme kot kardinalno točko v že omejeno peticijo. Pri vsem tem pa se ne more ubraniti, da bi ne dal novomeškemu občinskemu odboru zopet ene pod nos z besedami, da je ta tehtni glas zadnje svareče znamenje in zelo nujen svarilni klic, da vendar že z vso resnobo obravnavajo izvedbo jubilejnih svečanosti. Hicingerjev članek je razpihal v njem v nov požar zublje njegovega kranjskega patriotizma in ves srečen ugotavlja, da je ta glas obenem apel na čut časti ne samo Novomeščanov, ampak vseh prebivalcev ožje domovine, t. j. vojvodine Kranjske.

Ko mu pred očmi migotajo dogodki iz davne prošlosti Novega mesta, »ki je delilo vse radosti in tegobe dežele, s krepko krvavo roko ob svojih zidovih sovražnika kršanstva zadrževalo in zaledje z lastnim telesom braneč varovalo«, se prav nič ne boji, da bi jubilejni praznik ne našel v deželi najlepšega odmeva in najprisrčnejšega sodelovanja. Upa, da bodo sinovi Kranjske imeli ta praznik za častno zadevo kronovine in ga razširili v slavje dežele v najlepšem pomenu besede. Zato poziva vse v deželi izhajajoče časnike, da sodelujejo z vsemi močmi, da bo slavnost čim lepša.³

Novomeški občinski odbor pa je ostajal za vse to gluhi in sredi oktobra, takoj po gori navedeni seji, je po Novem mestu že krožila nova vloga v podpis, v kateri meščani zahtevajo, da mora izbrana deputacija takoj na pot, in to na stroške mestne blagajne. Žal v mestnem arhivu tudi ta vloga ni ohranjena in le iz nje obravnave na seji⁵ je razvidno, da je bila že neprimerno bojevitejša od prejšnje. Vse, karkoli je kdaj A. R. v svojih dopisih očital občinskemu odboru, je bilo navedeno v njej, vložil pa jo je in bil kot prejemnik odgovora označen novomeški tiskar in knjigarnar Constantin Tandler.

Za uvod je vlogi služila prikrita grožnja z novimi občinskimi volitvami, ki da se morajo vršiti v februarju 1864. Temu je sledilo vprašanje, kaj je z delom

Novo mesto 1865: Rotovž

¹ Laib. Ztg. 1863, 981.

² Laib. Ztg. 1863, 997.

³ Mestni arh. fasc. 1863 (sejni zapisniki).

pripravljalnega odbora za izvedbo jubilejnih svečanosti, in zahteva, da naj deputacija s prošnjo za dobrodelno loterijo takoj odide na stroške mestne blagajne. Ti stroški pa so bili označeni za nujne. V zaključku je bilo še zapretno, da bodo podpisniki sami vzeli vso stvar v roke, če se občinski odbor ne zgane.

Skoraj štirinajst dni je ta vloga ležala na rotovžu, ko je končno na Vernih duš dan dopoldne povabil novomeški župan občinski odbor za popoldne k seji, ki naj bi na podlagi vabila razpravljala »o načinu nalaganja občinskega denarja«, t. j. o razdelitvi posojil prosilcem. Pred tem pa je občinski odbor razpravljal tudi o novi vlogi meščanov in je svoj odgovor na njo formuliral z njemu neobičajno oostrostjo, ugotavljajoč najprej, da »tacite involvirana pretnja o volitvah, ki da se v februarju 1864. morajo vršiti, nanj čisto nič ne upliva, da bi ne sklepal po pravu in vesti in v smislu zakonov.« Odboru samemu bi bilo v največje pomirjenje, če bi novoizvoljeni odbor bil bolj po godu javnemu mnenju in podpisnikom ter bi mogel njihove zahteve bolje izvršiti kot on. Dokler na seji dne 14. oktobra izvoljeni pripravljalni odsek ne poda poročila o vseh za izvedbo proslave potrebnih korakih, ne misli odbor svoje sklepe spreminjati ali ustvarjati novih. Sicer pa da bo proslava jubileja šele l. 1865. in je za vse priprave še dovolj časa.

Mnenje, da potni stroški sploh niso upoštevanja vredni, je zakonu nasprotno, ker sme odbor dovoljevati samo *nujne* izdatke. Če pa naj so veliki izdatki za pot deputacije na Dunaj prištevajo med nujne in sploh možne, to mnenje si odbor pridržuje zase, vsaj dokler traja njegova uradna dolžnost in odgovornost. Čut hvaležnosti do dinastije se pa manifestira lahko tudi kako drugače in ne ravno z deputacijo.

Končno občinski odbor podpisnikom vloge sporoča, da jim je popolnoma na prosto dano, da sami vzamejo vso stvar v roke, ko sam vendar ne uživa zaupanja, kot je pisano v vlogi. In potem z ironijo zavrača podobne izpade podpisnikov, češ, če bi odbor zdaj pričel s pripravami, bi po občinskih volitvah, ki se v februarju morajo vršiti, prišlo zopet vse v nove roke, s čimer bi bilo vse delo nanovo in v nedogled zavlačevano!

Potem so pa občinski očetje udarili po mizi in pribili: kakor hitro bi podpisniki na kakršenkoli način izjavili, da sami prevzamejo vse v svoje roke, ne bodo hoteli imeti z vso jubilejno zadevo prav nobenega stika več in se ji popolnoma odpovedujejo.¹

S tem, tako ostro formuliranim odgovorom je občinski odbor končno vendar pobral rokavico, ki jo je A. R. toliko časa metal po stolpcih L. Ztg. in jo zalučil njemu in po njem podžganim podpisnikom vloge naravnost v obraz. Kar pa je vso to, seji gotovo prisostvujočo meščansko opozicijo moralo naravnost osebno zadeti, je bilo dejstvo, da je bil ta odgovor v občinskem odboru sprejet soglasno in da je vsa, dosedaj toliko hvaljena opozicija v njem družno glasovala z županom, kateremu je bil namenjen glavni

udarec. Zato je dopisnik A. R. dne 3. novembra 1863.² tudi dejal, da obravnava vloge ni zadovoljevala. Namesto, da bi ji ugodili, so ji ostro nasprotovali, kar da je treba le obžalovati. Tako ravnanje in neupoštevanje javnega mnenja je terorizem in dokazuje, da nimajo gospodje prav nobene politične pameti in so zaupanja volilcev nevredni. Njih postopek pa je tudi v nasprotju s principi konstitucionalizma: čeprav občinski odbor nik glasuje osebno, mora svoje mnenje kot mandatar volivcev vendar akomodirati javnemu mnenju, ne pa se staviti z njim v opreko, kar je A. R. gotovo napisal naravnost na naslov onih, ki jih je imel za svoje zaveznike.

Če je tako prvi del seje prinesel dopisniku in njegovim bridko razočaranje, mu je razprava o podeljevanju posojil pripravila zopet obilo gradiva za napade. Za razpoložljivih 2.300 fl se je potegovalo nič manj kot 17 prosilcev, med njimi tudi župan in prvi občinski svetovalec Rohrmann. Ko so izločili vse one, pri katerih ni bilo dovolj hipotekarne varnosti, je ostalo vendar še 9 prosilcev, denar pa se je razdelil med njih petero tako, da sta župan in prvi svetovalec prejela 1.500 fl, ostali trije pa le 697 fl 68 kr! Pri debati, ki se je ob podeljevanju vnela, je glava opozicije A. Lehmann tu in tam glasoval vendarle proti, na koncu seje pa še interpeliral župana, kaj je s preostankom od vsote pri zadnjem razdeljevanju posojil, nakar je moral župan nekam neprijetno zadet priznati, da je bilo 700 fl na predhodno ugotovljeno varnost posojenih odborniku J. Pollaku, ki je že, kot sem gori omenil, na seji 15. julija prejel brez prošnje 1.050 fl posojila.

Ta izjava je morala splošno presenetiti in A. Lehmann je takoj protestiral proti takemu »brevi manu« posojevanju kapitalij, ko ni bilo za to nobenega dovoljenja odbora, niti ni bilo naknadno zaproseno za odobritev. Obenem odklanja tudi sedaj, ko je bilo šele na interpelacijo z večino dano odobrenje, vsako odgovornost!

Tako je bila pokopana bratska sloga, s katero so zavrnilo vlogo meščanov, kakor hitro je šlo za denar oziroma gospodarstvo z občinskim denarjem. Vse to je sedaj spretno izrabil dopisnik A. R., ki je že večkrat namigoval, da na občini ni vse v redu, in ves vesel, da je končno le našel zaželeno Ahilovo peto, je na občinski odbor spustil novo salvo.³

Mnogo ustanov je Novemu mestu potrebnih, pravi, za katere bi se dale te vsote porabiti. Če pa so se že odločili za posojila, naj bi vsaj bolj taktno postopali in naj bi občinski eksekutivni organi vsaj med seboj ne razdelili največjih vsot, ko je ravno njim upravljanje občinskega premoženja naravnost zakonita dolžnost. Občinski odbor se menda ravna pri tem po znanem stavku: »država sem jaz« in ga razlaga: »občina smo mi«, kar pa da se že samo obsoja, in dopisnik čuti dolžnost, da tako počenjanje tudi javnosti sporoči obenem z ugotovitvijo, da tudi občinski proračun za l. 1864. še ni predložen, čeprav bi že davno moral biti.

² Laib. Ztg. 1863, 1013.

³ Ibid.

¹ Ibid.

Ko je tako opravil z občinskim gospodarstvom, sprejme tudi rokavico v zadevi jubilejnih svečanosti in izjavi, da ne morejo Novomeščani od občinskega odbora pričakovati ničesar več. Zdaj je treba dokazati, da znajo meščani bolje vrednotiti koristi mesta kot občinski odbor in je treba z vso pospešenostjo jadrati k cilju! Da prisili občinski odbor na podlagi njegove izjave k popolnemu umiku, javlja, da se je pod firmo A. R. združena napredna stranka odločila za ustanovitev začasnega pripravljalnega odbora, ki naj takoj začne s potrebnimi pripravami. Ko pa bo konstituiran definitivni odbor, bo ta sam stopil pred javnost.

Po sklepih seje občinskega odbora in tem dopisu sodeč je prišlo v Novem mestu do temeljitega preloma med občinskim odborom in delom meščanstva, vendar

pa ta spopad ni imel posebnih posledic: občinstvo, ki je bilo zaradi ne ravno vzornega gospodarstva z občinskim denarjem z občinskim zastopom nezadovoljno, je bilo zaradi gimnazijske afere na A. R-a in njegovo firmo naravnost razjarjeno. Poleg tega pa ves spor za izvedbo jubilejnih svečanosti pri najširših slojih Novomeščanov ni mogel naleteti na posebno zanimanje, ko je bilo do izvedbe vendar še več kot leto dni časa, vsa veselica pa — in kaj prida več povprečni meščan od vsega slavlja niti pričakoval ni — vendar ne rabi takih strašnih priprav! Jubilejna loterija pa je bila konec koncev tudi le — loterija. Pa tudi A. R-a predlog, da naj gre deputacija na Dunaj na stroške občine, ni mogel biti splošno sprejet z navdušenjem, ko se je okoli občinske blagajne vendar gnetlo toliko meščanov za — posojilo.

STAROSTNA RAZDELITEV PREBIVALSTVA PO LJUDSKEM ŠTETJU Z DNE 31. DECEMBRA 1880.

LOJZE PIPP

Po odredbi ministrstva za notranje posle z dne 6. avgusta 1880 (R. G. Bl. št. XXXVI/1880 str. 367) so v skladu z določbami zakona o ljudskem štetju in zadevnega predpisa o opravljanju ljudskega štetja z dne 29. marca 1869 izvršili po vsej takratni monarhiji nov popis prebivalcev, čigar termin je bil določen na dan 31. decembra 1880.

Omenjeni zakon iz l. 1869. ni vseboval le občnih načel o obveznem popisovanju prebivalstva, temveč je s posebnim zakonitim navodilom predpisal tudi formalna in materialna načela o izvršitvi popisov prebivalcev, ki pa l. 1880. niso več ustrezala novim potrebam in zahtevam prakse ter metodam pri popisovanju prebivalstva. Pri novih popisih prebivalstva niso namreč več prevladovali predvsem le vojaški razlogi kot pri dosedanjih štetjih, temveč je šlo odločilnim činiteljem za to, da bi novi popisi prebivalstva omogočili v prvi vrsti točnejši vpogled v socialno in gospodarsko strukturo ter medsebojne odnose prebivalstva takratne države.

Na drugi strani je pa pomanjkljiva in nezadostna dotedanja organizacija dela pri obdelovanju zbranega gradiva onemogočala kombiniranje raznih pojavov, katerih proučavanje je postajalo vedno bolj neodložljivo. V zvezi z navedeno odredbo je ministrstvo za notranje posle, kateremu je pripadala tudi izvršitev in nadzorstvo nad popisom prebivalstva, izdalo nove izpopolnjene obrazce, ki so se znatno razlikovali od onih iz leta 1869. in 1857. Novi obrazci so obsegali več vprašanj in so razen tega dopuščali tudi prve kombinacije raznih pojavov, tako n. pr. starosti in stanu itd.

Tudi v tehniki izvršitve popisa so uvedli znatne izpremembe. Popis je obsegal vse navzoče domače in

tuje prebivalstvo, kakor tudi začasno odsotno, a sicer stalno v Ljubljani bivajoče prebivalstvo. Vprašalne pole o popisu prebivalstva so obsegale vprašanja o imenu, spolu, rojstvu, o domovinstvu, državljanstvu, veroizpovedi, o stanu, o občevalnem jeziku, poklicu, sposobnosti čitanja in pisanja, event. telesne in duševne hibe ter so tako izpolnile pomanjkljivosti prejšnjih popisov.

Novo vprašanje tega štetja je bila IX. rubrika vprašalne pole »občevalni jezik« (Umgangssprache), t. j. jezika, katerega se je prebivalstvo običajno posluževalo v medsebojnem občevanju. Kot občevalni jezik je prebivalstvo smelo navesti le nemški, češki, slovaški, poljski, ukrajinski, slovenski, srbohrvatski, italijanski, latinski, rumunski in ogrski jezik. Za otroke in pohabljenca, ki niso bili sposobni govora, je bilo treba navesti oni jezik, katerega je bilo z upoštevanjem razmer smatrati za njihov občevalni jezik in onega, katerega so navedli starši ozir. njih namestniki. Prav ta rubrika, katero so priporočali vsi dotedanji mednarodni statistični kongresi in tudi številni teoretiki demografske statistike, je dala mnogo novega netiva za hud narodnostni boj v takratni monarhiji, ki se je takrat jel opirati na te podatke.

Izpolnjeni so bili tudi kriteriji za izgraditev poklicne statistike, ki je zaradi naraščanja pomembnosti socialnega vprašanja postajala vedno bolj neodložljiva; vendar ta vrsta statistike (razen neznatnih izjem) zaradi nezadovoljive organizacije dela takrat ni dala pričakovanega uspeha.

Štetje vseh članov aktivne vojske (razen orožnikov, domobrancev, upokojenih častnikov in vojaških uradnikov in zavezancev na dopustu) se je izvršilo po načelih zakona 1869, t. j. po vojaški oblasti.

Po § 16. Predpisa o opravljanju ljudskega štetja, ki je bil sestavni del zakona o ljudskem štetju z dne 29. marca 1869 ter po pristanku statistične centralne komisije se je popis stanovanj izvršil le v osmih večjih mestih, in sicer na Dunaju, v Pragi, v Libercu, v Gradcu, v Trstu, v Brnu, v Lvovu in Krakovem. Tovrstne podatke je obdelala in objavila statistična centralna komisija na Dunaju. Za druga manjša mesta so ta dela opravljal takratni komunalnostatiistični uradi posameznih manjših mest, ki so svoja dela objavljali v zbirki »Oesterreichisches Städtebuch«.

S popisom prebivalstva se je istočasno vršilo štetje domačih živali, ki že po svoji naravi (31. december je za te vrste štetja zelo neprikladen datum) ne more nuditi točne slike tega področja gospodarstva, vendar nudijo tudi te vrste podatkov nekaj vpogleda v razvoj in izpremembe živinoreje ter vrednost v to stroko narodnega gospodarstva investiranega kapitala.

Kljub vsem izboljšanjem vprašalnih pol, kakor tudi tehnike popisovanja in štetja so objavljeni rezultati tega popisa prebivalstva imeli hibo v tem, da so se ta dela, čeprav že v manjši meri, omejevala le na gole številke brez potrebnih pojasnil, kar znatno zmanjša vrednost takih podatkov.

Po uradnih podatkih (Oesterreichische Statistik, I. Bd., 1. Heft »Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Aufenthalt und Zuständigkeit«, Wien 1882, pag. 56 in Oesterreichisches Städtebuch, Wien 1887, sestavek »Laibach«) je štela Ljubljana 31. decembra 1880. l. 24.608 civilnih

prebivalcev (11.175 moških, t. j. 45·41%, in 13.433, t. j. 54·59% žensk) ter 1676 oseb vojaškega stanu, tako da je štela Ljubljana vsega skupaj 26.284 prebivalcev (12.851 moških in 13.433 žensk).

Absoluten prirastek od 31. decembra 1869 do 31. decembra 1880 je znašal 2015 (597 moških in 1418 žensk), oziroma 3691 (2273 moških in 1418 žensk), če upoštevamo tudi vojake, katerih pri prejšnjih štetjih z dne 31. 10. 1857 in z dne 31. 12. 1869 niso upoštevali.

Relativni prirastek omenjenega meddobja je znašal torej 8·92% (moških 2·64% in žensk 6·28%), če pa upoštevamo tudi vojake, pa 16·34% (moških 10·06% in žensk 6·28%).

Relativno je poraslo število moškega prebivalstva napram številu moških na dan 31. decembra 1869 za 5·64% (če upoštevamo vojake, pa za 21·49%), število žensk napram ženskam pa v isti dobi za 11·80%.

Po spolu je bilo od skupnega števila civilnega prebivalstva (vštevši začasno odsotnega) 45·41% moških in 54·59% žensk; če upoštevamo vojake, pa 48·89% moških in 51·11% žensk. Na 100 moških je prišlo torej 120 (120·22) žensk, če upoštevamo pa tudi vojake, se zniža to razmerje na 105 (104·54). Na 100 žensk je pa prišlo 83 (83·18), če pa upoštevamo tudi vojake, pa 96 (95·66) moških.

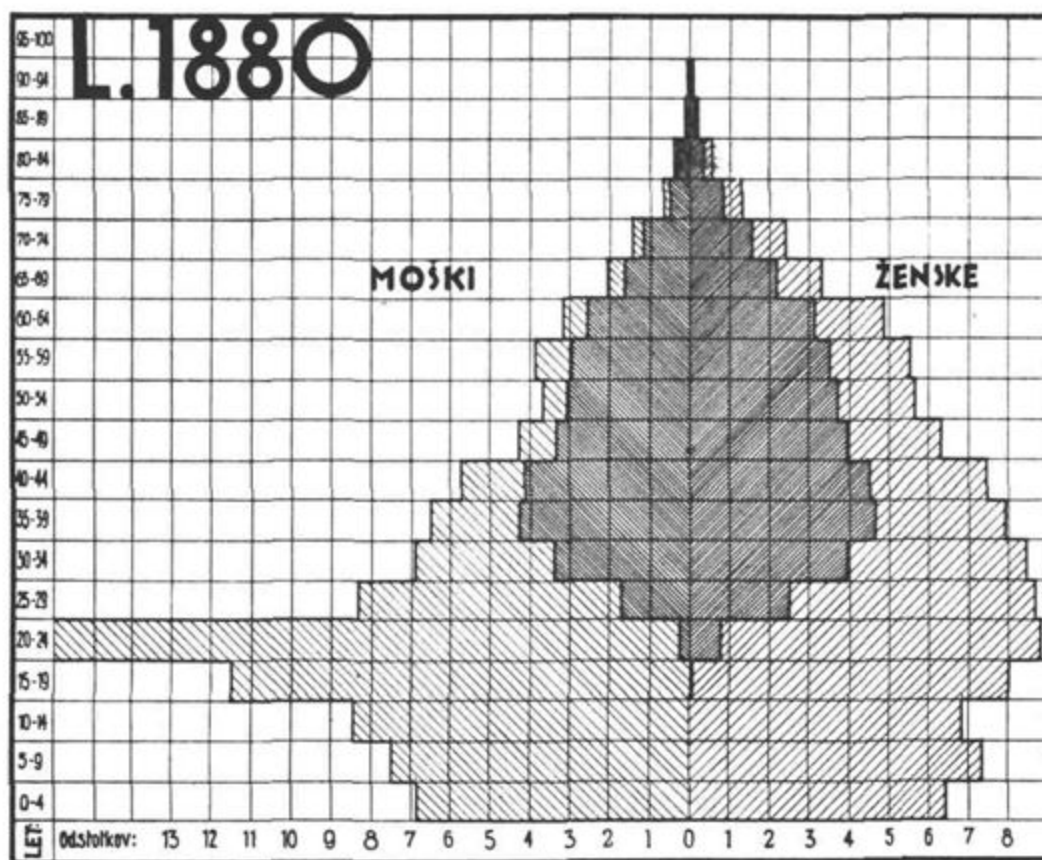
Starostna razdelitev prebivalstva je bila glede na skupno število moških (v tej razpredelnici so upoštevani tudi vojaki) in skupno število žensk (t. j. 26.284 prebivalcev) taka:

Doba	skupno število	v %	samci!	v %	poročeni	v %	vdovci	v %	ločeni	v %
do 1 leta	267	2·08	267	2·08	29	0·22	1	0·01	—	—
1—4	614	4·78	614	4·78	221	1·72	—	—	1	0·01
5—9	963	7·49	963	7·49	424	3·30	12	0·09	—	—
10—14	1086	8·45	1086	8·45	522	4·06	19	0·15	3	0·03
15—19	1482	11·53	1482	11·53	503	3·91	25	0·20	4	0·03
20—24	2389	18·59	2359	18·36	412	3·20	19	0·15	3	0·02
25—29	1072	8·34	850	6·61	349	2·71	37	0·29	1	0·01
30—34	888	6·91	452	3·52	340	2·65	35	0·27	6	0·05
35—39	836	6·51	292	2·27	278	2·17	51	0·40	—	—
40—44	733	5·70	201	1·53	181	1·41	32	0·25	—	—
45—49	548	4·26	114	0·89	111	0·87	43	0·33	1	0·00
50—54	472	3·67	85	0·66	48	0·37	19	0·15	—	—
55—59	497	3·87	116	0·90	17	0·14	20	0·15	—	—
60—64	403	3·14	74	0·57	5	0·04	8	0·06	—	—
65—69	259	2·02	46	0·36	—	—	3	0·02	—	—
70—74	187	1·45	32	0·25	—	—	—	—	—	—
75—79	87	0·68	20	0·16	—	—	—	—	—	—
80—84	50	0·39	13	0·10	3440	26·77	324	2·52	19	0·15
85—89	13	0·10	—	—	—	—	—	—	—	—
90—94	5	0·04	2	0·02	—	—	—	—	—	—
95—100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
nad 100 let	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	12.851	100·00	9068	70·56						

doba	skupno število	v %	samice	v %	poročene	v %	vdovele	v %	ločene	v %
do 1 leta	246	1'83	246	1'83	5	0'04	—	—	—	—
1—4	617	4'59	617	4'59	105	0'78	3	0'02	—	—
5—9	985	7'33	985	7'33	322	2'40	13	0'09	—	—
10—14	920	6'85	920	6'85	500	3'72	27	0'20	3	0'03
15—19	1074	8'00	1069	7'96	551	4'10	69	0'51	1	0'01
20—24	1181	8'79	1073	7'99	516	3'84	87	0'65	3	0'02
25—29	1165	8'67	830	6'18	404	3'01	130	0'97	1	0'00
30—34	1135	8'45	605	4'50	346	2'58	156	1'16	1	0'00
35—39	1064	7'92	443	3'30	297	2'21	170	1'27	6	0'04
40—44	1002	7'46	396	2'95	191	1'42	229	1'71	—	—
45—49	849	6'32	314	2'34	98	0'73	192	1'43	1	0'01
50—54	758	5'64	255	1'90	48	0'36	163	1'21	1	0'01
55—59	742	5'52	269	2'00	18	0'13	95	0'71	—	—
60—64	653	4'86	233	1'73	8	0'06	37	0'28	1	0'01
65—69	443	3'30	152	1'13	—	—	19	0'14	—	—
70—74	322	2'40	110	0'82	—	—	6	0'04	—	—
75—79	173	1'29	60	0'45	—	—	—	—	—	—
80—84	73	0'55	27	0'20	—	—	—	—	—	—
85—89	24	0'18	5	0'04	—	—	—	—	—	—
90—94	7	0'05	1	0'01	—	—	—	—	—	—
95—100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
nad 100 let	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	13.433	100'00	8610	64'10	3409	25'38	1396	10'39	18	0'13

Grafično so videti gornji podatki, prikazani v relativnih številkah, tako-le:

Legenda: redko črtkani pravokotniki predstavljajo odstotke samskega, gostejše in močnejše črtkani pa odstotke poročenega, vdovelega in ločenega prebivalstva Ljubljane na dan 31. decembra 1880.

Če vzamemo polovico leta za povprečje pri posameznih letnicah, lahko izračunamo, da je bila v tej dobi povprečna starost Ljubljančanov skoraj 28 (27'92) let, Ljubljančank pa skoraj 33 (32'98) let. Povprečna starost obeh spolov je znašala pa 30 ½ (30'51) let. Povprečna starost žensk je od l. 1869. nekoliko narasla (od 32'27 na 32'98 let), povprečna starost moških je pa zaradi upoštevanja vojakov, ki so večinoma mlajših letnikov, nekoliko padla (od 28'57 na 27'92 let).

Odstotek poročenih, vdovelih in ločenih prebivalcev v posameznih starostnih skupinah (petletjih) je bil glede na skupno število pripadnikov istih starostnih skupin moških in žensk tak:

Moški:	skupno število	poročeni, vdovele in ločeni	v %	Ženske:	skupno število	poročene, vdovele in ločene	v %
do 1 leta	267			do 1 leta	246		
5—9	963			1—4	617		
10—14	1086			5—9	985		
15—19	1482			10—14	920		
20—24	2389	30	1'26	15—19	1074	5	0'47
25—29	1072	222	20'71	20—24	1181	108	9'14
30—34	888	436	49'10	25—29	1165	335	28'76
35—39	836	544	65'07	30—34	1135	530	46'70

Moški:	skupno število	poročeni, vdoveci in ločeni	v %	Ženske:	skupno število	poročene, vdovele in ločene	v %
40—44	733	532	72·58	35—39	1064	621	58·36
45—49	548	434	79·20	40—44	1002	606	60·48
50—54	472	387	81·99	45—49	849	535	63·02
55—59	497	381	76·66	50—54	758	503	66·36
60—64	403	329	81·64	55—59	742	473	63·75
65—69	259	213	82·24	60—64	653	420	64·32
70—74	187	155	82·89	65—69	443	291	65·69
75—79	87	67	77·01	70—74	322	212	65·84
80—84	50	37	74·00	75—79	173	113	65·32
85—89	13	13	100·00	80—84	73	46	63·01
90—94	5	3	60·00	85—89	24	19	79·17
95—100	—	—	—	90—94	7	6	85·71
nad 100 let	—	—	—	95—100	—	—	—
				nad 100 let	—	—	—

Starostna razdelitev v otroško (do dopolnjenega 6. leta), v šoloobvezno (od pričetega 7. do dopolnjenega 14. leta), v polpridobitveno (od pričetega 15. do dopolnjenega 20. leta), v pridobitveno dobo (od priče-

ttega 21. do dopolnjenega 64. leta) in zopet v nepridobitveno dobo (doba ostarelosti t. j. nad 65 let starosti) je bila na dan 31. decembra 1880 naslednja:

0 — 6		7 — 14		15 — 20		21 — 64		65 in več		Skupaj	
m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.
absolutna števila											
1294	1285	1636	1483	1735	1280	7585	8343	601	1042	2851	13433
relativna števila (v ‰)											
10·07	9·57	12·73	11·04	13·50	9·53	59·02	62·11	4·68	7·75	100·000	100·000

V starosti, ki pride običajno lahko v poštev za ženitev, oziroma možitev (pri moških od 20.—50. leta, pri ženskah pa od 15.—50. leta) je bilo 31. decembra 1880 6.466 (vštevši vojake) in 7.470 žensk, kar predstavlja 50·32% vsega moškega in 55·61% vsega ženskega prebivalstva Ljubljane. Če pa vzamemo isto

razdobje t. j. 20.—50. leta tudi pri ženskah, dobimo le 6.396 t. j. 47·61% žensk.

Absolutno in relativno število poročenih in neporočenih (samskih, vdovelih in ločenih) prebivalcev gornje starostne skupine (t. j. za moške od 20.—50. leta, za ženske pa od 15.—50. leta) je bilo sledeče:

SPOL	Poročeni	v ‰	Ne poročeni	v ‰	Od neporočenih					
					samskih	v ‰	vdovelih	v ‰	ločenih	v ‰
Moški	2111	32·65	4355	67·35	4268	66·01	76	1·17	11	0·17
Ženski	2403	32·17	5067	67·83	4730	63·32	329	4·40	8	0·11
Skupaj	4514	32·39	9422	67·61	8998	64·57	405	2·90	19	0·14

Popisanih dojenčev (otrok pod enim letom) je bilo 31. decembra 1880 v Ljubljani 513 (267 dečkov in 246 deklic). Legitimacije rojstev pri tem popisu niso več navajali, zato odpadejo tovrstni podatki prejšnjih popisov prebivalstva.

Število prebivalstva ženskega spola v rodilni dobi, t. j. od 15.—50. leta je znašalo 31. decembra 1880.

leta 7.470 ali 55·61% vsega števila žensk. Od teh je bilo 2.403 (t. j. 32·17%) od vsega tega števila (7.470) poročenih. Če upoštevamo vse, to je tudi neporočene ženske od 15.—50. leta, katerih število znaša, kot že rečeno 7.470, se je rodilo na 100 žensk skoro 7 (6·867) otrok. Nataliteta prebivalstva Ljubljane je od l. 1869. do 1870. nekoliko narasla (od 6·517 na

6.867); v tem številu so iz že navedenega razloga seveda všteti tudi nezakonski otroci.

Ljubljana je l. 1880. obsegala 1.152 naseljenih in 21 nenaseljenih, skupaj torej 1.173 stanovanjskih zgradb. Absolutni prirastek je znašal, če upoštevamo uradne rezultate prejšnjega štetja, v 11 letih (t. j. 31. 12. 1869 — 31. 12. 1880) 122 hiš, kar da 11'61% relativnega prirastka. Relativno število hiš je torej naraslo za višji odstotek kot število civilnega prebivalstva. Stanovanjske razmere so se torej prav tako izboljšale.

Omenjeno število hiš se je po številu nadstropij razdelilo tako-le:

pritličnih je bilo	432 hiš,
enonadstropnih	446 hiš,
dvonadstropnih	236 hiš,
tronadstropnih	55 hiš,
štiri in večnadstropne	4 hiše.

Po številu stanovanj so se naseljene hiše takratne Ljubljane razdelile tako-le:

296 hiš je imelo samo po eno stanovanje,
158 hiš je imelo po dvoje stanovanj,
146 hiš je imelo po troje stanovanj,
122 hiš je imelo po 4 stanovanja,
117 hiš je imelo po 5 stanovanj,
90 hiš je imelo po 6 stanovanj,
69 hiš je imelo po 7 stanovanj,
35 hiš je imelo po 8 stanovanj,
28 hiš je imelo po 9 stanovanj,
19 hiš je imelo po 10 stanovanj,
14 hiš je imelo po 11 stanovanj,
9 hiš je imelo po 12 stanovanj,
11 hiš je imelo po 13 stanovanj,
15 hiš je imelo po 14 stanovanj,
3 hiše so imele po 15 stanovanj,
11 hiš je imelo po 16 stanovanj,
3 hiše so imele po 17—20 stanovanj,
6 hiš je imelo več kot 20 stanovanj.

MARIBORSKA LETALSKA STOTNIJA

FRANJO A. PIVKA

Mariborska letalska stotnija ni naslednica medvojnne letalske stotnije, ki se je takoj ob prevratu razšla, odpeljala, uničila in demolirala aeroplanski material, ki je bil med svetovno vojno v Mariboru.

Od 29. oktobra do 3. novembra 1918 se je pričel kopičiti na mariborskem tezenskem in koroškem kolodvoru aeroplanski material, ki je bil namenjen fronti, katerega pa je mariborska vojaška oblast zadržala na omenjenih kolodvorih. Med množicami, ki so bile v prevratni dobi usmerjene k demoliranju in uničevanju, se je našlo nekoliko ljudi, ki so se zavedali dolžnosti, da je treba ohraniti letalski material nastajajoči Jugoslaviji. Organizirali so iz lastnih vrst straže, ki so stražile letalski material ter gledale, da se ne odnese in uniči. Letalske straže pa so bile brez strokovnega vodstva in jim je bilo radi tega nemogoče skrbeti za potrebni pravilni red. Vodjo so pa dobile v osebi letalskega poročnika *Emila Grizolda*, ki se je javil v Mariboru dne 4. novembra 1918 ter okupiral zapuščeno letališče na Teznem, nato pa zbiral letalski material, ki je bil po vagonih in na prostem ter ga urejenega pošiljal v Ljubljano, kjer je že poslovala letalska stotnija.

Letalska komanda v Ljubljani je kmalu uvidela, da bi bila letalska stotnija v Mariboru velikega pomena v začetku bojev za Koroško in Prekmurje. V tej zavesti je bil decembra 1918 imenovan za letalskega poveljnika v Mariboru letalski poročnik Mihajlo Dorčič, ki si je pridobil velike zasluge zlasti v borbah za Prekmurje.

Ko je Dorčič prispel iz Ljubljane v Maribor, je pričel urejati hangarje in barake. Hangarji so stali na Teznem na prostoru vzhodno od sedanje gostilne

in sedanjega hangarja med drevoredom in gozdičkom. Od Avstrije je na tezenskem vojaškem vežbališču ostal veliki stabilni leseni hangar, srednji prenosljivi in trije mali prenosljivi hangarji leseno-železne konstrukcije tipa Lloyd, in poleg teh še lesena stanovanjska baraka.

Na tezenski kolodvor je medtem prispel vlak, s katerim so vozili Madžari v svojo domovino osem novih letal, ki so jih nekoliko mesecev preje poslali Borojevičevi armadi. Dorčič in njegovo moštvo se jih je polastilo na vlaku; demontirane so prepeljali na tezensko vežbališče in pričeli z montiranjem.

Radi pomanjkanja ljudi je šlo delo počasi od rok. Dorčič je imel takrat enega štabnega narednika, ki je bil šef pilot, pet podčastnikov pilotov, enega podčastnika mehanika, ki je fungiral kot šef mehanik, pet vojakov mehanikov in dvajset vojakov kot pomožno osebje. Montiranje se je vršilo skoro brez najnujnejše potrebnega orodja.

Od zaplenjenih osmih letal so bila štiri tipa »Veliki Brandenburg« z motorjem Benz, 250 k. s., ostala štiri pa dvosedežna »Uci« s Hiero motorjem od 250 k. s.

Prvi sestavljeni in za let sposobni aeroplan je bil Veliki Brandenburg serije 169, dvosedežno letalo za izvidniško in lahkobombardersko službo. 15. decembra 1918 je bila napovedana proslava praznika osvobojenja. Te proslave so se hoteli udeležiti tudi letalci. 14. decembra je izvršil šef pilot, štabni narednik Ljudevit *Jureš* s poročnikom *Grizoldom* kot opazovalcem več poskusnih poletov, ki so vsi izvrstno uspeli. Zanimivo je, da nihče ni vedel o teh poizkusnih poletih in so meščani bili v strahu, da so to sovražni aeroplani. Požarna bramba je z avtomobili

krožila po mestu in alarmirala meščane, naj se skrijejo. Šele po eni uri se je izvedelo za te poizkusne polete. Za naslednji dan so okinčali letalo z narodnimi trobojnicami in 15. decembra 1918 je jugoslovansko letalo prvič oficijelno letelo nad Mariborom. Dve in pol ure je krožilo nad Mariborom in dokazovalo, da bomo Jugoslovani doma tudi v zraku.

Ostra zima 1918—1919 je dobo letanja zaustavila, kajti priprav za letanje po snegu 1918 v Mariboru še ni bilo. Zato so Dorčič in njegovi ljudje izkoristili zimo za notranje delo. Bilo je treba sestaviti še vsa ostala letala, preskrbeti prepotrebne nadomestne dele, opremiti delavnico, nabaviti orodje in vse kar je letalski stotniji pač potrebno.

Do pomladi je bilo vse to v redu in ko je izginil s tezenskega vežbališča zadnji sneg, so pričeli letati. Prvi polet, poizkusni, se je vršil 12. marca 1919. Letela sta pilot poročnik Dorčič in opazovalec poročnik Grizold z istim letalom kakor 14. decembra 1918. Ker se je poizkusni let dobro obnesel in ravno tako drugi leti, je pričela naslednjega dne že služba letanja. 13. marca so leteli na Koroško Dorčič, Grizold in Arzenšek Hinko z nalogo, opazovati premikanja avstrijskih čet. 15. marca so leteli Dorčič, Grizold in Arzenšek v Prekmurje, kjer so metali letake.

Prekmurje je bilo v nevarnosti, da ostane madžarsko. Treba je bilo to preprečiti in obujati v našem ljudstvu preko Mure čut, da je prišel čas, ko bo svoboden prekmurški kmet svoj gospodar na svoji zemlji. Primanjkovalo pa je vnetih ljudi, ki bi oznanjali po Prekmurju evangelij Jugoslavije. To delo naj opravijo naša letala! In kmalu so naša letala dan za dnem preplavljala Prekmurje z jugoslovanskimi letaki.

V Mariboru nisem mogel dobiti niti enega teh letakot in tudi ne od narodnjakov v Prekmurju. Končno sem jih dobil pri avtorju (vsaj enega), pri prelatu dr. M. Slaviću v Ljubljani, ki jih je odstopil v čuvarne Zgodovinskemu društvu v Mariboru.

Ker pa osvetljujejo letaki našo borbo za Prekmurje in ker so — kljub temu, da so bili tiskani v mariborski tiskarni sv. Cirila v 20.000 izvodih — izredno redki in skoro neznani, jih v zvezi z mariborsko letalsko stotnijo objavljam:

RAZGLAS

Slovencom med Ravov in Mürov.

Predragi bratje Slovenci, ljube sestre Slovenke!

Ali ste že čuli veselo pesem našega goristaranja in novoga narodnoga življenja? Naša slovenska krajina je bila dozdej pod žmetnim jarmom. Asiaski ropar Voger nam je gospodüval, okoval nas je v žmetne lance suženstva. Zdaj je vogrsko država vničena, razpadnola je na vno go falatov. Krone sv. Štefana več ne. Vogri sami so jo vzeli krali Karli. Kral Karl se je odpovedal vladi in živi, kak poseben, prosti človek. Županije (vargemüli) vogrške države bodo odsegamal spadali k petim državam. Slovaki ščejo biti v češkoslovaškoj državi, Ukrajinci u ukrajinskoj državi, Srbi, Hrvati in Slovenci pa v Jugoslaviji. Vogrom bo ostal celo mali del med Donavov in Tiszov. Samo tam bo šče gučalo kakših 9—10 milijonov ljudi vogrski, vsi drugi narodi, ki so dosegamal pod vogrskim jarmom ječali, do

gučali svoj jezik. Vogrski jezik postane zadnji jezik v Evropi, za šteroga se node brugal nišče več na sveti. Vogri in Nemci, ki so bili prle tak gizdavi in so narode mantrali in zasramovali, so zdaj premagani in pobiti na tla. Nemcom in Vogrom nišče na sveti nešče pomagati. Zaslužili so si svojo žalostno sodbo. Mi Slovenci pa ščemo, da bomo v svojoj slovenskoj krajini sami svoji gospodari. Naša slovenska krajina obsega poleg Radgone na Štajarskom te fare: Monošter sv. Gottharda na Rabi, Dolnji Senik na Rabi, Gornji Senik, Štefanovci, Dolenci (župnija urednika Novin), Gornji Petrovci ali Nedelja, Sv. Jürrij, Grad, Per-toča (Sv. Helena), Cankova, Pečarovci (Sv. Sebaštjan), Sv. Benedik, Martijanci, Tišina, Mürska Sobota, Bogojina, Dobronik, Türnišče, Beltinci, Črensovci in Dolnja Lendava s slovenskimi goricami. Püconci, Petrovci, Bodonjci, Sobota. Slovencev v tej krajaj nas je okoli 115.000. Či se nam ešče pridružijo sosidi na vogrsko ali nemškoj meji, ki so šče nekdej bili Slovenci, nas je okoli 140.000. To je že lepa slovenska krajina! In v toj krajini ščemo imeti, da so püšpeki slovenski, vsi plebanoši, vsi sodniki, vsi notariuši in učitelji, vsi farniki samo Slovenci. Slovenec mora s svojim jezikom biti povsod češčen. Vogri in Nemci nam te pravice so ne dali, nego so nas zatirali in zasramovali za slovenskoga jezika volo. Zato se mi ščemo združiti z drugimi Slovenci onkraj Müre s Štajarci, Kranjci, Korošči, Primorci, Hrvati in Srbi v edno veliko državo, Jugoslavijo, v šteroj mo Slovenci imeli vse svoje pravice, kakše majo Vogri na Vogrskem in Nemci na Nemškom. Naša Jugoslavija bo vekša in močnejša, kak vogrsko država. Štela bo nad 13 milijonov ljudi in bo segala od Rabe in Soče (Isonzo) do Adrianskega morja in Monoštra blüzi Salonika. Jugoslavija torej sega od Monoštra do Monoštra.

Drügi Slovenci, Hrvati in Srbi so že združeni, samo nas Slovence med Rabov in Mürov so Vogri silili, da se naj ne bi združili z svojimi bratami onkraj Müre. Mi pa neščemo ostariti pri Vograh, neščemo več biti hlapci in suženci (robi) Vogrov, nego ščemo biti s svojimi brati slobodni državljani slobodne in neodvisne Jugoslavije. Nieden Voger nas nemre siliti, da bi mi bili dele hlapci Vogrov, Židovov in vogrskih brezbožnih socialdemokratov. Zato ščemo vsi voliti za Jugoslavijo. V Jugoslaviji dobimo svoje slovenske pravice v cerkvi, v šoli, v sodnijah in trgovini. Slovenski jezik bo državni jezik v slovenskih pokrajinah.

Hvala Bogi! Pri nas med Rabov in Mürov, od Monoštra do Dolnje Lendave se Jugoslavija dobro širi in lepo raste. Ljudstvo celo živo kriči: ščemo se rešiti Vogrov in Židovov, zemljo grofov bomo delili.

Agitatorje za Vogre, proti Jugoslaviji, note meli kaj žnjeti, mate preslabe argumente. Slovenci so tüdi gospodje, več se ne dajo za nos voditi.

1. Peklenski agitatorje nam pravijo najprle: »Či te v Jugoslaviji, note meli kaj jesti. Jugoslovani nemajo krüha, pa bodo vsikdar rekvirelali od vas vse vkrej.« — To je grda laž. V Jugoslaviji bo 13 milijonov ljudi. Ti majo vse doma, ka potrbüjejo za živež. Le pomislimo na zeleno Štajarsko ali rodovitno Hrvatsko, ali bogato jüžno Vogrsko, štere so bili dosegammao bogate žitnice za drüge deže, za Ogrsko naj mre in staro Austrijo. Lehko šče sami nodo meli kaj jesti, ar te krajine so zdaj naše. V Srbiji je razvita živinorejo in svinjereja. Jugoslovani, mi šče preveč živeža imamo, tak da mo živila dobro drugim oddajali, ki so siromaški na tom, kak napr. Nemška Austrija. O ti zlata Slavonija, ti Benečko srebrno, nobo več na teboj vogrski Židovje naše sirmaške slovenske delavce norili in mantrali! Lehko Vas glava boli, ar je to vse že slovensko. Mi smo gospodje.

2. Pravijo nadele: »Či te v Jugoslaviji, tam nikdar mira note meli, nova država je to, sploh do se štükali in bili.« — Prazne so te reči. Lehko bi se obrnole na Vogrsko. Na Vogrskem je zdaj tüdi nova država. Staro državo so Vogri razbili, krala IV. Karla so odstavili. Stari vogrski orszag se razreže na več delov. Na sever in zahodi vzemejo

Čehi krej Slovake, na vzhodu in sevri odrežejo krej Ukrajinci tiste županije (vargemüle), štere majo ukrajinske ljudi. Na vzhodu Rumuni vzamejo krej Erdely in vse kraje, štiri so rumunski. Na jugu, gde so Srbi, Hrvati in Slovenci pa bo Jugoslavija. Za Vogre ostane celo mali del južno od Budimpešta med Donavo in Tiszo. Nova Vogrska, v šteroj kraljujejo Židovi in socialdemokrati, je torej ravno tak mlada država. Bog zna, kak se joj bo godilo. Vogri so odrezani od morja popolnoma, izročeni so sosidom na milost in nemilost. Na Vogrskem vladajo zato takši ljudje, kakši so na Rusoskem pri vladi, gde šče izda ne mira. Tak se zna goditi tudi na Vogrskem, da nade mira. V Jugoslaviji pa bo mir; tu do vladali resni in trezni ljudje, vsi sladki bratje, ki so že zadosta siti duge vojske.

3. Dale pravijo božni agitatorje za Vogrsko: »Či te v Jugoslaviji, do Srbi nad Vami kraljevali, oni vam voro katoliško vzamejo... mogli te voro zatajiti.« Tudi to ne res! Či mo duže pod vogrskim jarmom, za deset let ali mo mogli vsi Židovje ali socialisti biti, to je zatajiti našo ne samo katoliško, nego tudi evangeličansko voro, ali bomo pa vsi mrlji za našo voro, ar vogrskih Židovov in socialdemokratov največja skrb je to, da nam voro vzamejo. Srbi pa ne so takši, da bi jemali komu katoliško voro. Srbi so leta 1914 sklenili z Materjo cerkvov v Rimi konkordat ali zvezo, po šteroj je katoliška Mati cerkev celo prosta. Sv. Oča papa nastavlja puške in skrbijo za katoliško voro tudi v Srbiji. Ka pa na Vogrskem? Prle je vogrski grof Tisza imenoval puške. Zato smo takše puške vogrske dobili, ki nikaj ne vejo slovenski. Vogrski pušpek šče nikdar ne predgal slovenski. Pošilal je celo vogrske puške v slovensko krajino. V Jugoslaviji de tudi pušpek mogeo znati slovenski, pušpek lahko postane tudi prekmurski Slovenec. Plebanoši do tudi svi Slovenci. V cerkvaj bo slovensko petje, slovenska molitev, slovenska predga. Za voro se nam ne trbej bojati; ali pod Vogrami že!

4. Tudi pravijo: »Či te v Jugoslaviji, te vam domači jezik raznesejo, te tak mogli gučati, kak v Ljubljani, nikaj note razmili.« Kak se Vogri za nas bojijo! Nepotrebnj straj. Naš domači jezik ne bo raznešeni, nego šče lepše mo znali gučati. V Jugoslaviji mo meli slovenske šole, tam se bomo dobro navčili naš slovenski jezik. In či mo tega znali, bomo vse druge Slovence bole razmili. V Jugoslaviji do slovenski tudi poštarje, železničarje in vsi častniki. Vsaki de slovenski gučal vsešerom. Zdaj pa so se ljudje sramovali slovenski gučati. Slovenski jezik je nikaj ne bio vreden. Vogrski jezik je bio gospodski jezik, slovenski pa trpinov. Zdaj de pa slovenski jezik za vsakoga vednaki: za gospoda in najmešega pastirčeka. Vsešerom boš čuo slovenski; v cerkvi, šoli, palači, kuči. Naš domači jezik se v Jugoslaviji samo le povzdigne.

5. Nadale pravijo: »Či te v Jugoslaviji, do Hrvatje med vami, oni so pa božni ljudje, v Medjimurju so kradnoli.« Farizejski Voger, da znaš lagati! Ljudje, ki kradnejo, se najdejo na celom sveti, na Vogrskem ravno tak, kak na Hrvatskem. Zato je dal Bog vsem zapovid: Bog je ne pravo: »Ta zapovid je za vse druge, samo za Vogre ne, ar te itak nodo krali.« Vogri so zdaj izda takši roparje, kak so te bili, gde se pred jezere letami sem priši z Azije, gda so našim očam ne z sablov vzeli to zemljo, nego so jo vkrali on našega krala Zalana. Na jezere naših bratov so na lance vrgli ino je spoklali. Pitam vas: Što je bole tovaj in ropar; Hrvat, ki je iz občinske pravice šteo brate osloboditi v Medjimurji, ali Voger, ki je že zdavnje spremenil vsem na Vogrskem prebivajočim slovenskim bratom imena, na pr.: nas Slovence zove za vindiše, Slovake za tote, Srbe za race, Hrvate za šokače. In znajte, bratje, slovenski, zakaj to? Šteo nas je na veke razločiti, tak, da se mi več ne bi spoznali z Slovakami, Srbami, štere nas je sve edna Mati Slava rodila. Bratje, mi smo se nazaj najšli. Voger je vse včino da se mi ne bi spoznali. Ali Bog nam je pomagao. Po 1000 letnem tužnim razločkom se

znova obinemo, küšnemo Slovenci, Hrvati, Srbi z edne krvi, z edne Matere Slave. Ka si pa zasluži peklenski sovražnik Voger? V toj minuti se naj pobere s slovenske zemlje? Ta zemlja je naš deo od očov, štere so Vogri že pred 1000 letami spoklali. Marš, asiaski roparje, od Rabe do Müre, od Radgone do Čentibe je slovenska zemlja.

Zato naj ide od vüst do vüst: Poberite se Vogri, mi ščemo da bo naša slovenska krajina v Jugoslaviji. Vsi Slovenci, ki smo v toj krajini, moremo kričati: Ščemo Jugoslavijo! Najsi bo što moški ali ženska, gospod ali hlapec, bogat ali sirmak, vsi moremo kričati: Ščemo Jugoslavijo! To nam more še v krv in meso obrniti. To more ponavlati sosid sosidi, ves vesi, župnija župniji. Ščemo Jugoslavijo more doniti vse od Rabe do Müre, od Radgone prek Lendave, to more kričati vsaki, ki ljubi sebe in svoje drage.

»Ščemo Jugoslavijo!«

Vi vsi, predragi bratje, ki ljubite te prelepi kraj božje zemlje, našo slovensko krajino. Vi vsi, ki želete, da bi na toj zemlji živel srečnejši rod, kak dozdej. Vi vsi, ki želete, da ostane ta slovenska zemlja Vaša in Vaše dece. Vi vsi, ki želete, da Vaša deca ne bodo robi in suženci Vogrov in Nemcov; ki želete, da naj Vaša deca gospodarijo na zemlji, za štero šte telko trpeli; Vi vsi, ki ljubite svoj mili slovenski jezik; Vi vsi, ki ljubite svoj slovenski narod in želete, da bi se te narod ohrano, živo srečno in zadovolno; — Vi vsi kričite glasno in na veke:

»Mi ščemo Jugoslavijo neodvisno in lepo, slavno!«

In či de trbelo kakše podpise za Jugoslavijo, podpišite vsi: »Mi ščemo Jugoslavijo!«

Zdaj lahko rešimo svoj narod suženstva ali pa nikdar. Zdaj lahko postanemo neodvisni in prosti vseh vogrskih lanciv ali pa nikdar. Naš narod lahko stane z groba vogrskoga preganjanja k novomi življenji ali se pa pokopa v te grob na veke. — Oj Lendava, poskoči in poj vsakomi slovenskomi trpini in robi veselo pesem stajenja!

»Prost mora biti, prost moj rod
na svojoj zemlji svoj gospod!«

Naj nišče ne zaostane pri deli za lepšo bodočnost. Vsaki ma velko odgovornost pred zgodovinov, ljudmi in Bogom. Naj nišče ne misli: Brez mene bodo že napravili. Vsaki more delati, kelko je v njegovih močeh. Vsaki se more zbüditi in obüditi druge s spanja, naj se razlega po celoj slovenskoj krajini le eden glas: »Mi ščemo Jugoslavijo!« in pred celim svetom naznanja naj vsaki.

Kralov in narodov gospod!	Ki narodov je venec!
Vu prah' klečeč te moli	V navzočnosti vseh narodov,
In prosi te slovenski rod:	Pred licom cel'ga sveta
Se zglej na njega doli!	Slovensko zastavo z rokov
Znjim küp Te tudi jaz	Vu zrak držim, naj sveto
častim,	Naznanja narodom na glas:
Gda zadostiti Ti želim:	O svet, jaz sem Slovenec,
Da jaz sem tud Slovenec,	Ar on je rodov venec!

Če znova zdaj bi večni kral
Delil zemljo, jezike,
Jaz bi slovenski kraj zabral,
Ki kraj je vsake dike.
Želenje mojga pa srca
Bi b'lo sprostiti od Boga:
Da jaz bi bil Slovenec,
Ki narodov je venec!

V velkom vüpanji, da se tomi oglasi vsi odzovete in delate vsi za Jugoslavijo

Vas srčno pozdravlja iskreno z jugoslovanskim pozdravom

Vaš brat in prijatelj
Matjaš Küzma

RAZGLAS

Norčarija vogrskij Židovov nad Vogrskimi Slovenci.

Predragi Bratje, vsi Slovenci na prelepom našem Vogrsko Slovenskem kraju, bojte pozdravljeni! — Zdignite svoje s strašnimi vogrskimi lancami že več kak jezero let obteršane glave Vi vsi, ki ljubite naš prelepi slovenski kraj, svojo jezero let ječečo domovino, svojo vero in Boga in samoga sebe: rešenje je tu, Vsi lubi Bratje, prite okoli mene in poslušajte me. Vsi me poznate; vsi ste me dosegamao poštuvali in ljubili, ar sem vsikdar za vas delao, za Vas, moji, Bratje, dragi Slovenci, noč in den sem se za Vas jokao in žalostio. Ešče ednok Vas vse lübeznivo, z skuznimi očmi opominjam: poslušajte me vsi: katoličanci in evengeličanci, ar Vam samo dobro želem. Ne strašite se me, čiravno sem se ne podpisal. Če bi vogrski Židovje in vsi Vogri, naši jezeroletni tlačitelje, znali što sem, včasi bi me obesili, in zato Vas ne bi mogeo njim z rok ztrgat. Znajte zato Slovenci, da sem ne tühinec: ne sem s Štajara, ne z Kranjskoga, nego med Vani sem se narodil, Vaš brat sem in Vaš največši prijatelj.

Povem, da sem dosegamao se ne ravno dosta brigao, či mo muže hlapci ali pa v slavnoj Jugoslaviji gospodje, nego zdaj, gda sem prečtio Vogrov peklenko veselje nad našimi lancami, šteri nam že jezero let noge in roke zvezane držijo, zdaj sem se z cela strzso. Ne nigdar ne dopüstim, da bi se aziatski roparje duže mastili na našem kraju, da bi Židovje nas duže mantrali. Vsaki človek more živeti, Slovenec je pa tak človik kak Židov, zato več nieden Židov ne ostane na našoj svetoj zemlji.

Zgodovina naše sloboščine je ta: Gda je g. presodent Wilson čüo naše jokane pod avstrijskov-vogrskov monarchijov, se njemi je genolo srce in kak pravice lübeči človik je celomi sveti na znanje dao, da On šče vse vprežene narode osloboditi. To je On najbolje ravno za nas napravo, ar je spoznao nas po testih bratah z slovenskoga kraja, ki so v Ameriki. Naši Amerikanci so pa pà prosili g. presidenta Wilsona, naj se smilija nad nami, ki že jezero let ječimo pod bridkim vogrskim jarmom. Naši Amerikanci se jako dosta trüdijo za nas, najbolje, kda so zvedili, da mi tüdi ščemo dol stepsti z nas vogrski jarem in se pridružiti želemo k Jugoslaviji. Milijone in milijone so že darüvali naši Bratje za Jugoslavijo. Istina, mi smo prle jako navdüšeni bili za Jugoslavijo, ali gda so to Vogri zvedeli, so se po paščili nas najprle z noritjov zadržati v tužnoj tmici potem pa, kda so videli, da se mi tüdi ne damo za nos voditi, so z orožjem nas šteli potreti in resan so dosta naših bratov obesili, spostrelali in strašno zbili. V tom stani nas šče izda zdaj držijo. Samo da to vse nikaj ne pomaga. Ravno s tem, da so tak dosta naših Bratov nedolžno mantrali z bitjem, z gladom i. t. d. smo je preodürili. Či oni že zdaj tak delajo z nami, kda smo ešče ne zcela v njihovih rokah, ka do pa te činili, kda do nas pod seboj meli kak hlapce in sužence? Ali da so roparje Vogri jako küštni. Zdaj so sprevidili, da ne znoriti niti z bitjom nas nemrejo več pripraviti, da bi njim duže služili za psüvanje in bitje in zato, da nam ne dajo ne petrolja, ne cukra, ne špic ne kvasa ne drügoga; zdaj nam pa vse obečavlejo. Ali pitam Vas, moji z menov vred pod lancami ječeči Bratje, Slovenci, zakaj poslušajte na nje? Obečati je lepa stvar, ali dati in obečanje spolniti, to je drügo. Vogri nam zdaj vse obečajo, ka želemo, ali to, ka nam obečajo nanč nemrejo spolniti. Ali da bi šteli spolniti, od toga nanč pitanja ne. Obečajo nam petrolij, ali nemajo ga, ar so testi kraj, kde petrolij vre, Rumuni vzeli. Ka ešče nekaj majo, to nam zato strašno drago že zdaj dajo samo zato, da bi mi mislili, da so resan pošteni in vrli. To se lahko pravi od platna, špic in vsega drügoga. Gledajmo samo zdaj na Štajar in v celo Jugoslavijo, testi majo petrolij, gvant in vse ka njim je samo po voli in zdaj jim je ešče Amerika strašno dosta vsega blaga poslala. Ali Vogri že zdaj neščejo spolniti svoje oblübe. Na pr.

v šoli bi se mogli zčista slovenski včiti, na biroviiji, pri notariušah, na mašini, po varošah napiski, naših ves imena i. t. d. to bi vse zčisra slovenski moglo biti, ar so sami oblübili. Ali nanč zdaj ne spolnijo toga, ka do pa te delali, kda mo mogli znova njüvi bogavni, ponižni hlapci biti? Ali Vogri, aziatski roparje, najbolje pa Židovje (Židovje pa Vogri pa socialdemokrati to je zdaj več vseedno) tej so že zdaj natelko prišli, da se sami smejejo nad našov nespametjov, da jim verjemo. Oni so gospodje nad nami, oni v noči in v dnevi smejo v naše hiše, smejo zbiti in obesiti našo nedolžno deco in stariše i. t. d. Ali to šče njim ne zadosta. Zdaj so že natelko prišli, da se že z pismeno z nas norca delajo in nam sami pravijo: Slovenci na Vogrskom so najbolje pokorni ljudje na sveti, že smo je tak napelali, da že sami moremo pisati, da naj li majo malo pameti in se naj ne dajo za nos voditi. To so šteli ravno zdaj s sobočkim listom, štegora so prve dni decembra izdali z naslovom: »Vogrszki domovinszki Szlovenci«. V tom se norčarijo: 1. z našega jezika; 2. z našega kraja; 3. z celoga slovenskoga in vseh Slovincov.

1. Norčujejo se z našega jezika: Z vsakov rečjov so nas osramotili. V vsakoj reči je pogrešak, niti edna reč je ne dobro napisana, z vsake reči vogrščina smrdi, kak lük z Židovov. Orszag je ne slovenska reč, nego domovina; törveny, napszam i. t. d. so vse smrdeče reči, šterij v slovenskom jeziki nega. Z litere vsake tak smrdi vogrščina, kak či bi Židovje kde v kakšoj jami poginjeni se kvasili. Pfuj, nesnaga!!!

2. Norca se delajo z našega kraja: Pitam Vas bratje: kde ste videli lepši kraj, kak je lepo pole od Müre do Rabe, od Radgone do Čentibe? To je naša sv. zemlja, kde smo se narodili, v tom kraju nas je ljüba mati oprvim včila slovenski gučati, moliti in spevati. Peklenki je človik, ki se z tega kraja norca dela. In to krajino majo več kak pol grofi v rokah, eden tretji tao pa Židovje. Te naši ciganje, roparje, šteri bi meso z nas pojeli za tri špice, te tü kralüjejo! Poberite se pred novim letom, tovanje, ki kak piavice se na nami držite. Poberite se Vogri, volkovje med milimi slovenskimi ovcami, odite včasi v Azijo, odker ste pred jezero leti prišli z cela divji, ki ste naših očov meso jeli, kda ste je žive pekli. Sram vas boj pred celim svetom! Poberite se z slovenskoga kraja!

3. Za norce nas majo vse Slovence: Natelko so prišli, da pravijo, da so Slavi ne ljudje (Tot nem ember). Pa vas ne to sram praviti, svinje? Slovenci, mo dale poslušali te sovražnike? Pazite samo Slovenski Bratje na eno: pravijo v sobočkoj cedili: »Mejte (Vi Vogrski Slovenci) potrpljenje, celi szvet je obszlobodnyeni gratan.« Sami pravijo, da je vsaki narod dol lüčo jarem, samo nam šče pravijo »mejte potrpljenje« to je: nosite ešče jezero let te jarem, vi sami Vogrski Slovenci, kda so vsi drügi slobodni. Jaz mislim, da je to človik ne pisao, z pekla je prišeo z rog-lami čelabrkat v Soboto k Židovom. Predragi Bratje Sobočani (sem jaz tüdi Sobočanec?) vragov pa li ne mete v Soboti! (Predragi bratje Sobočani) Pred novim letom vsi Vogri in Židovje morejo odditi z Slovenskoga: Od Radgone do Čentibe, od Monoštra do Müre! V toj zemlji smo mi gospodje. Prosim Slovenske Brate, či što pride v kakšošte slovensko ves predgat kre Vogrov, prosit da bi se podpisali za Vogre (Židove), včasi na našenimo. Mi tüdi mam pamet, z nas se ne trbe norca delati. Što šče več šče znati od sobočkoga pisma, naj samo prečte (naj si nos drži). V pismi je vsaka reč laž: Što zna povedati, da je birova slovenski čüo gučati, što se je dosegamao v šoli slovenski včio? G. Ivanocyja in Klekla so v Pešto na sod pozavali zato, da so prosili, da bi se v šoli slovenski včili Biblijo in Katekizem. Što je mogeo z cela mirno živeti dosegamao? Zakaj je telko Slovincov moglo v Ameriko oditi? Kda smo kaj dobroga dobili od Vogrov? Nikdar ne! Zakaj je v staroj Avstriji vse bolše in lepše bilo kak na Vogrskom? Zakaj so na Müri ne mostov napravili in dobrih cest? Zakaj nega železnice z Lendave v Soboto?

Zakaj je naše ljudstvo tak zaostano? Vsa ta pitanja Vam neham, predragi Bratje, Slovenci. Vi sami si dajte odgovor. — Pred 1848 letom se na Vogrskem ne vogrski gučalo, nego nemški, latinski in francoski. Pred tem letom je šče od Radgone do Legrada (kde Müra v Dravo teče) in od Monoštra do Legrada in vse slovenske vesi, štere so zdaj v tom kraji vogrske, na vogrske obrnole. Vörite mi, Bratje, da sa 50 let niti ednoga Slovenca node na tom kraji, či pod Vogrami ostanemo. Slovenci, mi duže pod Vogrami ščemo ostati? Nikdar ne! Vogri so roparje, tovanje, židovje, socialdemokrati, slobodnozidarci. Vsi takši ljudje, ki so ne vredni, da na sveti živejo, da bi je človik vlagve zapro in po Müri in Rabi dolpüsto, naj bi odplavali nazaj, odket so priši, v Azijo. Mi smo že te gospodje bili v toj zemlji, kda so šče Vogri ne znali, kaj je to Europa. Ali od toga drügoč.

Zdaj pa gledajmo, kaj je Jugoslavija, štero nam je g. Wilson spravo in naši Bratje, Slovenci v Ameriki. Jugoslavija je: Jugo Slavija, to je: Jüžni evropski Slavi. Slavi se velijo vsi testi narodi, štere je edna mati Slava rodila pred 2000 in več letami. Te smo šče vsi Bratje bili, ali sledkar nas je dosta postalo, neštarni so drüga imena vzeli, kak: Polaki, Rusi, Čehi, Slovaki (Toti!), Srbi (Raci!), Horvati, Slovenci. Mi smo torej vsi bratje, pa smo inda vsi vküp živeli. Naša domovina je velka bila in slavna. Najprle so nas Huni razložili, potem pa Vogri. Oh, kak so se te naši očovje jokali, ali ne so si mogli pomagati! In Voger je močne lance vrgeo njim na šinjek, roke in noge; te lance šče zdaj izda nosimo, že več kak 1000 let. Ali zdaj komaj je bila vüra naše sloboščine, prišeo je den rešitve. Vogri so nam tüdi druga imena dali, da se več ne bi spoznali kak bratje: Polakom so dali »lengyel«, Slovakom »tot«, Srbom »rac«, Slovencom »vindiš«, Štajarec, kranjec.« Ali 1918 leta smo se po 1000 letnom zgüblenji znova videli, spoznali, küšnoli. Istina, da so naše, Vogrskih Slovincov roke izda z žmetnimi lancami zvezane. Drügi Bratje: Polaki, Čehi, Slovaki, Horvatje, Srbi in avstrijski Slovenci so že dol zmetali njüve lance, v edno domovino so se zdrüžili, kak smo svi bili pred 1000 letami. Ta domovina se veli »Jugoslavija«. Lepa je ta domovina, rodna na silji (Banačko, Horvatsko, spodnji tao Vogrskega in naš lübi kraj) rodna je na železji, petrolji, šteingolji. Vsega toga telko raste v njej, da so sirmaki Vogri vse od nas mogli küpüvati, ar oni zlata, srebra i t. d. nikaj nado meli. Svinj se največ povle na Hrvatskom, ovc na Srbskom. Kde pa več sadüj kak na štajerskom in Slovenskom. Vogri nemajo morja, ar je to Jugoslovansko, i. t. d. Oni skoro nikaj nemajo, Jugoslovani vse majo.

Predragi Bratje, stanimo z spanja, lepi den slobode nas zove. Kama de vsaki narod slišao, to je od samoga naroda odvisno. Zato do zdaj hodili od vesi do vesi pisat, kama de što šteo slišati k Jugoslaviji: k Bratom, ali v Vogrskomi: Židovom in roparom. Prosimo Vas zato, predragi Vogrski Slovenci, moji bratje, mi sami smo se ešče ne zdrüžili z bratami Jugoslovani. Jaz sem tüdi z Ogrskoga Slovenskoga, moja in Vaša krv je edna, zati Vas ljubim kak brate in Vam samo dobro želem. Podpišimo vsi k Jugoslaviji. Bratje nas čakajo. Mi smo najmenjši in zato nas najraj majo. Mati Jugoslavija nas čaka z odprtimi rokami, bežimo k njoj. Ona je naša mati, naša nekdanja Slava. Vogrsk je mačila, Vogrska je voza, Jugoslavija se le po grede, gde de nam dobro. Naša deca do nas konola, či njim zdaj ne spravimo sloboščine. Zato Bratje, ščemo slobodni biti: zapišimo k Jugoslaviji; ščemo duže lance nositi, Židove trpeti: zapišimo k Vogrskomi. Brat sem Vam in Vam pravico pišem. Vsi k Jugoslaviji Vogrski Slovenci, nieden naj ne zaostane!

Zdignite glave, rešenje se bliža! (Korošec). Radüjte se, Slovenci na Vogrskem rešenje je tü!

Vse Vas küšne in obine Vaš brat in prijatel

(Dr. Matija S. Slavič.)

OGRSKIM SLOVENCEM!

Potrta leži na tleh nemška in madžarska gizdavost. Visoko je letala, podjarmiti si je hotela svet, vse narode napraviti za svoje sluge. Obetala je Germanom in Madžarom dan, Slovanom noč, zasramoval in zatiral je vse, kar ni bilo madžarskega ali nemškega vöra.

Prišla je ura zaslužene kaštige. Narodi otresajo neznosni jarem in si hočejo po svojem urediti svoj dom. Tudi vam ogrskim Slovincem vstaja solnce zlate svobode, da postanete gospodarji na lastni zemlji. Tisoč let vam je gospodaril ošabni Madžar, pokorno ste mu služili, v zahvalo vas je tlačil in zasramoval. Samo grof in židov je kaj veljal. Vaši dečici so pošiljali trde Madžare za učitelje, ki niso razumeli dece, deca pa ne njih. Pri občini, pri sodniji, pri županiji samo madžarski jezik; če si dobil kako pismo, si moral iskati še tolmača. Temu mora biti konec. Slovenec je ravno tako človek kakor Madžar ali Nemeč, slovenski jezik je ravno tako lep kakor drugi in še več velja. Vojaki so si izkusili, s katerim jezikom se dalje pride, z madžarskim ali slovenskim. Če je ogrski Slovenec prišel na Kranjsko, na Primorsko, na Hrvatsko, v Srbijo, na Češko, na Poljsko, na Rusko, v Bolgarijo, povsodi je s svojim jezikom leži izhajal kakor z madžarskim, ki ga nihče na svetu ne razume.

A madžarska gizdavost se še ni spametovala, obdržati hoče v svojih krempljih lepe kraje ogrskih Slovincov, Slovenske gorice in Mursko polje.

Ogrski Slovenci, varujte se Madžara, ki vas bo skušal dobiti v svoje mreže. Ne verujte njegovim obljubam, dati vam ne more drugega, kot dolgove in sužne verige. Ne bojte se njegovih groženj, njegova moč je strta, njegovo strahovanje samo papirnato. Ne dajte se odtrgati od rodnih bratov Slovincov in Hrvatov.

Kdo je največ kriv strašne vojske, ki nam je toliko ljudi pobila, toliko nesreče prinesla? Nemeč in Madžar, posebno surovi madžarski grof Tisza, ki je najbolj silil na vojsko. Madžarski grofje in židje so si med vojsko polnili žepe, ljudstvo pa je moralo dajati in stradati.

Ali hočete še naprej služiti tistim, ki so zakrivili vse to? In kdo bo plačeval vojne dolgove? Pač tisti, ki so vojsko želeli! Nas nihče ni vprašal, ko se je vojska napovedala, tudi ne bomo plačevali odškodnine.

Nemce in Madžare čaka ogromno plačilo, ki ga bodo naložile zmagujoče države. Ali hočete tudi vi Madžarom plačevati njihove dolgove?

Jugoslaviji se bo prizaneslo, ker ni zakrivila vojske. Nasprotno, naši jugoslovanski rojaki v Ameriki so že zdaj nabrali 720 milijonov frankov v zlatu za novo jugoslovansko državo. Nam bo po vojski odprt široki svet čez Trst, Reko, na Balkan, v grško morje. Pri nas bo dovolj kruha in dela. Premoga bomo imeli sami dovolj, stroje in druge industrijalne izdelke lahko dobimo iz bogate in napredne Češke. Od Nemcev in Madžarov ne potrebujemo nič.

Madžarskemu ljudstvu nečemo delati krivice. Madžari naj bodo za sebe, mi pa za sebe. Zakaj bi eden drugega tlačil. Če oni ljubijo in spoštujejo svoj jezik, mi tudi, če oni hočejo v šoli, pri uradih, v cerkvi svoj jezik, mi tudi. Kako veselo bo, ko bomo Slovenci vsi skupaj in bo naš materni jezik imel povsodi poštenje!

Mojzes je rekel pri izhodu Izraelcev iz Egipta, da Egipčanom, svojim tlačiteljem, ne pustijo niti paižla.

Niti paižla! To bodi naš odgovor na madžarske posekuse, da nam odtrgajo kos naše zemlje.

Ogrski Slovenci, ostanite mirni, madžarskih grofov, fiškalijušev in židov se čuvajte. Ko pa pride ura, se z veseljem pridružite svojim bratom Slovincem in Hrvatom. Vsaka ptica k svojim leti, tudi mi hočemo k svojim. Bog živi slobodno Jugoslavijo!

Pavel Debevec

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

LJUBLJANA: TRNOVSKA CERKEV

POZDRAVLJENI, BRATJE SLOVENCİ, SLIŠITE KLIC OGRSKIH BRATOV

Od Rabe do Adrije.

Oj Lendava, matka naša ljuba! Ne teči več tako žalostno-počasi skozi našo slovensko krajino! Ali še ne veš, da so se v tvoji deželi vzbudili grobovi narodnih mrličev? Da, mrtvi so vstali, porajalo se je novo narodno življenje. Prej so bili tvoji sinovi narodno mrtvi. Toda niso bili v resnici mrtvi. Spali so le, kakor je spal kralj Matjaž s svojimi junaki. Kralj Matjaž se je zbudil, zarožljaj s svojo sabljo, in skočili so pokonci njegovi zvesti.

Res je, Lendava, žalostna je bila usoda tvojih otrok. Godilo se jim je kakor Ukrajincem, o katerih speva Taras Ševčenko;

Bila nekdanj Hetmanščina, a se več ne vrne; nekdanj smo mi panovali, a že več ne bomo!	Ukrajina, Ukrajina mamka moja mila, kadar spomnim se na tebe, srce mi ovne.
---	--

V 9. in 10. stoletju so živeli od Dunaja proti jugu do Save panonski Slovenci. Svobodni so bili, svoje lastne kneze so imeli, Prioino in Kocelja. Nemila usoda zgodovine nas je tlačila stoletja in stoletja. Del panonskih Slovencev je prišel pod Štajersko, kjer so jih potujčevali Nemci. Med ogrske panonske Slovence so se vsiljevali Nemci in Madžari ter žrli naše meso in pili našo kri. Naše število se je krčilo in krčilo, naš narodni sovrag se nam je smejal in krohotal. Spravil nas je tako globoko, da naš človek ni več vedel, da je Slovenec. Ako bi kdo našega človeka pred nedavnim vprašal, ali je Slovenec ali Madžar, bi odgovoril, kakor pravi isti Ševčenko o Ukrajincih:

»Dobro, brate!
Kaj si torej?« —
»To pove naj
Nemec (Madžar), mi ne
vemo.«

Kako bi se naj tudi nahajala narodna zavednost pri našem ljudstvu, ko so pa Madžari delali nato, da so jo zatrli. Nobena šola ni bila slovenska, niti najmanjša ljudska šola ne. Noben izobraženejši človek, razun duhovnov, ni govoril slovenski. Madžarska je bila sodnija, pošta sploh vsi uradi. Vse javne službe razun duhovne so imeli Madžari ali Madžaroni. Slovenski jezik je veljal za nekulturni jezik, madžarski pa kot gosposki jezik, kot najlepši jezik na svetu.

Kdo se še naj potem zaveda svoje slovenske narodnosti? Lahko se reče o naši ogrsko-slovenski pokrajini:

Oropane kot sirota zdaj ob Lend'vi joče; težko je siroti, koje nihče zreti noče, le sovrag, ki se ji smeje. Krohota se, vraže! — A ne hudo, ker vse gine, slava ne izgine; ne izgine, vse razkaže sila zgodovine,	čija pravda, čija krivda, čiji mi smo sini! Naša duma, naša pesem nikdar ne izgine... To je, bratje, naša slava, slava pokrajine! Brez zlata in brez kamenja brez laži-orožja, toda glasna in pravična, kot beseda božja.
--	--

(Po Torasovi Osnovnjanki.)

Taki smo bili do jugoslovanske deklaracije. O tej seveda naši listi niso smeli veliko pisati, navduševati za njo še manj. Le redki, ki so imeli še občeslovenske časnike, so začeli gojiti tiho nado, da je tudi za nas napočila ura rešitve. Toda sosed sosedu še ne bi upal tega govoriti. Ko bi prišel k nam za Jugoslavijo agitirat, bi hodil kakor ob grobovih, ki ne čujejo, kaj jim govoriš.

Gorje mu, kdor bi si to drznil. Madžarska vlada bi ga spremenila v solnčni prah. Kljub temu se je širila ideja, zlasti po vojaki, ki so si izkusili svet. Da, naši vojaki! Vojska jih je napravila narodne. Videli so, kako jim je njihova slovenščina po vsem svetu dobro služila, dočim madžarščine ni govoril živ krst razun rojenih Madžarov. Spoznali so, kako malo velja madžarščina. Izvedeli pa so tudi v vojski o težnjah drugih narodov ter o zahtevah svojih bratov Slovencev, ki so se navduševali za Jugoslavijo. Vendar se je doma govorilo o tem le med štirimi stenami. Na zunaj se ni smelo pokazati. Da bi podpisovali deklaracijo, kakor so delali to drugi Slovenci, o tem še misliti ni bilo.

In vendar se je zgodil čudež. Teden dni pozneje, ko je Avstro-Ogrska ponudila roko za mir na podlagi Wilsonovih zahtev, so začeli ljudje govoriti: Kralj je dovolil vsakemu narodu svoje pravice. Madžarov bo samo kakih 8 milijonov v eni državi; vsi drugi narodi napravijo svoje države. Mi Slovenci pridemo s Štajerskimi Slovenci skupaj v jugoslovansko državo. In če je še kateri možakar dvomil o tem mu je rekel sosed: »Ve pa je tudi naš Ivan tako rekel, ki je prišel na dopust!«

Narodna zavednost se je vzbudila iz skoro tisočletnega spanja. Misel o Jugoslaviji je našla tudi pri nas rodovitna tla. Toda naš narod na Ogrskem je brez vsake organizacije, brez vsake narodne izobrazbe. Zato ne more za uveljavljanje jugoslovanskega načela mnogo storiti. Če bi tudi začel, bi ga še močnejši Madžar nadkrilil in še v zadnjem hipu poskusil, da mu stopi na tilnik in ga zatere na večno smrt.

Zato se obračamo na Vas, bratje onkraj Mure. Ne pozabite nas, svojih bratov med Rabo in Muro. Nekdanj in zopet še ob avstrijskem manifestu se je govorilo o Jugoslaviji do Drave. Naši ožji bratje, panonski Slovenci na Štajerskem (ali Prleki), so spravili javnost do tega, da se govori o Jugoslaviji do Mure. Toda mi prekmurski Slovenci stanujemo onkraj Mure, od Ljutomera ob štajerski meji navzgor do Rabe. Ob Rabi stoji naša močna trdnjava Rabska Slovenja vas (Rabatotfalu) pri sv. Gothardu. Jugoslavija sega torej do Rabe. Ne pozabite, rojaki, tega naglaševati. Nas je na Ogrskem okoli 100.000 Slovencev. Nas ne smete žrtvovati, če smo tudi majhen in najmanj zaveden, pa ne po lastni, ampak tuji krivdi, del jugoslovanskega naroda. Naobračam na brate konec Ševčenkove pesmi »Do mrtvih in živih in še ne rojenih rojakov mojih«:

Objemite bratje moji,
najmanjšega brata,
naj se mati še nasmehne,
zaplakana mati!
Blagoslovite svojo deco
s trdimi rokami
in umito poljubite
s prostimi ustnami!

In pozabi se sramotna
davna zgodovina,
oživi spet dobra slava
naše pokrajine,
in svit jasni, ne večerni
tiho spet zasveti...
Prosim vas, rotim vas, bratje
dajte se objeti!

Ko se je po prvem propagandnem poletu vrnil poročnik Grizold, mu je v višini kakih petdeset metrov iznad samega aerodroma na Teznem odpovedal radi pomanjkanja bencina motor. Pilot, štabni narednik Jureš, seveda ni mogel rešiti letala, ki je nesrečno treščilo na tla ter se popolnoma polomilo. Jureš sam je bil težko ranjen, opazovalec Grizold pa je odnesel le nekoliko manjših praskotin.

Toda ta nesreča ni vzela ostalim veselja in poguma do letanja; pač pa je vreme in nekoliko tudi pomanjkanje bencina povzročilo, da so leti zastali skoraj za tri tedne. Šele 9., 13. in 19. aprila se je nadaljevalo letanje. Jureš si je opomogel in poleg njega so leteli podčastniki *Kveder* in *Arzenšek Dragotin*. Pri tem

Stjepan Burazović,
komandant mariborske
letalske eskadrile I. 1919.

pripominjam, da sta bila oba Arzenška brata, Mariborčana. Arzenšek Vinko, rojen 1896 je po poklicu strojevodja drž. železnice in stanuje danes v Mariboru na Betnavski cesti številka 39. Je rezervni narednik, ki je bil letos na orožni vaji v Zemunu, kjer je kot eden najstarejših letalcev v Jugoslaviji še vedno odlično letel. Njegov brat Dragotin je bil prav tako strojevodja in se je ponesrečil pri znani veliki železniški nesreči 3. novembra 1929 pri Rajhenburgu.

Med tem odmorom se je moštvo izpopolnilo in tudi park se je povečal, čeprav je bilo oddano eno letalo že meseca januarja letalski komandi v Zagrebu. Sestavila sta se iz Ljubljane dospeli enosedezni letali za borbo tipa »Berg« serije 92. Na teh dveh letalih so leteli podčastniki Colnar Janko (pokojni šef pilot ljubljanskega Aero kluba, ki se je tragično ponesrečil v Zagrebu leta 1933. z letalom ljubljanskega aerokluba »Lojze«) Bobig, (za tega nisem mogel zvedeti, kje sedaj živi) Šimenc in Tomšič. Na teh dveh letalih so se vršili poizkusni poleti in vežbanje.

Kočljiva situacija na koroški fronti v aprilu 1919 pa je nujno zahtevala izkušene roke pri letalski stotnji v Mariboru. Takratni komandant Dravske divizije, general Kosta Smiljanić je imenoval (z brzojavnim poveljem O. številka 3571/I od 23. aprila 1919 po predlogu načelnika štaba, generalštabnega podpolkovnika Milutina Nedića) za poveljnika oddeljene aeroplanske eskadrile v Mariboru (tako je bil odsejaj oficijelen naziv) letalskega poročnika Stjepana Burazovića, dotokratnega šefa izvidnikov letalske eskadrile v Ljubljani.

Mala pripomba: Milutin Nedić je danes divizijski general in komandant celokupnega vojnega zrakoplovstva, Stjepan Burazović pa letalski podpolkovnik, komandant balonskega bataljona v Nišu. Takratni poročnik Burazović je bil neposredno pod komando generala Maistra. Od njega je tudi dobila letalska eskadrila v Mariboru domače ime Maistrova eskadrila. General Maister je ocenil poročnika Burazovića takole: Vesel značaj, kot letalec izvrstno uporabljiv. Drzen in neustrašen. Pri poletih je nabral o sovražniku vedno mnogo važnih in zanesljivih novic, ki so bile za naše prodiranje večkrat merodajne. Vesten in marljiv. Letala ima vedno v najboljšem redu. S podrejenimi je strog, a dober in postrežljiv tovariš.

Poročnik Burazović je prejel nalogo: 1. sestaviti eskadrilo in jo usposobiti za borbene operacije, 2. izvežbati vse letalce za čim bolj uspešno borbo v zraku in 3. pripraviti vse za sestavljene naloge izvidniške službe in bombardiranje.

Ko je poročnik Burazović prispel v Maribor, se mu je posrečilo dobiti toliko goriva in maziva, da je bilo redno letanje omogočeno. Sedem dni je trajalo vežbanje, toda v teh sedmih dneh potenciranega dela se je moštvo, predvsem piloti, popolnoma usposobili za taktične borbe v zraku, tako da se je moglo uvesti patrolno letanje. Ko je bilo to organizirano, se je fronta na Koroškem in Štajerskem razdelila v dva dela. Prvi je segal od tromeje na vzhodu avstrijsko-madžarsko-jugoslovanske fronte do Grintovca na zahod ter je bil delokrog mariborske aeroplanske eskadrile, zahodni del od Grintovca do italijansko-jugoslovansko-avstrijske tromeje pa je pripadel ljubljanski eskadrili. V slučaju potrebe pa je bilo predvideno skupno delovanje.

Mariborska eskadrila je bila mešanega sestava; imela je šest aeroplanov za opazovalno službo in za lahko bombardiranje ter štiri enosedezne borbne avione. Taktične naloge so se vršile vedno skupno in letelo je v skupini najmanj eno dvosedžno in eno enosedžno letalo.

V tem času se je pokazala potreba, da naj bo en oddelek čim bližje koroški fronti. Tako se je ustanovil oddelek mariborske eskadrile pri Pliberku, katerega je vodil letalski poročnik Vekoslav Tomašič. Oddelek je obstojal iz dveh enosedzanih borbnihi aeroplanov ter je imel nalogo onemogočiti avstrijskim aeroplanom opazovalno in bombardersko delovanje na fronti, kar je tudi v polni meri izvršil.

Mariborska eskadrila je v času nastoja pliberškega oddelka bila sestavljena takole: Komandir je bil že navedeni poročnik Burazović, drugi častnik je bil poročnik Tomašič, ki je vodil oddelek v Pliberku. Grizold je bil v začetku maja 1919 premeščen k letalski stotnji v Ljubljano, prav tako Dorčić, ki se je odlikoval posebno v Prekmurju. Burazović je bil opazovalec, Tomašič pa pilot lovec.

Podoficirjev je bil osemnajst: Jureš, Kveder, oba Arzenška, Colnar, Bobig, Tomšič, Šimenc, Pešel, Tuskan, Mihevc, Senekovič in Majer kot pilotje, Binder kot šef mehanik (Binder je danes narednik vodnik, šef-mehanik pri IV. zrakoplovnem polku v Zagrebu in nesporno eden naših najboljših mehanikov ter je letos dobil veliko nagrado pri tekmi za kraljev pokal) Polančič kot fotograf, Krištofič in Koban pa kot aeroplanska mitraljerja. Kot pilot je bil pozneje eskadrili dodeljen še Turko Ernest, sedaj tehnični uradnik in še vedno aktivni pilot v Mostarju. Narednik eskadrile je bil Jelen, razen njega so bili v sestavu neletalcev še trije nižji podoficirji ter 57 kaplarjev in vojakov.

Burazović je znal preskrbeti eskadrilo z zadostnim materialom, bencinom in oljem; poleg tega je pridobil za eskadrilo tudi pet tovornih avtomobilov. Municije za strojnice in bomb je bilo dovolj, tako da je bila eskadrila popolnoma preskrbljena z vsem potrebnim in sposobna za naloge, ki so jo čakale.

Prvo borbno nalogo je izvršila mariborska eskadrila dne 1. maja 1919 pod osebnim vodstvom komandirja Burazovića, ki je vodil vse borbe osebno. Vsi ostali letalci so se po redu menjavali: enkrat je eden pilotiral, drugi bombardiral, drugič narobe. Leteli so pa vedno vsi.

Do večjih borb v zraku ni prišlo, ker so se Avstrijci borb v zraku izogibali radi smelosti naših letalcev in to zlasti Colnarja v Pliberku. Pač pa so bila naša letala vedno sprejeta z močnim topovskim ognjem in obstreljevanjem iz mitraljez, posebno takrat, ko so letela nizko. Posebno Burazović je imel navado, da je letel 20 do 30 m visoko nad avstrijskimi postojankami in jih napadal z mitraljezo ter z lahкими bombami. Sovražna obramba je zapustila v takih slučajih redno nekaj pogodkov v platnu, motorju in v ostalih delih aeroplana. Burazović je posebno drzno napadal centralni aerodrom v Celovcu, enkrat celo istega dne dvakrat zaporedoma.

Naloge poletov so bile vedno iste: napadati sovražnika, opazovati njegovo gibanje in varovati lastne postojanke pred napadi sovražnih letal.

Od 1. maja do 5. junija 1919, torej v času jugoslovanskih vojaških operacij na Koroškem, je mariborska letalska eskadrila izvršila v celoti 117 poletov, ki so trajali 350 ur in katerih dolžina je znašala 25.200 km. Poletov z reševanjem važnejših nalog, katerih se je udeležila celokupna mariborska eskadrila, pa je bilo 24.

Važni leti so bili:

1. maja v Dravograd, kjer se je vršila borba s sovražnikom (200 km);
4. maja nad Velikovcem, tam borba s sovražnikom (400 km);
5. maja do Sinče vasi (220 km);
6. maja borbe na črti Lipichbach-Pliberk (250 km);
7. maja opazovalna služba okoli Dravograda (nad 300 km);
8. maja nad okolico Guštanja in Št. Janža (nad 300 km);
9. maja nad Guštanjem in Dravogradom (nad 400 km);
10. maja borbe nad Muto (nad 500 km);
12. maja zopet nad Guštanjem (450 km);
16. maja preko Dravograda, Slovenjgradca (nad 500 km);
17. maja vzdolž cele koroške fronte preko 620 km.
28. maja preko Dravograda, Velikovca in Labudske doline (nad 450 km);
29. maja preko Labudske doline in do Pliberka (450 km);
30. maja Sinča vas — Velikovec. Pri tem poletu, ko je bil pilot narednik Majer in opazovalec Burazović, je aeroplan letel zelo nizko. Močan sovražni ogenj je zapustil v aeroplanovih krilih preko deset krogel, ena krogla je prestrelila žico opornico, ena uničila razplinjač, ena hladilnik, nekaj pa se jih je zarilo

Ernest Turko

v aeroplanov trup. Aparat je bil s tem tako težko zadet, da je bil nesposoben za vsako nadaljnje letenje in je moral pristati. K sreči je odlično pilotovo manevriranje omogočilo pristanek na jugu od Drave pri jugoslovanskih postojankah in s tem rešitev vojnega ujetništva. Burazović pa se je še istega dne maščeval za izgubljeni aparat, ko je z drugim aparatom napadel in uničil del aerodroma v Celovcu;

31. maja preko Št. Pavla in Sv. Andreja (nad 250 km);

1. junija vzdolž fronte (nad 300 km);

2. junija dva poleta vzdolž vse fronte (vsak nad 500 km);

4. junija daljši polet z borbo nad Wolfsbergom. kjer sta bila pilot Senekovič in opazovalec Burazović lažje ranjena, aeroplan pa je bil poškodovan od šrapnelov (nad 520 km);

5. junija dvakratni polet vzdolž vse fronte (nad 650 km).

Letalski odred Pliberk z Vekoslavom Tomašičem in narednikom Colnarjem Jankom je izvršil okoli 15 poletov s preko 2000 km.

Pod komando Dorčiča so izvršili piloti Grizold troje, Jureš troje, Kveder in Dorčič dva, Arzenšek pa en polet.

Ti poleti se razumejo kot poleti nad sovražnika in niso tu vštetni poleti čisto propagandnega značaja in leti radi vežbanja v pilotaži.

Pod komando Burazovića pa so izvršili piloti Jureš štiri, Kveder osemnajst, Drago Arzenšek deset, Vinko Arzenšek deset, Ernest Turko deset, Franjo Senekovič dvanajst, Anton Majer tri in Franjo Kristofič en polet, slednji kot mitraljer.

To so bili vsi poleti nad sovražnika; niso pa tu vštetni poleti propagandnega značaja in pa vežbanje v pilotaži. Vsega je bilo izvršenih oseminšestdeset vojnih poletov v dolžini blizu 24.000 km, ki so trajali nad 250 ur. Pod komando Dorčiča pa je bilo izvršenih dvanajst propagandnih poletov z nad 1500 km: dne 12. marca 1919 na vzhodno Koroško, 13. v Prekmurje, 15. v Slovenske gorice, 9. aprila v Mursko Soboto, 19. pa nad Mariborom. Naloga propagandnih poletov je obstojala v trošenju jugoslovanskih letakov.

„Brandenburg“ tip avionov pri mariborski letalski eskadrili
Za avionom levo od gozda so stali I. 1919. hangarji

Poleti preko sovražnega ozemlja so bili vojaško važni in včasih odločilni za sledeče operacije. Prvovrstni rezultati odsevajo tudi iz številnih pohval, katere je eskadrila prejela. Navajam samo eno:

Naredba komandanta Dravske divizije O. št. 8977/I 1919 (komandant general Krsto Smiljanić) pravi:

Aktivni pešadijski poročnik Stjepan *Burazović*, poveljnik aeroplanske eskadrile v Mariboru:

Imenovani je izvršil za časa koroške ofenzive na nad vse hvalevreden način 24 z izvrstnim uspehom kronanih poletov nad sovražnikom. Leteč vedno nizko je obstreljeval dan za dnem dane mu cilje — pešadijske čete in topniške kolone pri Wolfsbergu, dalje v Labudski dolini, Celovcu in drugih krajih — ter s svojimi napadi vedno povzročal zmedo pri sovražniku in demoraliziral njih čete. S teh poletov je prinašal točna in popolna poročila, ki so bila povsem zanesljiva in za nas največje važnosti. Posebno se je odlikoval 28. maja, ko je iz višine 50 metrov obstreljeval sovražne pozicije pri Dravogradu in prisilil tamošnjo posadko, da je prenehala z obstreljevanjem in se umaknila.

Posebno vrednost ima njegovo točno in nad vse vestno poročilo o poletu dne 2. junija v okraju labudskega odreda, ter 4. junija, ko je napadel pri Wolfsbergu, leteč samo 30 metrov visoko, tamošnjo pešadijo in artilerijo, jo uničil in nadaljeval polet, od katerega je prinesel točna poročila. Kljub rani, zadobljeni od sovražnih šrapnelov, je svojo službo izvrševal do konca ofenzive vestno in pridno.

Poročnik *Burazović* je vzor in zgled mladega, smelega in vestnega aviatika, ki zadano mu nalogo izvrši na najbolj zanesljiv način in radi česar ga pohvalim.

Komandant general K. Smiljanić s. r.

Ko je bil *Burazović* prestavljen v Zagreb, ga je komanda štajerskega obmejnega poveljstva v Mariboru, kakor je razvidno iz Pers. reš. 3855/I od 3. oktobra 1919 ocenila med drugim takole:

K aeroplanski eskadrili v Zagrebu premeščeni *Burazović*, dosedanji poveljnik tretje sekcije, se odlikuje z veliko neustrašenostjo in požrtvovalnostjo ter mu je bilo naklonjenih več lepih uspehov.

Velike zasluge si je priboril posebno na koroški fronti in za časa mariborske pobune, ko je v težkih okoliščinah uporabil z veliko neustrašenostjo vse svoje velike in izredne vojaške in strokovne sposobnosti ter s svojo iniciativo dosegel izredne uspehe.

Mi smo mu zato hvaležni in mu dajemo za vzorno službovanje popolno priznanje.

Komandant podpolkovnik Vladimir Uzorinac.

Toda ne samo komandant, ki je bil duša vsega dela, tudi ostali so prejeli slične pohvale. Najbolj zgovorno dejstvo, kako je vsa eskadrila, od prvega častnika do zadnjega vojaka delala z navdušenjem in izrednim požrtvovanjem, pa je naslednji dogodek:

Po končanih operacijah na koroški fronti je prišel v Maribor takratni komandant Dravske divizije, že omenjeni general Smiljanić, ki je vodil koroško ofenzivo. Ob tej priliki je v spremstvu podpolkovnika Mil. Nedića izvršil tudi pregled mariborske aeroplanske eskadrile. General Smiljanić je govoril z vsakomur o stroju, od oficirja do zadnjega vojaka, povpraševal za to in ono, pohvalil vsakogar za njegovo delo, na koncu pa povišal vsakogar v čin, tako da je celo komandirjev »posilni« postal podnadrednik. Od tega dogodka ni bilo v vsej eskadrili niti enega prostaka, temveč samo oficirji in podoficirji!

Mariborska eskadrila je s svojim delovanjem skoro onemogočila delovanje avstrijske aviacije. Avstrijski avioni so prodrli preko štajerskih črt trikrat, preko koroških štirikrat, v Prekmurju pa so se mogli pojaviti trikrat. Nastopali so vedno v večjih skupinah; tako so se n. pr. 30. maja znašli trije naši avioni pred peterimi avstrijskimi, ki so se pa navzlic premoči morali umakniti.

S končano ofenzivo 1919 na Koroškem je prenehalo tudi delovanje mariborske eskadrile. S končano koroško ofenzivo je ponehal dovoz bencina in drugega materiala, radi česar so postajali leti vse bolj redki. Istočasno so se začele organizirati letalske edince drugod in eni od teh, zagrebški, je bila vključena mariborska eskadrila. Hangarji na Tezmem so bili demontirani in odposlani v Zagreb, kamor so odletela tudi letala. Dne 6. oktobra 1919 je bila z naredbro razpuščena mariborska eskadrila in večina moštva se je vrnila v civilne poklice, nekateri pa so ostali do danes v aktivni vojaški službi pri jugoslovanski aviaciji.

Mariborske eskadrile ni več. Med bivšimi Maistrovim borci pa še živo lebdi spomini, kako so naši prevratni bojovníki obvladovali zračne višave na Koroškem, Štajerskem in po Prekmurju in stremeli povsod, da bi bile jugoslovanske državne meje v resnici tudi naše narodne meje. Mariborska letalska eskadrila je svojo nalogo v najtežjih razmerah izvršila v polni meri ter tako postala nam vsem zgled za delo in za napredek.

KMETIJSKO VPRAŠANJE VELIKE LJUBLJANE

ING. AGR. LOJZE PREZELJ

(Konec.)

Druugo, prav tako važno vprašanje vsakega večjega mesta je preskrba mesta z zelenjavo. Tu mislim predvsem zadostno količino najraznovrstnejšega, zlasti kakovostnega sočivja. Poleg tega je izredno važno, kdaj prihaja to sočivje na trg in v kakšnih količinah, ali dovolj zgodaj spomladi in kolikor mogoče dolgo v jeseni, v skladu s podnebnimi prilikami. Vsa naša večja mesta greše v tem pogledu. Prirejajo se ankete, naprošajo se strokovnjaki, češ, naj povedo svoje mnenje, naj izdelajo podrobne načrte o tem, kako bi se dalo v tem pogledu kaj izboljšati. Toda vse delo je brezuspešno in naš trg se še do danes ni otresel inozemstva, v kolikor bi se to dalo. Še dandanes plačujemo vsako leto ogromne vsote inozemstvu za kupljeno zgodnje in pozno sočivje.

Splošno je znano, da bi naša država mogla pridelati doma vso potrebno količino najrazličnejšega sočivja. V kolikor različne vrste sočivja ne morejo uspevati v hladnejših predelih države, kjer vlada alpinska, kontinentalna, odnosno stepna klima, v toliko se ta nedostatek izravna s tem, da moremo gojiti take vrste sočivja na našem Primorju. Manjka le spretne vodstva in sistematično načrtnega gospodarstva, zlasti ker lahko trdimo, da ravno gojitev sočivja ne zahteva velikih investicijskih vsot. Zato ne moremo opravičevati te svoje brezbržnosti s pomanjkanjem kapitala. Res je, da je ravno zadnja etapa obče gospodarske konstelacije privedla to vprašanje ponovno pred rešitev in danes vsaj v prvih obrisih opazamo, da smo v pogledu gojitve sočivja, ki zahteva toplejših krajev, stopili vsaj za korak naprej.

Pri gojitvi sočivja moramo pomisliti še na nekaj drugega. Vkljub veliki denarni stiski, vkljub izredno slabemu materialnemu položaju večine meščanov, ki v znatni meri pripadajo uradniškemu stanu, je značilno, da visoko kakovostni kmetijski pridelki, posebno še, ako so z okusom in res higiensko izloženi naprodaj, še vedno dosegajo zadovoljujočo ceno. Še vedno je njihovo pridelovanje rentabilno.

Pri prodaji moramo torej nuditi dobro blago in imeti zahteve kupca vedno pred očmi. Da pa bomo dosegli izboljšanje kakovosti, da bomo posamezne vrste sočivnih rastlin vzgojili do čim boljše kakovosti, do čim večjega donosa, da bomo gojili v določenih okoliših zlasti one vrste in različice sočivnih rastlin, ki ob najmanjših vzgojnih stroških dajejo največji in najboljši pridelek, ki nam torej z drugo besedo dajejo največjo rento, največji čisti dobiček, se moramo ravnati po načelih, ki jih je postavila sodobna kmetijska znanost. Prav posebno pozornost moramo posvečati tudi razvoju in širjenju rastlinskih boleznin in borbi zoper nje. To je kmetijsko rastlinsko zdravništvo. Zelo obširna in važna je ta znanost v celo-

kupnem narodnem gospodarstvu. Nebroj je boleznin, ki napadajo sočivje. Posledica je propadanje rastlin, ako pa bolezen prebole, ostanejo slabe, okrnijo. Take rastline dajo seveda slab, nekakovosten, za prodajo neprimeren plod, katerega izkupiček pogosto ne krije niti produkcijskih stroškov. Današnja veda o boleznih rastlin ali fitopatologija, tako se ta znanost imenuje s tujim izrazom, ima na razpolago številna kemična sredstva poleg mnogih drugačnih načinov obrambe rastlin pred boleznimi. Njihov najvažnejši cilj je, onemogočiti infekcijo, ako pa se je bolezen že pojavila, zdraviti jo in vse storiti, da se ji prepreči nadaljnje širjenje.

Z izborom posameznih različic kakor tudi z oplemenitvijo (spolno križanje), z delom po načelih sodobne kmetijske znanosti, bi mogli v kratkem času v prvi vrsti omejiti pretirani uvoz iz inozemstva, obenem pa bi izboljšali pridelke v kakovostnem pogledu.

Kar se tiče preskrbe mesta s sočivjem, naša Ljubljana dandanes nikakor ni na zadnjem mestu. Vendar stanje ni zadovoljivo. Pridelovanje je na splošno precej primitivno, prepuščeno zasebni iniciativi, ki pa je docela nezadostna. Delo se vrši dandanes prav tako kot se je vršilo pred desetletji, ko je vsa kmetijska veda bila še v povojih in na mnoga važna vprašanja ni mogla točno in z gotovostjo odgovoriti. Ljubljanski trg še dandanes zalaga z bolj ali manj kakovostnim sočivjem edinole Krakovo in Trnovo. Ondod vidimo vsako jutro prihajati v mesto težko natovorjene cize. Sicer tudi drugi bližnji kraji dovažajo na trg sočivje, toda kakovostno je pridelek v Trnovem in Krakovem boljši. Sočivje iz teh dveh krajev po pravici slovi celo izven mej same Ljubljane. Na to dejstvo sta oba kraja tudi ponosna, saj se pa

Selekcioniran krompir

Neselekcioniran krompir

Izbiranje krompirja na vrtu

tudi Trnovo imenuje »bahata fara«. Vendar to ni morda puhla beseda. Trnovčani so ponosni na svoje delo, ponosni na svojo spretnost in na svojo umno vrtnarijo.

Inkorporacija sosednih občin je postavila v ospredje tudi važnost tega vprašanja. Razvoj Ljubljane, širjenje zazidanega ozemlja je povzročilo, da se je znatno zmanjšala produktivna površina. Tako je, recimo, danes zazidano Mirje še pred nedavnim časom bilo en sam obširen zelenjadni vrt, ki je zalagal Ljubljano z res dobrim sočivjem. Danes še posebno poudarja pomembnost vprašanja preskrbe mesta s sočivjem vse bolj naraščajoče število prebivalcev, razvoj turizma, radi tega večja možnost dobre prodaje kakovostnega sočivja. Mogočno gibalo v tem oziru je splošna usmerjenost sodobnega človeka k vegetarijanski hrani. Sem spadajo seveda tudi najnovejše ugotovitve dejstva, kako, neobhodno so telesu potrebni vitamini, ki jih v znatni meri vsebuje ravno sočivje.

Vsa navedena dejstva dokazujejo, da potrebuje Ljubljana danes mnogo večjo površino za pridelovanje sočivja, kot jo je imela pred vojno. Poleg tega je potrebno, da se široki sloji seznanijo z današnjim stanjem kmetijske znanosti na področju vrtnarstva. Tako bi se jim pripomoglo, da bi ob istem trudu in istih izdatkih več izkupili in tako povečali svoj žvljenjski standard. To ugodnejše ekonomsko stanje meščana bo imelo seveda svoje dobre posledice, kajti poleg udobnejšega življenja ga ne bodo težile in uničevale visoke mestne davščine.

Nihče drugi ni in ne more biti poklican, da reši to važno vprašanje, kakor ravno mestna občina. Mnogo večjo pozornost bo morala občinska uprava posvečati temu vprašanju, ako bo hotela ostati zvesta svojemu temeljnemu in najvažnejšemu načelu. Pomagati bo morala pridelovalcem z nasveti, s podporami, pa tudi z lastnim vrtom za sočivje po zgledu drugih mest (Zagreb). Tako se bomo vsaj deloma otresli uvoza iz inozemstva. Dolžnost mesta pa je tudi, da ureja uvoz nujno potrebnega sočivja. V interesu meščanov

mora izključiti predvsem dolgo vrsto posredovalcev, ki z majhnim in nenapornim delom spravijo v svoj žep ogromno razliko med kupno in prodajno ceno. Razumljivo je, da je dandanes nemogoče pričeti z obširno akcijo v tem pogledu. Vendar bi tovrstno delo, ki bi vodilo k izboljšanju današnjega stanja, ne obremenilo za pretiran znesek mestne blagajne. Predvsem naj občinska uprava na temelju točno zasnovanega, od strokovnjakov izdelanega načrta, dodobra prouči to vprašanje in ga čimpreje reši v obojestransko korist.

Ako se razvije pridelovanje zelenjave na mestnem teritoriju in ako se usmeri naše predmestno kmetijstvo v pridelovanje zelo iskanega sočivja, kakor n. pr. beluš, ne bo ljubljanski teritorij samo zalagal domačega trga, ampak tudi izvažal svoje kvalitativne pridelke v naša letovišča doli do Dubrovnika in to v času, ko je trg pri nas preobremenjen z zelenjavo.

Tretje važno vprašanje, ki spada v kompleks kmetijskega vprašanja Ljubljane, je: Ljubljansko Barje.

Vprašanje melioracije Ljubljanskega Barja stoji že dolgo dobo let v ospredju. Je to eno izmed najvažnejših vprašanj ne samo Ljubljane in bližnjih njenih vasi, temveč celokupne banovine.

Ljubljana, katere pomeirij vključuje ogromne površine Barja, je pri rešitvi tega vprašanja najbolj prizadeta. Po svoji dolžnosti pa, da skrbi za napredek in blagor svojih meščanov, je celo prisiljena, da z največjim razumevanjem in z vsemi svojimi močmi pospešuje dokončno ureditev tega vprašanja. Nujnost tega vprašanja potrjuje tudi dejstvo, da moramo radi goste naseljenosti Dravske banovine, radi velikega odstotka gorskih, nerodovitnih tal, skrbeti za to, da izkoristimo sleherni površino v svrhu kmetijskega pridelovanja, ako v obče moremo odstraniti ali pa premagati prirodne ovire, ki nam trenutno to branijo.

Ljubljansko Barje ima ogromno površino 16.000 ha (J. v. Podhagsky). Razprostira se od Vrhnike do Škofljice in od Dobrove pri Ljubljani do Borovnice in Tomišlja.

Kako pomembno bi moglo biti Barje za prehrano vsega prebivalstva Slovenije! Zamislimo si to ogromno površino posejano z ajdo. Recimo, da nam da hektar letno 7 mtc zrna. Barje bi torej dalo več ko 100.000 metrskih stotov zrna poleg ogromne količine ajdove slame. S tem pridelkom bi se mogel prehraniti dobršen del prebivalstva vse Slovenije. Ta enostavni račun nam jasno predočuje, kako važno je vprašanje Barja in kakšno ogromno bogastvo gre vsako leto po zlu radi splošne brezbriznosti in pomanjkanja podjetnosti.

Želja mnogih raziskovalcev in marljivih delavcev na tem poprišču znanstvenega, še bolj pa praktičnega študija je bila, da bi se teh 16.000 ha neplodne barjanske zemlje rešilo izpod jarma poplav in usposobilo za obdelovanje.

Vsa dela, kar se jih je do danes na Barju izvršilo, so imela s prav majhno in kratkotrajno izjemo (seleksijski poizkusi) en sam cilj: osušiti barsko tlo in v času večjih ali nepričakovanih obilnejših padavin omogočiti hitrejši odtok ogromnih količin vode in jim tako preprečiti zastajanje. Ljubljana ima na

svojem toku od vrhniškega mostu pa do izliva v Gruberjev kanal le 0.40 m padca.

Tekom stoletij je bilo v tem oziru mnogo storjeno. Gruberjev prekop, poglobitev njegove struge, današnja poglobitvena dela v strugi Ljubljanice na njenem toku skozi mesto gredo vsa za enim samim ciljem: povečati neznatni padec 22 km dolge Ljubljanice in tako omogočiti hitrejši odtok vode. Na drugi strani je naloga obeh zatvornic, prve v Gruberjevem prekopu, druge pri Šempetrskem mostu, ki jo bodo v kratkem zgradili, da bosta uravnali nivo vode v času suše, da ne bi kulture na Barju radi hitrejšega odtoka zavoljo tega trpele pomanjkanje moče, ki je za rast neobhodno potrebna. Potrebno višino talne vode bomo lahko urejevali z zapiranjem, odnosno odpiranjem zatvornic.

Do danes so se skoro vsa melioracijska dela na Barju vršila samo s hidrotehniškega vidika. Ves trud je šel za tem, da bi se osušilo Barje. Druga stopnja melioracije, ki neobhodno sledi tem hidrotehničkim delom, namreč agronomsko proučevanje Ljubljanskega Barja, je z majhno izjemo (pred vojno storjeni rastlinski poizkusi in današnje skromno in nestrokovno udejstvovanje nekaj posameznikov) do danes ostalo docela v območju teoretskega razglabljanja. Kaj nam koristi osušena površina Barja, kaj urejena Ljubljana, ako bomo kmetovali nesmotrno in ako ne bomo upoštevali načel današnje visoko razvite kmetijske znanosti in njenih bogatih praktičnih izkušenj! Še prav posebno pa velja tole: umetno, s trudom naših rok in znoja pridobljene površine ne moremo obdelovati po nekih splošno veljavnih, zastarelih in neracionalnih načelih. Barjanska tla bolj ko katera druga zahtevajo temeljitega študija, zahtevajo obširnega poznavanja kmetijske znanosti, ako želimo, da bo naše delo uspešno in koristno.

To dejstvo, bolje rečeno, ta napaka v pogledu melioracije Barja je nerazumljiva. To velja še v večji meri danes, v času izredne gospodarske stiske. Izvrševati osuševalna dela, izdajati za nje ogromne vsote, kopati jarke na Barju, da se ponovno sesedejo in zarasejo, ako ne mislimo pri vsem na istočasno uvedbo temeljitega in racionalnega kmetijstva, je nesmotrno in neopravičljivo.

Dobršen del Barja spada danes pod teritorij mestne občine. Ona je v prvi vrsti poklicana, da z vsemi svojimi močmi kar najmarljivejše sodeluje pri dokončni rešitvi barjanskega vprašanja. Ljubljanska mestna občina mora s svojim zgledom potegniti za seboj vse druge prizadete občine, s svojim prestižem in veljavnostjo pa mora voditi to akcijo do uspešne čimprejše rešitve.

Danes, v času izrednih gospodarskih okoliščin, v času priznane nerentabilnosti kmetijstva, je izredno težko uveriti merodajne kroge o potrebi in koristnosti novih investicij za kmetijstvo. Radi tega, predvsem tudi radi odgovornosti pred ljudstvom, je potrebno, da se vprašanje prikladnosti kakor rentabilnosti investicij prouči kar najvestnejše in po vseh pravilih sodobne kmetijske stroke.

Današnje težko gospodarsko stanje nam veleva, da moramo prenehati s starimi metodami eksperimenti-

ranja, ki so v mnogo večji meri škodovale kot pa koristile napredku našega kmetijstva. Ta ugotovitev nam daje tudi v pogledu kmetijsko melioracijskega vprašanja Barja točne smernice, po katerih se moramo ravnati stanovitno in do malenkosti natančno.

Otresti se moramo torej mišljenja, da se bo kmetijsko vprašanje Barja samo po sebi uredilo. Prav tako moramo z vso strogostjo odklanjati nasvete mnogih, ki gledajo na to vprašanje z očmi nestrokovnjaka in s svojimi, agronomsko neutemeljenimi nasveti in predlogi ne doprinašajo prav ničesar k rešitvi barjanskega vprašanja, temveč vzbujajo v javnosti, kakor tudi pri samih kmetih Barjanih mišljenje, da njihova zemlja ni primerna za temeljito in predvsem uspešno kmetovanje.

Pred vsako novo investicijo v kmetijstvu moramo najprej izdelati temeljit in do podrobnosti izdelan načrt. Delo v smeri uspešnega kmetovanja in gospodarskega procvita bo imelo pozitiven rezultat le tedaj, ako se bomo držali z vso strogostjo ustanovljenega načrta.

Izdelovanje načrta, kako bo treba v bodoče kmetovati na Barju, se mora začeti brez odlašanja. Pravkar se izvršujejo zadnja važnejša, vodno melioracijska dela v strugi Ljubljanice. Zato je nujnost tega načrta izven vsake diskusije.

Mestna občina bi morala po predhodnih pripravljalnih delih sporazuma z vsemi prizadetimi občinami poklicati vidne kmetijske strokovnjake kakor tudi naprednejše kmetovalce z Barja na sestanek, kjer bi se obravnavalo agronomno vprašanje Barja.

Le na podlagi takega, za bodoče delo vestno sestavljenega načrta bi se pristopilo k praktični izvršitvi za kmetijstvo potrebnih melioracij na Barju.

To delo bi v prvi vrsti obstojalo v izvedbi poizkusov o tem, katere vrste kmetijskih rastlin in katere njihove različice bi pri danih podnebnih in talnih okoliščinah najbolje uspevale na Barju, to se pravi z drugo besedo, katere bi ob najmanjših stroških za njihovo obdelovanje dale največji donos, največjo rentabilnost. Upoštevala bi se pri določitvi tega načrta že pridobljena izkustva, v kolikor so plod strokovnega izučevanja.

Izbiranje krompirja v laboratoriju

Ti poizkusi bi se seveda morali istočasno voditi na več krajih, strokovno, variacijsko statistično. Gledati bi se moralo predvsem na kakovost in količino pridelka, dalje na to, katerim rastlinam najbolj ustrezajo barjanska tla, katere na takih tleh najbolj uspevajo. Te poizkuse bi bilo treba, ako naj kaj zaležejo, napraviti na več mestih obenem. V kolikor mestna občina sama nima primernih parcel, bi nakup za variacijsko statistične poizkuse potrebnih zemljišč in naprava k njim spadajoče zaščitne ograje ne obremenila mestne občine z znatnim zneskom.

Variacijska statistika ali biometrika je matematična znanost, ki se uporablja v praktičnem kmetijstvu in temelji na Gaussovem zakonu o pogrešku. Ta zakon pravi: pri vsakem merjenju delamo napake in prava srednja vrednost je aritmetična sredina vseh izmerjenih vrednosti. Variacijska statistika proučuje, kako se menjajo svojstva rastlin pod vplivom zunanjih činiteljev (klima, svetloba, zemlja, prehranbene in higienske okoliščine), ki povzročajo tkzv. modifikacije ali paravariacije.

Taki poizkusi bi na eni strani z investicijo neznatnih vsot, na drugi pa s širokogrudnim razumevanjem samih kmetov Barjanov, ki bi se oprijeli dobljenih ugotovitev, v kratki dobi nekaj let dokazali in potrdili upravičenost svojega obstoja kakor tudi veliko rentabilnost v njene namene vloženih investicij.

Prezreti tudi ne smemo dejstva, da bi tako delo bilo obenem najpotrebnejše in najizdatnejše sredstvo za ublažitev bede barjanskih kmetov.

Ljudje, ki temeljitejše poznajo vprašanje Ljubljanskega Barja, dobro vedo, kakšen siromak je barjanski kmet. V pretežni večini so to bivši kolonisti, ki so se nadejali, da si bodo s kopanjem šote na svojem in tujem zemljišču zaslužili kos kruha za življenje, so pa radi izredno tanke plasti šote (0'20 do 2'60 m) kmalu izprevideli, da jih sama zemlja, samo posestvece, ne more hraniti. Jeli so se zatekati v mesto in tako je v času, ko nam je bilo vprašanje nezaposlenosti tuje, vsaj en rodbinski član hodil v mesto, v kakršnokoli službo in je tako s svojim zaslužkom podpiral skupno gospodinjstvo.

Danes pa je stopil življenjski problem barjanskih kmetov še bolj v ospredje. Zaslužka v mestu večinoma ni več, radi česar je kmet v pravem pomenu besede navezan edinole na neznatni kos domače grude. Zato opazamo v zadnjem času vesel pojav na Barju, da se je namreč zanimanje za kmetijstvo in sicer za racionalno kmetijstvo izredno povečalo. V tem nas tudi potrjuje ustanovitev kmetijsko nadaljevalne šole na Barju, ki se je v prvi vrsti otvorila na željo samih Barjanov.

Barjan z največjo nestrpnostjo čaka na izboljšanje svojih življenjskih pogojev. On noče biti kmet prošnjik, kar je danes po sili prilik, temveč želi biti zaveden, samostojen gospodar, ki si bo v znoju svojega obraza, toda na človeka dostojen način rezal vsakdanji kruh.

Mestna občina je po bistvu svojega poslanstva dolžna, da se čimpreje poloti svoje velike in pomembne sodobne naloge: kmetijske melioracije Barja.

Dolžna je to iz dveh vzrokov: prvič zato, ker je imeteljica velike površine Barja; drugič pa zato, ker veliko število meščanov, ki živijo na tem področju, povsem upravičeno zahtevajo od mestne občine pozornosti in pomoči.

Tudi banovina in država morata sodelovati z izdatno denarno pomočjo pri tej končni ureditvi Barja. Saj predstavlja celokupno ozemlje Barja izredno veliko plodno površino, ki bi zaslužila vse več pozornosti in zanimanja radi svojega narodno gospodarskega pomena.

Ako se ponovno poudari, da bi bila za kmetijske melioracije na Barju potrebna le neznatna denarna sredstva, potem še vse bolj stopa v ospredje zahteva, da se to vprašanje takoj postavi na dnevni red in da se prične s stvarno izvršitvijo v to področje spadajočih del.

Omenjena tri vprašanja so temelj kmetijskega problema Velike Ljubljane.

Poleg teh treh najvažnejših obsega ta problem, ki je, kot smo že uvodoma trdili, kompleks, še nekaj drugih, po svoji pomembnosti sicer ne tako važnih vprašanj. Vendar je razumljivo, da bo tudi le-tom potrebno v bližnji bodočnosti posvetiti mnogo več pozornosti, kakor so je danes deležna.

Naj omenim predvsem sadjarstvo. Važnosti sadjarstva za Ljubljano ne bo pač nihče mogel zanikati.

Žalosten je dandanašnji pogled na sadovnjake, v kolikor v obče moremo danes o njih govoriti v Ljubljani in bližnji okolici. Izredno slabo stanje, v katerem jih nahajamo, je nedvomno posledica še danes veljavnega pravila, da je sadje poslada za otroke, ne pa neobičajno izdaten donos k dohodkom celotnega kmetskega in tudi meščanskega gospodarstva. In ne samo to. Še zmerom prevladuje mišljenje, da predeli bivše Kranjske, posebno bližnja okolica Ljubljane, niso prikladni za pridelovanje obilnega in kakovostnega sadja.

Obdobje izredno težke denarne in gospodarske krize, v kateri živimo, je privedlo ljudi na pomisel, kje in kako najti novih sredstev, povečati z njimi skromni donos kmetijstva. Začelo se je misliti tudi na sadjarstvo kot na hvaležno vejo kmetijstva. Danes se živahno prirejajo številne sadne razstave, ki imajo namen, prepričati kmeta o vrednosti in donosnosti sadjarstva, obenem mu pa dati tudi pregled, olajšati izbiro sadnih vrst in njihovih različkov, ki bi bili najbolj prikladni za gojitev v določenem podnebnem in talnem okolišu.

Videti je torej, da se ljudje otresajo zastarelih, napačnih nazorov o sadjarstvu. Vsekakor je to pojav, ki mora le razveseliti vsakogar, ki mu je napredek našega kmetijstva in z njim celotnega gospodarstva količkaj pri srcu.

In tako se bo morala tudi Ljubljana v bodoče vse bolj in bolj zanimati za sadjarstvo na tleh mestnega pomerija. S tem svojim korakom pa bo obenem dajala najlepši vzgled vsej bližnji okolici.

Potrebno bo tako s praktičnim vzgledom kot s strokovnimi predavanji nazorno pokazati in razložiti pomen sadjarstva. Še prav posebno bo treba neutrudno

poudarjati, da ni dovolj, ako smo mlado sadno drevesce pravilno vsadili, temveč da moramo z največjo pozornostjo bdeti nad njegovo rastjo, uničevati škodljivce, ki mu strežejo po življenju, pomagati mu v rasti z gnojenjem in pravilnim obrezovanjem. Le tedaj je pričakovati, da bo sadno drevo rodilo obilen in kakovosten sad, za katerega bo sadjerejec tudi še danes, kljub krizi, prejel lepih, znatnih denarcev.

Tudi v sadjarstvu bo potrebno določiti, v kolikor to še ni storjeno, najprimernejše vrste in od njih najbolj ustrezajoče različke. Odkloniti je treba že od vsega početka načelo, da mora vse uspevati, kar zasadimo. Še prav posebno velika naloga bo veljala zatiranju živalskih in rastlinskih škodljivcev. Danes je natanko ugotovljeno, da so pogosti vzrok popolnega neuspevanja sadnih vrst v mnogih krajih poleg neprikladnosti za krajevne in talne razmere nerazumevanje in brezbržnost sadjarjev za škodljivce. V veliki meri je temu krivo dejstvo, da je praktičen kmetovalec brez pomoči pred to šibo sadjereje. Zaščita pred sadnimi škodljivci je kmetijska panoga, ki je našim ljudem še vse premalo znana, čeravno je zadnje čase kot plod temeljitega dela številnih raziskovalcev dosegla na področju kmetijskega zdravilstva vsega upoštevanja vreden razmah.

Nadaljnja vprašanja, ki se jim mora mestna občina posvetiti, so: gojitev cvetic s strani meščanov-kmetovalcev. To je izredno važna kmetijska panoga, katere uspešen razvoj je že v naprej zagotovljen. Še prav poseben poudarek gre tej panogi, ako vzamemo v poštev znaten uvoz iz inozemstva.

Slede vprašanja glede čebelarstva (na Barju), ribogojstva, svinjereje, perutninarstva, reje ovc, koz in zajcev itd.

Vse to so vprašanja, ki spadajo v omenjeni kompleks kmetijskega problema Velike Ljubljane.

Pri vseh teh vprašanjih je potrebno strogo strokovno vodstvo. Napačni predlogi, znanstveno in praktično nemogoče odredbe, bi v toliki meri škodovala celokupnemu gospodarstvu in tudi sami zasebni kmeti, da je nemogoče dopustiti v teh vprašanjih kakršne koli eksperimente, za katere posebno danes v resnici nimamo denarja.

Na žalost mi danes tudi v občem kmetijstvu vidimo mnogokje zle posledice, ki so jih povzročili nespretni eksperimenti. Te napake, ta površnost in nestrokovnost nas letno veljajo izredno visoke vsote.

Naše kmetijstvo pa na ta način tudi ne napreduje z onim tempom, s katerim bi ne samo moglo, temveč tudi napredovati moralo, ako želimo v resnici doseči v bližnji bodočnosti racionalizacijo in ozdravljenje vsega našega kmetijstva.

Vsa omenjena vprašanja so izredno važna za Ljubljano. Bila bi neodpustljiva napaka mestne občine, ako bi šla preko njih ter še nadalje prepuščala njihovo reševanje skoro brezplodni svobodni iniciativi.

Ker te iniciative v resnici niti ni, stopa neobhodnost potrebnih določb v tej stvari le še bolj v ospredje.

Vse navedeno ima namen, da v glavnih obrisih predoči pomembnost kmetijskega problema velike Ljubljane. Ureditev in rešitev teh vprašanj nestrpno pričakujeta meščan-kmetovalec pa tudi meščan-konzument, kajti za enega ko za drugega je ta ureditev življenjskega pomena. Z inkorporacijo pa je to kmetijsko vprašanje Ljubljane le še vse bolj podčrtano.

Naj nam torej bližnja bodočnost dokaže, da je bila Ljubljana vedno prva, ki je krčila in orala ledino slehernemu napredku. To svojo tradicijo naj dokaže tudi v kmetijskem vprašanju. To njeno delo ji bo zgolj v dobro, kajti velikemu mestu je urejeno kmetijsko vprašanje v prvi vrsti v znatno korist, obenem pa tudi v ponos in sloves.

GROBNICA JANEZOV V JUDENBURGU

Čim dalje se odmikamo od svetovne vojne, tem dražji je vsem, ki smo jo preživeli, spomin na one tovariše, ki jih je raztrgala granata ali ugonobil glad. Kult žrtev svetovne vojne je v vseh državah, ki so izgubile svoje sinove, izpričan z grobnicami in skupinskimi spominki. Tudi pri nas menda ni fare, ki se ne bi bila oddolžila pokojnim vsaj s skromno ploščo, v katero so vrezana imena onih, ki so padli in umrli v letih groze. A vendar se zdi pieteta pri nas nekam zadrževana. Zakaj le! Kogar so s silo gnali v klavnico, je prav tako vreden sočutja, kakor zasluži čast oni, ki se je boril za svobodo domovine. Kjerkoli je grob slovenskega vojaka, na katerikoli fronti trohniyo kosti sinov našega rodu, — vsepovsod jih mora objemati naša pobožna misel, z njimi nas morajo preko smrti vezati čustva krvnega bratstva.

Pravo vojno tovarištvo premesti nekdanja nasprotstva. Vzvišeno daleč nad kovarstvom majhnih samosilnikov, ki bi radi razpihovali še ne pogaslo žerjavico, išče moško desnico v spravo nad grobovi mrtvih tovarišev, v skupni

želji in prizadevanju, da bi bila bodoča pokolenja obvarovana pred tistim, kar je človeštvo pretrpelo v največji vojni vihri. V taki pravični sodbi moramo biti hvaležni mestu Judenburgu, ki je na svojem pokopališču zgradilo lepo, umetniško opremljeno grobnico in v njej zbralo kosti onih vojakov, ki so v vojnih letih pomrli v ondotni garniziji.

Nikjer se niso slovenski mobiliziranci med vojno tako udomačili, kakor Janezi v Judenburgu. Majhno, po svoji legi kakor po čudi svojega prebivalstva prijazno, prikupno mesto, ki živi največ od industrije, nekaj od tujskega prometa, je bilo s kadrom sedemnajstega polka usodno povezano za vse tegobe vojnega časa od leta 1915. do znanega upora v maju 1918., po katerem je bil kader Janezov kazensko premeščen iz Judenburga v Tolmezzo. Rek stare kmečke filozofije, da gre ljubezen skozi želodec, je bil v veliki meri odločilen tudi za simpatije Judenburžanov do slovenskega vojaštva. Janezi so v Judenburgu obilno potrošili, da je tako bil mestecu nadomeščen izpadek do-

Pogled na novi Judenburg

hodkov mirne dobe in da je bilo gotovo še dosti presežka. A vesela družabnost, često tudi objestnost, ki je zaradi vojne mejila na obup, je ustvarila splošno prijateljstvo med meščani in Janezi, prijateljstvo, ki se je ohranilo daleč preko punta, preko prevrata, celo tudi preko novih meja in nad vsemi političnimi razmerji države nasproti državi. Kapelica, ki so jo letos zgradili Judenburžani na pobudo zborničnega svetnika Franca Schenka, je spomenik temu prijateljstvu. Prav gotovo so se s trpkim nasmehom spomnili judenburških let vsi nekdanji Janezi, ko so prebrali v listih povabilo, da se 10. novembra udeležijo blagoslovitvene svečanosti.

Iz Ljubljane sta v soboto 9. novembra popoldne odpejla dva udobna Gorečanova avtobusa kranjske udeležence, istočasno so krenili iz Celja in Maribora tudi Štajerci, posvedočiti, da je počastitev spomina pokojnih Janezov skupna slovenska stvar. Čez koroško zemljo, ki je

tonila v mrak in v svetlo mesečno noč, je vedla pot slovenske izletnike.

Bila je že pozna ura, ko jih je sprejel v svojo sredo Judenburg, ves okrašen z zastavami. Pri hotelu »Post« je bil gostom pripravljen družabni večer. Nad sto vedro razpoloženih Slovencev se je pomešalo med judenburške meščane v dolgi dvorani, ki je bila okrašena z zelenjem, raznimi amblemi ter z avstrijsko in jugoslovansko zastavo. Mestni poveljnik major Fruhwirt je s člani pripravljalnega odbora sprejemal goste. Seveda je bilo v naprej tudi dobro poskrbljeno za razmestitev po hotelih.

Ko so bili vsi gostje zbrani v dvorani, je izpregovoril toplo dobrodošlico odvetnik dr. Jakob Haidacher, župan judenburški. Prosil je došle, naj po vrnitvi v domovino tolmačijo, kako srčno rad sprejema Judenburg goste, še posebno one, na katere jih veže prijateljstvo iz vojnih časov. Zahvalil se je za pozdrav župnik Hafner iz Starega trga v imenu Jugoslovanov, ki vedo ceniti plemeniti kult naših rojakov, pokopanih v tuji zemlji. Ves večer je pridno igrala godba graškega lovskega polka. Judenburški pevci so izvrstno zapeli nekatere pesmi. Najbolj pa so dvignili razpoloženje naši možje in fantje, ki so ubrano zapeli več slovenskih pesmi. In najsi so izpričevali svojo narodno zavednost s pesmijo »Od Urala do Triglava« ali z mehko liriko preprostih vojaških pesmic (»Leži, leži ravno polje...«, »Polje, kdo bo tebe ljubil...«) — za vse so želi iskreno, naravnost hrupno in navdušeno odobravanje domačinov. Bil je zares tako topel sprejem, da je le bedasto ali zlohотно pero moglo vreči v javnost trditev, kakor da bi bili Judenburžani izrabili navzočnost Slovencev in s skupnega sestanka odposlali brzojavko Otonu Habsburgu. Niti na družabnem večeru, ne naslednji dan pri svečanosti in ne potem pri skupnem kosilu ni bilo storjenega prav ničesar, kar bi bilo kakorkoli moglo prizadeti patriotizem gostov iz Jugoslavije. Če je brzojavko odposlal avstrijski Kameradschaftsbund povsem zase, je to seveda povsem njegova stvar.

Žalne svečanosti na judenburškem pokopališču

V sončnem nedeljskem jutru je oživel mesto. Na staroslavnem glavnem trgu, kjer stoji 72 m visoki mestni stolp, prava varstvena znamka Judenburga, so se okrog velike tribune zbirali in razporejali oddelki bivših bojevnikov, šolska mladina, meščani in deželani. Z godbo je prikoralala častna četa šestega polka alpskih lovcev, ki je zdaj v garniziji v Judenburgu. Gostje iz Jugoslavije so se bili udeležili jutranjega opravila v župni cerkvi, kjer je daroval mašo župnik Hafner, prof. Janko Ravnik pa orgljal slovenske mašne pesmi; ob zbiranju k svečanosti je bilo Slovincem odkazano častno mesto na desni strani tribune. Množica, ki se je zgrinjala daleč naokrog po trgu, je očitovale, kako skrbno je bil pripravljen ta praznik in s kakšnim zanimanjem ga je pričakovalo prebivalstvo daleč naokrog. Streli iz topičev, ki so grmeli s Kalvarije nad mestom, so ob poldesetih oznanili pričetek slovesnosti. Pripeljala se je zastopnik deželnega glavarja, deželni svetnik Krenn. Župan dr. Haidacher je njemu in vsem zbranim izrekel toplo dobrodošlico. Zlasti je pozdravil goste in predstavnike iz Jugoslavije. Banski načelnik dr. Vončina je zastopal bana dr. Natlačena, podžupan prof. Evgen Jarc mestno občino ljubljansko, podžupan Franjo Žebot mestno občino mariborsko, magistratni ravnatelj Ivan Šubic mesto Celje, dočim je bil župnik Hafner odposlanec ljubljanskega škofa. Tudi z avstrijske strani so bila zastopana cerkvena in prosvetna oblastva z velikim številom uglednih mož. Ko se je družba predstavnikov med seboj seznanila, je že zadonela koračnica vojaške godbe in z Dolfusovega trga se je razvil proti pokopališču dolg spreved, ki ga je vso pot spremljal gost špalir meščanov in okoličanov v značilnih štajerskih narodnih nošah.

Na mestnem pokopališču, ki s številnimi lepimi spomeniki in skrbno urejenimi grobovi nemo govori o izredno globokem češčanju pokojnih, so reditelji vzorno skrbeli za red, da ni pritisk množice povzročil razdejanja in škode. Predstavniki so posedli pred salezijsko kapelo, delegacija iz Jugoslavije pa se je blizu tam zgrnila v gosti skupini pred novo spominsko kapelo. V salezijanski kapeli je divizijski župnik dr. Maurer, ki je bil zastopnik graškega nadškofa, čital tiho mašo ob asistenci dekana Zollnerja in župnika Hafnerja. Vojaška godba je pod vodstvom kapelnika Pilza odlično igrala Schubertovo nemško mašo. Zdaj pa zdaj je rezko zagrmela salva častne čete.

Takoj po maši se je zgostila množica pred spominsko kapelo, ki sta jo ob vhodu stražila dva mlada vojščaka v polni bojni opremi. Divizijski župnik dr. Maurer je z asistenco blagoslovil kapelo. Lepo ubrano je ob tem zaplavala čez pokopališče žalostinka »Blagor mu«, ki so jo naši možje in fantje zapeli pod vodstvom prof. Janka Ravnika. Ne samo rojakov, — vso množico je prevzela turobna nagrobna. Čez marsikatero lice je potekla solza, ki je veljala stoterim, tisočerim tovarišem, trohnečim v grobovih na tujem in bog ve kod na poljanah in med skalovjem, kjer je nekoč besnela fronta.

Po blagoslovitvi je stopil h govorniškemu pultu zbornični svetnik Franc Schenk. To je ugleden, podjeten pekovski mojster, tip ljubeznivega judenburškega meščana. Ves njegov preprosti, a tolikanj iskreni nagovor, njegov opis, kako je nastala spominska kapela, njegova zahvala

Spominska kapela na judenburškem pokopališču

vsem, ki so kaj darovali zanjo, posebno tudi prebivalstvu dravske banovine, ki je poslalo lepo vsoto, — ves nastop moža, ki je pošteno in dobrohotno skrbel za zgraditev spominske kapelice slovenskim vojakom, se je močno prikupil gostom iz Jugoslavije. — Župnik dr. Maurer je z mogočno povzdignjenim glasom obljubljal zvestobo pokojnim. Nato je župnik Hafner izpregovoril nekaj lepih besed v sladki materinščini, slednjič je nemško poudaril pred vso množico: Sreča narodov ni v vojni, temveč v miru, v svobodi, v delu in ljubezni. Preko grobov, ki so že dvajset let zaprti, si segamo v roke. Prinesli smo na skupni grob mrtvih bratov prgišča domače zemlje iz raznih krajev domovine, zbrane v kameniti žari, v katero je vrezano posvetilo naše ljubezni. Mestna občina judenburška naj blagovoli varovati to kapelico miru, saj je tudi to korak k boljšemu sosodstvu in prijateljstvu. — Ko je še izpregovoril polkovnik Kantz, eden izmed najstarejših častnikov bivšega sedemnajstega polka, je povzel besedo deželni svetnik Krenn. V imenu deželnega glavarja se je zahvalil gostom iz Jugoslavije za dar in obisk in je pozelel: Preko meja domovine si sezimo v roke v skupnem prizadevanju, da se na zemljo vrne sreča.

Medtem ko je vojaška godba igrala v spomin mrtvim tovarišem, so se pred kapelo razvrstili odposlanci in predstavniki, da položijo vence na skupni grob. Slovenska delegacija je položila več vencev in šopkov, trajno

pa bo ostal kapelici v okras srebrni lovorjev venec, v katerega je po naročilu mestne občine ljubljanske vrezal judenburški zlatar Menzinger posvetilo Otona Župančiča:

Nepozabljenim
bratom ljubljenim,
ki v tujini spe —
v večno svet spomin
njih tovariši.

slovenski moške in fantje prinesli iz domovine mrtvim tovarišem v nekdanji garniziji.

Še je izpregovoril župan dr. Haidacher. Zagotovil je, da prevzame mestna občina kapelo v svoje varstvo. Svečanost na pokopališču je tako bila zaključena. A Slovenci so še postali tam, da si natančneje ogledajo kapelo, ki je res lepo delo, v čast mestu, v zadoščenje žrtvam svetovne vojne. V varstvu dveh mogočnih dreves stoji, pre-

Notranjost kapelice
v Judenburgu

Mariborska mestna občina je položila velik lovorjev venec z jugoslovensko trobojko. Presenetljivo veliko je bilo število ostalih vencev, spletenih največ iz smrečja in planinskega cvetja, z belo-zelenimi in belo-rdečimi travkovi. Ne samo predstavništva in bojovniška združenja, tudi zala mladenka v narodni noši je v imenu judenburške mladine položila krasen splet domačega cvetja, kakor za poroštvo, da bo rod za rodom varoval kapelico. In spet se je oglasila mila slovenska pesem, pesem o vigredi. Bila je najlepši in najotožnejši pozdrav, ki so ga mogli

prosta je po zunanji arhitekturi, notranjost pa krasi velika freska mojstra Seppa Thome: sredi pomladi življenja, ki jo oznanja skromna trobentica, se je smrtno zadet zgrudil Janez vznak in oblila ga je svetloba z neba. Preprosta monumentalnost, globoko zamišljena kompozicija, pretresljivo prepričevalen izraz — tako učinkuje umetnina na vsakega, ki stopi v tiho kapelo. V beli mramor ob oltarni mizi so vrezana imena pokojnih vojakov, med njimi je 86 Slovencev. Na mramornih tleh stoji sredi kapele težka Kunovarjeva žara s slovensko prstjo, opasana z napisom:

Prsti slovenske vam pošilja domovina,
da bode v grobu lažja vam tujina.

Le streljaj je od pokopališča do stečišča obeh glavnih judenburških ulic v gornjem delu mesta, blizu tam, kjer je nekoč stalo vojaško taborišče. Visoka piramida, nad katero je orel razprostrl peroti, stoji v spomin padlim Judenburžanom. Po svečanosti na grobovih so se gostje iz Jugoslavije v družbi predstavnikov podali tjakaj. Položili so velik venec in pevci so zapeli: »Človek, glej do-gnanje svoje...« Spet so doneli strelji topičev. Med ko-račnico vojaške godbe je defilirala mimo predstavnikov in gostov častna četa, za njo oddelki bojovniških zdru-ženj, gasilcev in mladine. Močno učinkovito je bila s to parado točno opoldne zaključena vsa prireditvev.

Uro nato se je zbrala številna družba v dvorani hotela »Post« k skupnemu kosilu. Župan dr. Haidacher je v lepi zdravici poudaril odkritosrčno veselje, da se je svidenje po dolgih letih obneslo s tako pietetno prireditvijo, in je znova poželed, da bi Slovenci ohranili mestu Juden-burgu trajno prijateljstvo. Banski načelnik dr. Vončina se je v imenu dravske banovine zahvalil Judenburgu za gostoljubni sprejem in je zatrdil, da prebivalstvo dravske banovine nikoli ne bo pozabilo simpatij, ki jih je mesto Judenburg v vojni in poslej izkazalo slovenskim pripad-nikom nekdanjega sedemnajstega polka. Zbornični svetnik

Schenk se je ponovno zahvalil tisku, meščanom in Slo-vencem za podporo. Ljubljanski podžupan prof. Evgen Jarc je zadovoljno poudaril, kako je po vojni napredoval tudi Judenburg, koliko lepše je danes njegovo lice. Po-zorno in z odobravanjem so Judenburžani sprejeli nje-govo povabilo, da prihodnje leto vrnejo obisk Ljubljani, da se udeležijo blagoslovitve velike vojaške grobnice, ki jo namerava Ljubljana zgraditi po načrtu mojstra Pleč-nika, obenem pa bodo izkoristili priliko, da si ogledajo gospodarsko in kulturno manifestacijo slovečega ljublj-an-skega velesejma. — Še je bilo izrečenih več napitnic, zunaj na trgu je medtem priredila vojaška godba koncert. In že se je približala ločitev. Večji del slovenskih izlet-nikov se je odpeljal že popoldne, drugi pa so še ostali do naslednjega jutra, da vedrega lica obudijo spomine po judenburških ulicah, med znanci, ali na kratkem izletu v mično okolico, k nekdanjim vežbališčem ali celo v uro oddaljeni Fohnsdorf, kjer prebiva okrog 200 slovenskih rudarskih družin.

Dan, preživljen v Judenburgu, je bil res vreden, da ostane trajno v spominu tistih, ki so svečanosti prisostvo-vali. Manifestiral je, kako lahko tudi skromno mesto s plemenito gesto osvoji srca tisočev daleč čez mejo. Čitamo v judenburškem tedniku, kako živahno so se vneli Juden-buržani za povabilo, da prihodnje leto prihitijo z avto-busi na izlet v Ljubljano. Dobrodošli bodo v naši sredi!

NAŠA KRONIKA

PIŠE BORIS WIDER

SEPTEMBER 1923

6. 101 strel z Gradu je naznanil veselo novico, da se nam je rodil prestolonaslednik. Ljubljanci so se tega dejstva močno razveselili. V proslavo tega do-godka se je zvečer formiral spreved občinstva, ki je krenil z vojaško godbo in v soju plamenic po mestnih ulicah.

7. Današnji dan je z ozirom na veseli dogodek v kraljevski družini proglašen za državni praznik. V stolnici, pravoslavni kapeli in v evangeljski cerkvi je bila darovana slovesna služba božja.

13. V Pišecah pri Brežicah, v svojem rojstnem kraju, je umrl profesor Maks Pleteršnik, posebno znan po Wolfovem slovensko-nemškem slovarju, ki ga je pripravljaj celih 9 let. Za njegove velike knji-ževne zasluge ga je imenoval občinski svet ljubljanski za častnega meščana ljubljanskega.

18. Italijanska vojska je okupirala Reko, ne da bi bila pogajanja med našo državo in Italijo že končana.

23. V dvorani Kazine se je vršil ob veliki udeležbi slovenskih žen ustanovni občni zbor »Feministične alianse kraljevine SHS«. Ta aliansa ima nalogo, da dobe žene v javnem in zasebnem življenju tiste pra-vice, ki jih po svojem delu in sposobnostih zaslužijo, predvsem splošno volilno pravico.

OKTOBER 1923

10. Ob tretji obletnici nesrečnega koroškega plebi-scita je priredilo društvo »Gospodovski Zvon« preda-vanje o Koroški. Velika dvorana hotela »Uniona« je bila nabito polna.

11. Na seji občinskega sveta je podal župan točno poročilo o višini dolgov mestne občine, ki znašajo Din 22,652.868'13. Temu poročilu so sledile nekatere interpelacije, nakar je bila seja zaključena.

12. Nadaljevanje seje občinskega sveta, na kateri je bilo sklenjeno: da se sprejme resolucija proti ome-jitvi mestne avtonomije, ki jo namerava vlada, in protestna resolucija zaradi nameravane ukinitve me-dicinske in teološke fakultete v Ljubljani; da sprejme mestna občina v svoje varstvo Resslerjev grob in spo-menik; da odstopi mestna občina primeren prostor na pokopališču pri Sv. Križu za skupen grob Can-karja, Ketteja in Murna, ki ga bo oskrbovala gdčna. Rohrmannova, po njeni smrti pa mestna občina; da se odkloni prošnja telovadnega društva Sokola I. za podaljšanje roka za zgradbo telovadnice na Taboru.

16. Pri nadaljevanju občinske seje je bilo sklenjeno: da poda občina resolucijo, v kateri zahteva, da ostane ravnateljstvo podržavljene Južne železnice v Ljub-ljani ter da prizna in pusti država njenim uslužben-

cem vse pravice, ki so si jih pridobili do podržavljenja. — Danes je bil svečano odprt novi kinematograf »Ljubljanski dvor«.

21. Danes je bil krščen v Beogradu naš prestolonaslednik, ki je dobil ime Peter. Njegov kum je bil angleški kralj Jurij, ki ga je zastopal vojvoda Yorški. Ob priliki krsta je Nj. Vel. kralj podpisal ukaz o imenovanju 75 novih generalov. Izdan je bil tudi ukaz o amnestiji političnih, socialnih in vojaških krivcev. — V Ljubljani je priredila na večer pred krstom soarejo »Jadranska Straža«, katere pokrovitelj je prestolonaslednik, častniški zbor ljubljanske garnizije pa je priredil v dvorani Kazine svečano zabavo.

22. V dvorni kapeli v Beogradu se je poročil princ Pavle z grško princeso Olgo. Kumoval je vojvoda Yorški. — Za komandanta art. brigade v Ljubljani je imenovan general Sava Tripković. (Slika v »Kroniki« 1934, str. 150.)

25. Zemske ostanke pisatelja Ivana Cankarja, ki so počivali doslej v grobnici rodbine Rohrmannove, so prepeljali v novo grobnico na pokopališče k Sv. Križu, kjer bodo ležali skupaj z zemskimi ostanki Dragotina Ketteja in Josipa Murna.

NOVEMBER 1923

14. Vodja kemijsko - medicinskega zavoda graške univerze univ. prof. dr. Pregl, po rodu Ljubljanec, je dobil letošnjo Noblovo nagrado za Nemčijo.

15. Notranji minister je sprejel ostavko velikega župana dr. Lukana ter ga upokojil. — Vlada je imenovala za gerenta Mestne hranilnice ljubljanske veletrgovca Roberta Kollmana.

22. Ob pričetku seje občinskega sveta je izročil župan Janku Nep. Jegliču, ravnatelju v Ljubljani, in Ivanu Žitniku v Ljubljani meščanski pismi. — Župan poroča o ostavki velikega župana dr. Lukana ter o tem, da ga nadomestuje načelnik notranjega oddelka Pokrajinske uprave v Ljubljani Kremenšek. Nadalje poroča o svoji intervenciji v Beogradu, kjer mu je bil obljubljen potreben kredit za obrtno-nadaljevalno šolo v Ljubljani; zato bo ta šola pričela s poukom dne 1. decembra 1923. Sklenjeno je bilo: da imenuje župan 5 člansko komisijo, izpolnjeno z delegati Narodne galerije z nalogo, da započne akcijo za zidavo poslopja Narodne galerije, ali pa dobi zanjo primerne prostore; da se občinski svet ljubljanski pridružuje resoluciji, sklenjeni 24. X. 1923 na sestanku avtonomnih mest v Mariboru, glede nameravane ukinitve občinske avtonomije; da se izbriše služnost nastanitve vojakov, vknjižene pri posesti nekdanje meščanske vojašnice v Ljubljani, Cerkvna ulica št. 21; da se uvede davek na reklamne table, kazala in izveske; da se podaljša davek na nočni obisk gostiln in kavarn tudi za leto 1924.; prav tako se podaljša občinski davek na igre v kavarnah in gostilnah, razen balinanja, na hotelska prenočišča, na vozne listke cestne električne železnice, na vozila, in sicer: na breke in gige 150 Din, na ekvipaže zasebne lasti in porabe 300 Din, na dvovprežne ekvipaže 600 Din, na osebne avtomobile do všteti aktivnih 30 HP 1500

Din, nad aktivnih 30 HP 2500 Din, na tovrne avtomobile do 3 ton nosilnosti 1000 Din, nad 3 tone nosilnosti 1500 Din letno, podaljša se veselični davek, hkrati pa se uvede občinska taksa za plesne šole, ki je enaka taksam za plese; da se podaljša 12% vodovodna doklada tudi za leto 1924.; stalne mesečne podpore mestnim ubogim se zvišajo 1. januarja 1924: 1. kategorija 50 Din, 2. kategorija 75 Din, 3. kategorija 100 Din; ubožne podpore nedoletnim otrokom: 1. kategorija 30 Din, 2. kategorija 60 Din, 3. kategorija 80 Din, meščanske podpore se zvišajo s 1. decembrom t. l. za 100%, to je od sedanjih 75 Din na 150 Din.

25. V Rogaški Slatini je umrl pesnik in pisatelj ter častni meščan ljubljanski Josip Stritar. Veliki pokojnik se je rodil 6. marca 1836 v Podsmreki pri Velikih Laščah. Gimnazijo je končal v Ljubljani, klasično filologijo pa na Dunaju. Potem se je posvetil profesorskemu poklicu, služboval je na Dunaju. Tu je ustanovil svoj »Dunajski Zvon«, okoli katerega so se zbrali Levstik, Jurčič, Kersnik, Tavčar, Jenko, Gregorčič, Levec, Erjavec in drugi. Prav posebno velika zasluga Stritarjeva pa je poleg njegovega velikega literarnega dela v tem, da je pokazal Slovencem Prešerna v njegovi polni vrednosti ter je premagal Koseskega z njegovo lažno poezijo.

29. Za stolnega župnika cerkve sv. Nikolaja v Ljubljani je imenovan stolni kanonik dr. Tomaž Klinar. — Danes so pokopali zemske ostanke pesnika Josipa Stritarja, ki so jih bili prepeljali iz Rogaške Slatine v Ljubljano in ki so do pogreba počivali v Narodnem domu. Pogreba so se udeležili zastopniki oblasti, velika množica občinstva ter šolska mladina. Truplo je bilo položeno v skupno pisateljsko grobnico na pokopališču pri Sv. Krištofu. V zadnje slovo velikemu pokojniku je spregovoril v imenu slovenskih književnikov dvor. svetnik Engelbert Gangl. — V Sloveniji in po vsej ostali državi so nastopile hude poplave, ki so napravile veliko škodo. Tudi poplava na ljubljanskem barju je katastrofalna.

DECEMBER 1923

4. Komunisti so imeli v Mestnem domu sestanek, na katerem je poročal dr. Lemež, da bodo v občinskem svetu prešli v opozicijo proti zastopnikom SLS.

10. Ministra Trifković in Vujičić sta na potovanju po poplavljenih krajih prispela v Ljubljano in si ogledala Barje, ki mu je povodenj prizadejala toliko škode. Obljubila sta pomoč poplavljenecem, kakor tudi državni prispevek za osuševanje Barja.

13. Za velikega župana Pokrajinske uprave je imenovan vladni svetnik Teodor Šporn.

14. Notranji minister je pooblastil velikega župana, da prične z likvidacijo pokrajinske uprave.

28. Semkaj je prispel general Sava Tripković in prevzel komando tukajšnje artilerijske brigade.

LETO 1935

OKTOBER

1. Na predlog prosvetnega ministra je ministrski svet dovolil najeti posojilo v znesku 7,500.000 Din pri podružnici Državne hipotekarne banke v Ljubljani za zidanje vseučiliške knjižnice v Ljubljani.

2. V Pragi je umrl akad. kipar Alojzij Gangl. Rodil se je 1895 v Metliki. Najprej se je izučil podobarskega rokodelstva, nato je šel v Gradec h kiparju Gšilu, od tod pa ob podpori deželnega odbora na dunajsko akademijo ter v specialno šolo k znamenitemu kiparju Zumbuschu. 25 let star je prišel v Ljubljano za učitelja na tedanjo obrtno šolo. Po potresu se je preselil v Metliko, ob pričetku vojne na Dunaj, pozneje pa za stalno v Prago. Ustvaril je veliko del, od katerih so v Ljubljani spomeniki Valentina Vodnika, Valvazorja in v Narodnem muzeju Franceta Prešerna ter Tragedija, Komedia in Genij na pročelju sedanjega opernega gledališča, njegova vdova pa hrani v bron vlti kip pesnika in pisatelja Josipa Stritarja.

4. Nocoj je priredil svoj klavirski koncert, 10. v Ljubljani, pianist Ivan Noč.

5. Za novega prosvetnega inspektorja prosvetnega oddelka banovinske uprave je imenovan prof. Ivan Dolenc, doslej profesor v Mostarju, urednik Zbranih spisov J. E. Kreka.

6. Popoldne so priredili v okrilju instituta za glasbeno folkloro pri Glasbeni Matici ob zgornjem koncu Zoisovega grabna pevci Akademskega pevskega zbora pod vodstvom Franceta Marolta »Štehvance« in »Visoki rej pod lipo«. Sodelovali so nekateri konservatoristi, člani »Sloge« in »Glasbene Matice« ter nekaj Ziljanov, vsi v lepih koroških narodnih nošah. Pod vrhom Grabna je bil postavljen štehovski steber, na katerega je bil obešen štehovski sodec. Tega je zbijalo 6 jezdecev s kratkimi železnimi kopji, dokler ga niso sesuli in zbili na tla. Izvoljeni štehovski mojster je moral ujeti na kopje podarjeni venec, nakar je začel rej z darovalko venca, potem ko je mojster izbral dekleta še ostalim fantom. Po končanem reju je krenil sprevod do terase pred Glasbeno Matico, kjer je bila uprizorjena ziljska ohcet, ki jo je dopoldne preprečil naliv. Ta lepa prireditev iz koroške folklorne je napravila na številne gledalce nepozaben vtis. (Štebh = drevesni kol, rej = ples.)

Deževje zadnjih dni, ki je grozilo s poplavo na Ljubljanskem Barju, je napravilo veliko škodo pri regulacijskih delih v Ljubljani. Pred nalivi je kazalo, da bodo dela prav kmalu končana, saj je bilo do mesta, kjer naj bi se nehala letos regulacija, le še 30 m. Zdaj pa je voda, ki je vdrla v strugo, uničila mnogo dragega in težkega dela.

8. S kraljevskim ukazom se postopoma odvarja v Ljubljani popolna državna ženska realna gimnazija namesto mestne ženske realne gimnazije. Tozadevni dekret se glasi: V imenu Nj. Vel. Petra II., po milosti božji in volji naroda kralja Jugoslavije kraljevski namestniki. Na predlog gospoda ministra prosvete, z ukazom današnjega dne in na podlagi § 11. zakona o sred-

Alojz Gangl

Ivan Noč

njih šolah so odločili in odločajo: da se v Ljubljani postopoma otvori popolna ženska realna gimnazija namesto mestne ženske realne gimnazije v Ljubljani.

9. Ljubljana se je spominjala tragične obletnice smrti Nj. Vel. kralja Aleksandra I. Zedinitelja z globoko pieteto. Uradi in šole, pa tudi skoraj vsi zasebni obrati so praznovali. S hiš so plapolale žalne zastave, v izložbah so bile Pokojnikove slike, pred katerimi so gorele lučke. Ob 17. uri je bila komemoracija pred nunska cerkvijo na Kongresnem trgu, kjer je bil pred znamenjem Sv. Trojice, ovitim v črnino, postavljen katafalk, obdan s palmami. Kongresni trg je bil nabito poln občinstva. Ob 17.15 je strel z grada naznanil pričetek komemoracije. Po cerkvenem žalnem opravi je predsednik mestne občine dr. Ravnihar v globokem žalnem govoru orisal duhovni lik Velikega Pokojnika. Nato so združeni pevski zbori zapeli žalostinko, godba pa je intonirala državno himno.

10. V moderno preurejeni dvorani hotela »Uniona« so odprli nov »Kino Union«.

16. Zastopniki mestnega gradbenega urada so pričeli prevzemati gradbene zadeve k Ljubljani priključenih okoliških občin. Že doslej je po medsebojnem dogovoru oddajala banovinska uprava vse gradbene zadeve okoliških občin, za katere je bilo pričakovati, da bodo v doglednem času priključene Ljubljani, v obravnavanje mestnemu gradbenemu uradu, ki je dal svoje strokovno mnenje. Zdaj bo mestna občina vršila te posle na komasiranem ozemlje tudi kot formalna instanca. — Poleg Mladinskega doma na Kodeljevem so pričeli zidati moderno cerkev po načrtih arh. ing. Hermana Husa.

17. Dobrodelna tombola, ki jo je pred dnevi priredila mestna občina, je vrgla čistega dobička 25.000 Din, dočim je enaka prireditev lani dala 40.000 Din. — Umrl je profesor srednje tehnične šole Alojzij Sodnik. Rodil se je 1883 v Ljubljani. Gimnazijo je končal v rodnem mestu, univerzo pa na Dunaju. Kot profesor matematike in sorodnih ved je pred leti izdal zbirko logaritmov. Nekaj časa je poučeval tudi na mestni ženski realni gimnaziji. — Na pobudo univ. docenta dr. Oskarja Reye, vodje meteorološkega zavoda, je sklicala mestna občina komisijo gradbenih in meteoroloških strokovnjakov, ki je ugotovila, da bi bil graj-

Prof. A. Sodnik

Ing. Jakob Turk

ski stolp najprimernejše mesto za postavitev opazovalnice za veter in sončne žarke. Mestni gradbeni urad bo napravil potrebne načrte. — Obnovljena Prosvetna zveza je na svojem občnem zboru izvolila za častnega predsednika ministra notranjih zadev dr. Antona Korošca, za predsednika pa univ. prof. dr. Franca Lukmana.

19. Plinski napad na Ljubljano je preprečila gosta megla, ki je ležala nad mestom. Vojaška letala so izgubila smer. Kljub temu je bilo mesto kakor izumrlo, le policijski stražniki in reševalci Rdečega križa s plinskimi maskami so bili na ulicah. Na grajskem stolpu so bili zbrani general Nedeljković, ban dr. Natlačen, župan dr. Ravnihar ter drugi zastopniki oblasti, ki so se pohvalno izrazili o vzorni disciplini ljubljanskega prebivalstva. Ob 21. uri se je napad ponovil. — Umril je ing. chem. Jakob Turk, ravnatelj kmet. poskusne in kontrolne postaje v Ljubljani, rojen 2. julija 1872 v Novem kotu pri Prezidu. Bil je nestor slovenskih inženjerjev-kemikov in eden največjih kmetijskih strokovnjakov, priznan ne samo doma, temveč tudi zunaj naših mej. Vse svoje življenjsko delo je posvetil modernemu kultiviranju slovenske grude, predvsem našemu Barju, za kar ima nevenljive zasluge. Spisal je več strokovnih knjig, kakor: Travništvo I., II., Travne mešanice, Pašništvo, O ljudski, živalski in rastlinski prehrani (zadnje v rokopisu) ter mnogo gospodarsko-kulturnih člankov, raztresenih po raznih strokovnih listih in dnevnikih, ki vsi pričajo o njegovi globoki strokovni in splošni naobrazbi. Zlasti intenzivno se je pečal z umetnimi gnojili, ustvarjal in kombiniral je po svojih bogatih izkustvih na neštivilnih gnojilnih poizkusih širom vse Dravske banovine. Bil je dolgo let honorarni profesor tehniške fakultete v Ljubljani in tudi eden izmed onih zaslužnih mož, ki so prvi pomagali polagati temelje naše visoke tehniške šole. — Ob 18. uri je bila otvorjena v Jakopičevem paviljonu ob udeležbi zastopnikov oblasti in precejšnjega števila publike razstava slik in kipov prof. Franceta Kralja, ki obsega najnovejše slike in večji izbor starejše in novejše skulpture. Otvoritveni govor, ki so ga oddajali po radiu, je imel konservator dr. Fran Stele. V markantnih obrisih je označil vodilno mesto Fr. Kralja v razvoju povojne umetnosti in očrtal njegov razvoj od programatičnega ekspresionizma

prvih let do svojske in polne umetnostne oblike, ki jo kaže sedanja razstava. — V francoskem institutu je predaval Georges Blondel, profesor na pariški visoki šoli za politične nauke o mednarodnem položaju povojne Evrope.

20. V mestni zbornici se je vršilo zborovanje naših žen, ki so sprejele tole resolucijo: »Združene žene v Sloveniji, zbrane v Ljubljani dne 20. oktobra 1935, zahtevamo, da se v novi volilni zakon sprejme splošna, enaka, tajna — aktivna in pasivna volilna pravica za ženske, in sicer za narodno skupščino in za vsa samoupravna zastopstva. — V Mostah je bila blagoslovljena in izročena svojemu namenu nova meščanska šola Frana Levstika, prvotno določena za občinsko ubožnico. Blagoslovitvi je prisostvoval tudi župan ljubljanski dr. Ravnihar, ki je v svojem govoru Moščanom čestital k lepemu uspehu in naglasil, da bodo Moste prinesle s to šolo Veliki Ljubljani lepo doto.

21. Domovinski urad mestnega poglavarstva je pričel s popisom prebivalstva občin, priključenih Ljubljani. Sporedno s tem popisom bo zbiral mestni statistični urad podatke o številu prebivalstva, hiš, stanovanjskih in poslovnih prostorov, trgovskih, obrtnih in industrijskih obratov ter podatke o površini zemljišč, o vrstah poljedelske kulture in o živini.

22. Na današnji dan pred 75 leti je bila prvič izvajana slovenska himna »Naprej zastava slave«. Pelo jo je na svoji »Besedi« Slovensko pevsko društvo na Dunaju pod osebnim vodstvom skladatelja Davorina Jenka. Novo himno so vneto pozdravili vsi prisotni Slovani in kmalu si je utrla pot s svojo ognjevitostjo, melodioznostjo in zvočnostjo akordov. — Izšel je zbornik ljubljanskega Fotokluba »Slovenska fotografija« s 60 izbranimi mojstroviniami slovenskih fotoamaterjev. Uvod je napisal novinar Karlo Kocjančič, asistent Janko Branc pa je prispeval članek o Janezu Puharju, prvem slovenskem fotoamaterju, ki je živel od 1814 do 1864. Oba članka sta natisnjena tudi v nemščini, francoščini in angleščini.

25. Umril je znani gostilničar »Pri figovcu« v nekdanji hiši Andreja Smoleta, Matevž Hartman, meščan ljubljanski.

26. V Florjanski ulici je umrla Marjana Kalanova, študentovska mati, pri kateri so v stari cukrarni svoj čas stanovali Cankar, Župančič, Kette in Murn.

28. Semkaj je prispel slovenski rojak dr. ing. h. c. Mirko Roš, ravnatelj švicarskega zavoda za preiskavo materiala in profesor tehnične visoke šole v Zürichu. Tu bo predaval o temi: Trdnost in deformacija zvarjenih konstrukcij. — Predsednik jugoslovanske-češko-slovaške lige dr. Egon Stare je odlikovan z redom Belega leva III. stopnje za zasluge za zблиževanje med Čehi in nami.

29. Zvečer se je vršil v unionski dvorani koncert Ljubljanske filharmonije pod vodstvom dirigenta Lovra Matačiča. Koncert je bil posvečen proslavi češkoslovaškega narodnega praznika. — Danes je pričelo gradbeno podjetje Emila Tomažiča s pripravami za zidavo poslopja III. drž. realne gimnazije na pekovskih njivah za Bežigradom.

30. Umrl je računski inšpektor mestnega dohodarstvenega urada Valentin Fortič. Rodil se je 1883 v železnikih nad Škofjo Loko. 1911 je prišel v mestno službo k dohodarstvenemu uradu, kjer se je s svojimi sposobnostmi povzpел do računskega inšpektorja. — Pariška revija »Est« je prinesla v svoji pravkar izišli številki članek o Ljubljani iz peresa Jeana Lacroixja, francoskega lektorja na naši univerzi. Članek se bavi z značajem in pomenom Ljubljane kot osrednjega slovenskega mesta. Pisec nadalje opisuje družabne razmere v našem mestu, posebej pa podčrtava našo ljubezen do knjig in razširjenost znanja tujih jezikov. 10 izbranih slik z motivi iz Ljubljane in Gorenjske napravlja to toplo pisano razpravo še lepšo.

NOVEMBER

3. V pravoslavni cerkvi sv. Cirila in Metoda je bila dopoldne prvič arhierijska liturgija, ki jo je imel pravoslavni mitropolit Dositej iz Zagreba. Po obredu, ki so mu prisostvovali ban dr. Natlačen in župan dr. Ravnihar ter še več drugih odličnikov, je mitropolit blagoslovil 5 križev, od katerih so glavnega takoj pritrtili na stolp.

5. Dramsko gledališče je uprizorilo prvič Pavla Goliže »Bratomor na Metavi«, ljudsko žaloigro v 6 slikah. Žaloigra je imela lep uspeh.

8. Umrla je Ana Župančičeva, mati pesnika in upravnika Narodnega gledališča Otona Župančiča.

10. Glasbena Matica je proslavila 100 letnico rojstva skladatelja Davorina Jenka predsinočnjem s slavnostno akademijo, pri kateri so sodelovali njeni posamezni pevski zbori, njen orkester ter solista Fratnikova in Gostič, ki so ob koncu sporeda združeni peli mogočno himno »Naprej zastava slave«, slavnostni govor o Jenku pa je imel stolni dekan in kanonik dr. Kimovec. — Operno gledališče je uprizorilo sinoči v proslavo te 100 letnice »Gorenjskega slavčka«, potem ko je pred pričetkom predstave izvajal orkester Jenkovo uverturo »Kosovo« in je govoril o Jenku prof. Emil Adamič. — Danes so odkrili v Kolodvorski ulici pred hišo št. 11, v kateri je Jenko 1914 umrl, spominski steber, napravljen po zamisli arhitekta Plečnika, s tem napisom: Skladatelj Naprej zastave slave, Bože pravde, Davorin Jenko, rojen 10. novembra 1835 v Dvorjah pri Kranju, umrl v tej hiši 25. nov. 1914. — Mestna občina ljubljanska MCMXXXV. Slavnostni govor je imel župan dr. Ravnihar. — V Judenburgu je bila blagoslovljena kapelica, v kateri so shranjeni zemski ostanki slovenskih mož in fantov 17. pešpolka, ki so tamkaj med vojno umrli. Delegacije iz skoraj vse Slovenije so prinesle na skupni grob poleg številnih vencev tudi žaro iz podpeškega marmorja, napolnjeno s prstjo slovenske zemlje. Vanjo so vklešani tile verzi:

»Prsti slovenske vam pošilja domovina,
da bode v grobu lažja vam tujina.«

12. Umrl je Franc Indof, vodilni monter mestne elektrarne.

14. Na seji občinskega sveta je bilo sklenjeno: da se zemljišče kopališča Ilirije v Tivoliju daruje SK

Matevž Hartman

Valentin Fortič

Iliriji; da za sanacijo Maloželezniške družbe spremeni mestna občina terjatev v znesku 20 milijonov dinarjev, ki jo ima napram Maloželezniški družbi, v obratno glavnico.

18. Na občnem zboru Zadružne zveze je bilo zbranih 250 delegatov. Navzoč je bil tudi njen predsednik minister dr. Anton Korošec, ki je v svojem govoru orisal današnje razmere, ki močno vplivajo na naše zadružništvo.

19. Podpredsednik mestne občine prof. Jarc je za stalno prevzel iz pristojnosti predsednika mestne občine gradbene zadeve in posle, ki spadajo v kulturni oddelek, razen šolstva.

20. Izšel je Slovenski pravopis, ki sta ga priredila A. Breznik in F. Ramovž, po pravopisnih in pravorečnih načelih, odobrenih po pravopisni komisiji Znanstvenega društva v Ljubljani.

Danes obhajamo 25 letnico smrti velikega ruskega pisatelja in misleca L. N. Tolstoja.

22. Trgovinski minister je razrešil dolžnosti komisarja Mestne hranilnice ljubljanske odvetnika dr. Rudolfa Krivica. Na njegovo mesto je imenovan dr. Vrtačnik, predsednik upravnega sodišča v p. v Celju.

24. Danes je Ljubljana proslavila dva važna šolska jubileja: 1. 400 letnico ustanovitve uršulinskega reda (glej članek M. K.: »Zgodovinski razvoj uršulinskih šol v Ljubljani« v »Kroniki slovenskih mest« št. 3., II. letnik, stran 234!). Poleg cerkvenih pobožnosti so priredile uršulinke igro »Sv. Angela, ustanoviteljica uršulinskega reda« v režiji Edvarda Gregorina. Udeležba publike je bila velika, prisotni pa so bili tudi podban dr. Majcen, podžupan prof. Jarc, magistratni direktor Jančigaj ter zastopniki raznih cerkvenih redov. 2. Šola na Grabnu je proslavila 60 letnico svojega obstoja. Zgodovina te šole je tesno povezana z zgodovino šolskega pouka v Trnovem, čigar začetki segajo v XV. stoletje, ko je bila v Križankah ustanovljena šola nemškega viteškega reda. Proti koncu XVIII. stoletja se je osnovala trnovska šola, ki je bila najprej v zasebni hiši v današnji Cerkvni ulici št. 1, pozneje pa v trnovskem župnišču. 1875 je bila na prostoru, kjer so bila prej lesena carinska skladišča, zgrajena na stroške mestne občine sedanja dvonadstropna stavba, ki je veljala 75.000 goldinarjev. V 60 letih je obisko-

valo to šolo nekako 35.000 učencev. — Današnja proslava 60 letnice se je pričela v trnovski cerkvi, kamor so šli učenci z učitelji in številnimi gosti z godbo »Sloge«. Župnik Finžgar je imel govor o pomenu mladinske vzgoje. Po končanem cerkvenem opravilu je bila proslava v šoli, pri kateri je najprej upravitelj šole Ambrožič podal zgodovinski oris šolskih razmer v Trnovem, nato pa so bile na sporedu razne točke, ki so jih lepo izvajali učenci. Omeniti je treba tudi deklamacijo pesmi Iva Peruzzija »Staremu deblu — mladi cvet«.

V kulturnem oddelku mestnega poglavarstva se je vršila pod predsedstvom podžupana prof. Jarca kulturna konferenca slovenskih mest, ki se je bavila z vprašanjem lokalnih muzejev v zvezi z bodočim mestnim muzejem ter z vprašanjem varstva spomenikov in zgodovinskih izkopnin. Zastopana so bila mesta Ljubljana, Maribor, Celje, Ptuj in Novo mesto. Svoje referate so imeli: ravnatelj Narodnega muzeja dr. Mal o potrebi in nalogah lokalnih muzejev in arhivov, konservator dr. Stelé o problemu varstva spomenikov v mestih in univ. prof. dr. Saria o varstvu izkopnin in najdišč.

Narodna galerija je odprla razstavo Caucigovih risb. Otvoritveni govor je imel konservator dr. Stelé, ki mu gre poleg predsednika dr. Windischerja največ zaslug, da je bila razstava omogočena.

25. Za ravnatelja II. drž. realne gimnazije na Poljanah je postavljen Bogumil Remec, doslej gimnazijski ravnatelj v Kruševcu.

DECEMBER

1. V Kolizeju na Gosposvetski cesti je odprl razstavo svojih del akad. kipar France Gorše. Otvoritvi so prisostvovali načelnik kulturnega oddelka mestnega poglavarstva dr. Mole, upravnik Narodne galerije Zorman, pisatelj Ribičič kot zastopnik banovinske uprave ter precejšnje število ljubiteljev umetnosti. Otvoritveno besedo, ki jo je oddajal radio, pa je imel predsednik Društva likovnih umetnikov akad. slikar Gojmir A. Kos. — V stranski sobi novo preurejene kavarne Zvezde so priredili svojo razstavo akvarelisti Robič, Smrekar, Šantel Avgusta in Saša, Šubic Rajko, Vavpotič Bruno in Zupanec - Sodnikova. — Mestna občina je priredila včeraj in danes pomožno akcijo, ki je vrgla okroglo 40.000 — Din. Mestni delavci so uprizorili igro Manice Komanove »Prisega o polnoči«, katere čisti dobiček so darovali za pomožno akcijo. Sporedno se vrši nabiranje prispevkov pod naslovom »Vse za otroka«, ki bo trajalo dalje časa.

5. Socialno-politični oddelek mestnega poglavarstva je prevzel Delavski dom, ki ga je doslej vodil posebni kuratorij pod predsedstvom občinskega svetnika Ivana Tavčarja.

7. Zadet od kapi je umrl monter mestne plinarne Nace Mihevc. Pokojnik je bil po rodu z Vrhnike. V mladih letih je prepotoval veliko sveta kot ključavničarski pomočnik. Pozneje je služil kot strojevodja pri avstrijskih državnih železnicah, 1924 pa je postal monter v mestni plinarni. Rajnik je bil vnet organizator nekdanje socialno-demokratske organizacije ko-

vinarjev in zelo agilen član v nekdanji socialistični stranki. Bil je tudi jedek publicist in podlistkar. Po prevratu je bil pod županom dr. Peričem član občinskega sveta ljubljanskega. (Slika v »Kroniki« 1934, str. 145.)

10. Minister notranjih zadev je razrešil dosedanji banovinski svet in imenoval novega, v katerem zastopajo Ljubljano odvetnik dr. Juro Adlešič, trgovec Avsenak Ivan, župan ljubljanski dr. Vladimir Ravnihar in ing. Šuklje Milan.

MARIBORSKA KRONIKA

FRANJO BAŠ

V upoštevanju tega je železnica dovolila cestno zvezo na Tezmem med Gregorčičevo in Aškerčevo ulico ter bo tako nastal nov dostop na postajališče. V neposrednem izprehajališkem svetu mariborske okolice je bila obnovljena in izboljšana pot na Kalvarijo. Stolna in mestna župnija pa je odstranila pred kapelo sv. Barbare pločevinasta razbojnika in Kristusa; na mesto odstranjenih je izdelal I. Sojč iz umetnega kamna podobe križanja, ki so bile nameščene nad vhodom, kjer je bil kip sv. Jožefa. Pri tem je bila vsa kapelica prenovljena, kip sv. Jožefa pa je bil prestavljen na južno zunanjo steno prezbiterija. Ob stoletnici Kalvarije, oziroma kapelice na Pekrski gori je bila prenovljena tudi tamošnja kapela in skoro istočasno je dobila nov kip prenovljena kapela sv. Antona pri Sv. Bolfenku na Pohorju. Neurje dne 1. maja je užgalo s strelo in uničilo streho na zvoniku Sv. Urbana, katerega so domačini postavili na novo ter ga je blagoslovil 21. julija monsg. I. Vreže.

V prosvetnem življenju je otvoril poletno sezono Akademski pevski zbor iz Ljubljane 2. maja z uspešnim koncertom narodnih pesmi v unionski dvorani. Kot edino mesto na Slovenskem je Maribor proslavil stoletnico ilirskega gibanja s predavanjem prof. F. Šišiča v Ljudski univerzi. V istem času je proslavilo pevsko društvo Maribor desetletnico svojega delovanja s koncertom pod vodstvom J. E. Gašpariča. Jadranska straža na realni gimnaziji je svečano razvila novi prapor v kazinski dvorani. Narodno gledališče je organiziralo medsebojna gostovanja mariborskega ansambla v Ljubljani in ljubljanskega v Mariboru, kar se pa radi pomanjkanja zanimanja javnosti na koncu sezone ni izvedlo. V jeseni so zapustili mariborsko gledališče Vl. Skrbinšek, ki je odšel v Skoplje, ter B. Stupica in S. Severjeva, ki odideta v Ljubljano. 15. julija je bil razveljavljen razpust Prosvetne zveze ter je bila ista z v njej organiziranimi društvi organsko vpovstavljena tudi v Mariboru. Istočasno je bila razpuščena socialistična prosvetna organizacija Svoboda. 17. avgust je začetni dan doma za bolne dojenčke in materinske posvetovalnice, ki posluje kot oddelek Zdravstvenega doma pod vodstvom dr. V. Valjavčeve. Nove poletne prosvetne ustanovitve so delavska godba

Ehrlichove tekstilne tovarne, Ruska matica, narodno-obrambno društvo Slovenska straža in Slomškova družina, ki ima pod predsedstvom prelata dr. Fr. Kovačiča namen popularizirati Slomška, predvsem pa pripraviti njegovo beatifikacijo.

V šolstvu je dobila druga dekliška šola ime Sola Antona Martina Slomška. Konec avgusta je prispela v Maribor vest, da je ministrstvo prosvete dovolilo samostojno nižjo žensko realno gimnazijo v Mariboru in to tako, da se ženski nižji razredi realne gimnazije, ki so nastanjeni na bivšem ženskem učiteljišču, oddelijo od realne gimnazije kot samostojen zavod, ki pa ostane začasno še pod vodstvom direktorja realne gimnazije. Učiteljska šola je bila zagotovljena z zopetno uvedbo prvega letnika, trgovska akademija pa je dobila dovoljenje za paralelko v prvem razredu.

Nove poletne prosvetne organizacije so Ruska matica, godba delavcev Ehrlichove tekstilne tovarne ter Slomškova družina; novo je tudi društvo upokojenih častnikov.

V znanstvenem delu je pomembna pridobitev rokopisnega molitvenika prvega slovenskega mariborskega književnika Apostela po Zgodovinskem društvu, pridobitev etnografskih koroških skrinj in podravske slik na steklo po Muzejskem društvu, ki je v Rušah tudi ugotovilo na Kalvariji gotske podstavke iz prehoda srednjega v novi vek in pridobitev predvojnih prekmurskih arhivalij iz Sombora za mariborski banovinski arhiv; študijska knjižnica je pridobila Vischerjevo štajersko topografijo gradov in mest, knjižno zbirko iz župnije v Hočah, med katero stoji na prvem mestu Du Cange ter Handwörterbuch der Naturwissenschaften. V dneh 12. in 13. septembra so obiskali Maribor na svojem VI. študijskem potovanju srednjeevropski arheologi, ki so si 12. septembra ogledali zgodovinski del Maribora, 13. septembra dopoldne pa Poštelo (gradišče), Hompoš (nekropola) in Hoče (mitrej); istega dne popoldne so si arheologi ogledali muzej, pred katerim jih je v imenu mariborskih znanstvenih krogov pozdravil prelat dr. Fr. Kovačič.

Političnih prireditev večjega stila ni bilo. Vzporedno z ustanovitvijo Jugoslovanske radikalne zajednice so se pričele priprave za nje organizacijo meseca septembra tudi v Mariboru. Pripravljalni sestanek je bil 26. septembra in iz njega so zrasli v toku oktobra krajevni odbor JRZ za mesto Maribor (ustanovljen 24. oktobra; predsednik Fr. Žebot, podpredsednik dr. Jos. Leskovar, tajnik Iv. Prijatelj, blagajnik Fr. Hrastelj), sreski odbor JRZ za srez Maribor levi breg (ustanovljen 29. oktobra; predsednik Fr. Žebot, podpredsednik dr. Jos. Leskovar, tajnik Jož. Spindler od Sv. Ane v Slov. goricah, blagajnik Jan. Muršak iz Voličine) in sreski odbor JRZ za srez Maribor desni breg (ustanovljen 30. oktobra; predsednik M. Kranjc, podpredsednik Iv. Jerovšek iz Spodnje Nove vasi, tajnik Jož. Hercog s Pobrežja, blagajnik Ant. Novak iz Hoč).

Istočasno s početki JRZ so zavzeli do tekočih političnih dogodkov, predvsem pa do političnega položaja v državi načelno stališče pristaši JNS iz dravske, sav-

Franjo Žebot

ske in primorske banovine, ki so se zbrali 19. in 20. avgusta na posestvu dr. Fr. Lipolda v Ošlju pri Sv. Martinu na Pohorju ter izdali »pohorsko deklaracijo«.

V zvezi z novim političnim položajem v državi so se izmenjali tudi šefi političnih mariborskih oblastev. V drugi polovici septembra je nastopil mesto načelnika za srez Maribor levi breg za upokojenim dr. Iv. Senekovičem Pera Popovič in načelnik sreza Maribor desni breg je postal za v Rogatico premeščenim M. Makarjem dr. Janko Šiška. 28. septembra je sledil dr. Fr. Lipoldu kot župan mariborski dr. Alojzij Juvan, R. Golouhu pa kot podžupan Franjo Žebot. Istega dne je bil imenovan nov občinski svet, ki se je na seji 17. oktobra konstituiral tako, da je predsednik personalnega in upravnega odseka dr. Ferdo Miler, socialno-političnega Lambert Aljančič, gradbenega Jože Stabej, finančnega Vladimir Pušenjak in obrtnega Franjo Žebot; na čelo upravnega sveta Mestnih podjetij je stopil dr. Al. Juvan, na čelo nadzornega sveta Vladimir Pušenjak in na čelo ravnateljstva Franjo Hrastelj.

Državna manifestacija je bilo praznovanje rojstnega dne Nj. Vel. kralja Petra II. Na predvečer je bakljada vodila prebivalstvo od sreskih načelstev skozi Maistrovo in Kopitarjevo ulico na Aleksandrovo cesto ter po Slovenski in Gosposki ulici na Glavni trg, kjer je zapela Ipavčeva župa, govoril dr. Fr. Lipold, na zaključku pa vojaška godba zaigrala državno himno. Na rojstni dan sam pa so bila katoliška, pravoslavna in evangelska cerkvena opravila in vojaška parada.

Cerkvena manifestacija je bil prihod kardinala Hlonda, papeževega legata na letošnjem evharističnem kongresu v Ljubljani, 28. junija v Mariboru. Na peronu kolodvora je pozdravil kardinala v imenu kraljevske vlade ban dr. D. Puc, v imenu lavantinske škofije knezoškof dr. I. J. Tomažič in v imenu pripravljalnega odbora kongresa dr. S. Žitko. Ko je kardinal blagoslovil pred kolodvorom zbrano ljudstvo, je odpotoval dalje v Ljubljano.

Razen MT in praznovanja kraljevega rojstnega dne so bili kvantitetno najpomembnejši zbori ljudi sportne prireditve. Omenili smo že sportne nastope v MT. Največji sportni mariborski dogodek je bil 17. septembra, ko je železniški direktor Cugmus otvoril in

Kardinal Hlond odhaja z banom dr. Dinkom Pucom iz vlaka v Mariboru

Kardinal Hlond sprejema na mariborskem kolodvoru

Bogdan Pogačnik

Anton Gvajc

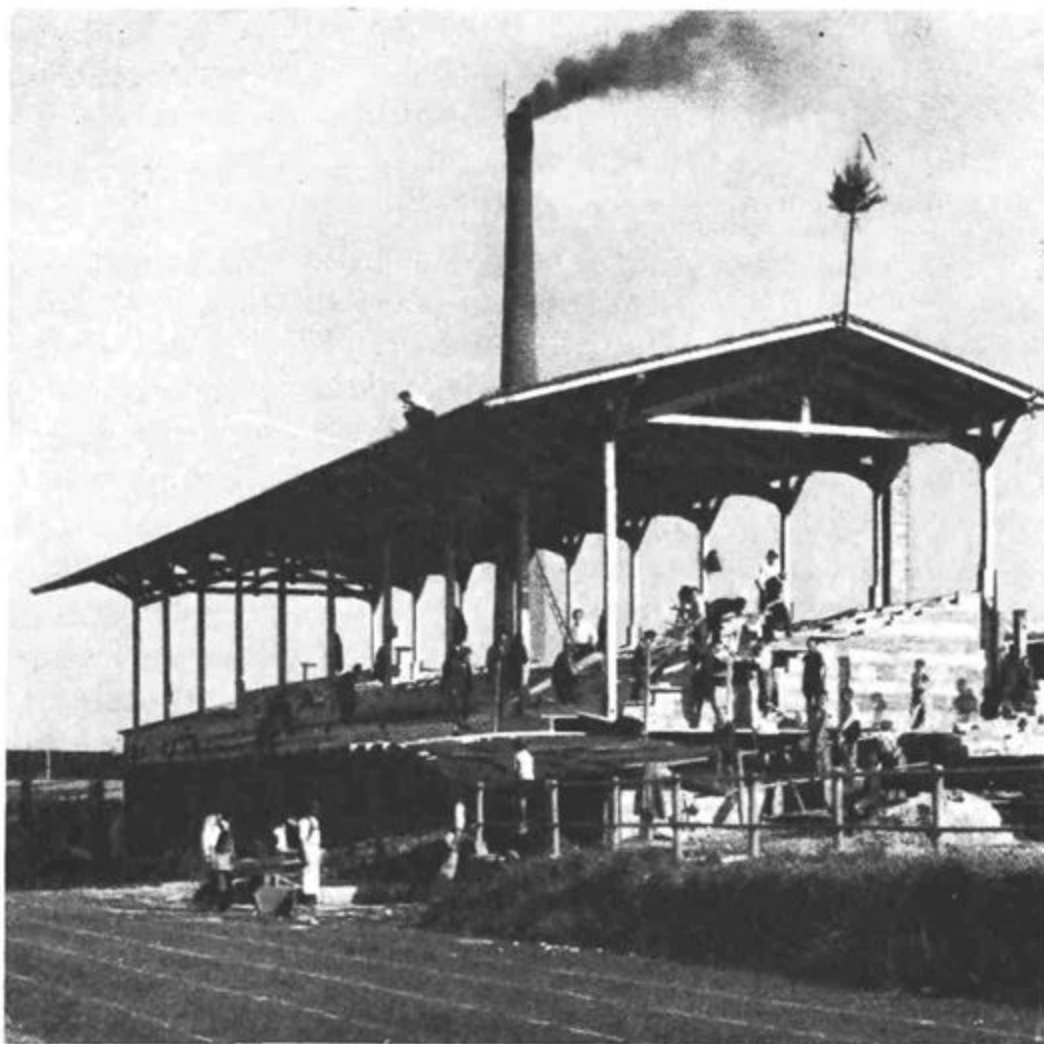
stolni prošt dr. M. Vraber blagoslovil sportni stadion SK Železničar. 27.000 m² velik prostor je ograjen z 2.20 m visokim lesenim plotom ter ima 110 m dolgo in 75 m široko nogometno igrišče, 428 m dolgo in 7.20 m široko lahkoatletsko tekališče s šestimi 1.20 m dolgimi progami in lahkoatletske naprave kot skakališča v višino, v daljavo, za palico ter naprave za metanje krogle, diska in kladiva. Spodaj zidana, zgoraj lesena tribuna je dolga 38 m, široka 8 m ter ima prostora za nad 1000 oseb. Pod sedeži je dvorana (12 m × 8 m) za trening lahke atletike, table tenisa, težke atletike ter za interne klubove prireditve, nadalje dvosobno stanovanje, klubska soba, šest garderob, dve kopalnici in stranišče. Prostor s sportnimi napravami je SK Železničar dogradil 1934 s stroški nad 500.000 Din, tribuno pa 1935 za preko 250.000 Din. Na dan otvoritve železničarskega stadiona so bile velike sportne prireditve, pri katerih so sodelovali sportniki iz Maribora, Gradca, Celovca, Ljubljane in Zagreba. 2. junija je bil olimpijski dan; na predvečer so nastopili težki atleti v kazinski dvorani, na olimpijski dan pa so se vršile nogometne, lahkoatletске in teniške tekme. V juniju in juliju prirejene mednarodne rokoborbe profesionistov se letos niso obnesle. Obnesle pa so se amaterske rokoborbne tekme med Mariborom in Zagrebom v organizaciji SK Maratona, ki je priredil tudi plavalni tečaj za mladino na Mariborskem otoku. Poleg že omenjenih strelskih tekem v Radvanju dne 11. avgusta so se vršile 4. avgusta strelske tekme na Teznem in pri Sv. Juriju ob Pesnici. Mariborski strelci so se uveljavili tudi na državnih strelskih tekmah v začetku septembra v Beogradu, kjer si je P. Cestnik v tretjič pridobil prvenstvo v malokalibrskem streljanju. Konjski sport se je kvalitativno uveljavil 8. septembra s konjskimi dirkami na Teznem. Motociklizem se je predstavil 1. septembra s tekmami na pohorski cesti. V sabljaštvu je postal dr. J. Pichler prvak v mečevanju Dravske banovine. V tenisu je obdržal prvenstvo Maribor SK Rapid, ugodno pa ga je razvijal na svojem modernem teniškem igrišču tudi I. SSK Maribor. SK Svoboda je bil obenem z istoimensko prosvetno organizacijo razpuščen ter mu ni bilo dovoljeno upostaviti se v novih ustano-

vitvah SK Sparte in SK Viktorije. V splošnem moremo reči, da se sportno življenje Maribora postopoma širi s tem, da se dosedaj prevladujočemu nogometu začno v naraščajočem pomenu pridruževati vse ostale panoge sporta.

Poseben položaj zavzema v mariborskem življenju gasilstvo, ki je v letošnjem poletju s predsednikom Bogdanom Pogačnikom likvidiralo osebno-politične spore iz najbližje preteklosti ter se tako vrnilo v normalni razvoj.

Poleg že navedenih osebnih izprememb v Mariboru omenjamo izvolitev nove generalne predstojnice šolskih sester 18. julija, ko je bila izvoljena za naslednico Angeline Križanič, ki je vodila posle skozi 12 let, Marija Terezija Hanželič, ter novega predsednika Narodne odbrane dr. Antona Dolarja.

Za vedno so zapustili svet Mariborčani dr. Jos. Schinner, do 1919 mariborski magistratni ravnatelj;

Tribuna na stadionu S. K. Železničarja med graditvijo

Vilko Berdajs

Alfred Lavrič

zdravnik dr. Robert Frank; ing. Dolkovski, do 1927 šef mariborske delavnice državnih železnic; nestor mariborskih slikarjev, profesor in nadzornik risanja v pokoju Anton Gvajc, ki se je uveljavil s svojimi zatišji in pokrajinami; generalštabni major v pokoju Alfred Lavrič pl. Zaplaški, junak koroške boroveljske tragedije konec 1918 in v začetku 1919, ter trgovec in eden predstavnikov starega slovenskega Maribora Vilko Berdajs.

V prirodnem življenju mariborske pokrajine se je pojavil maj z dežjem in viharjem, kateremu je sledil padec temperature 2. maja na -3.2° in 3. maja na -2.2° ter slana, ki je napravila veliko škodo. Pomladanskemu majniškemu mrazu je sledilo nenavadno umiranje marelic. Poletje je bilo suho in posebno za vinarstvo zelo ugodno tako, da je letošnji vinski pridelek mariborske okolice kvantitetno in kvalitetno prvovrsten.

IZ CELJSKE KRONIKE V L. 1935.

JANKO OROŽEN

Prireditve. Početek leta je bil še ves pod dojmom marsejske tragedije in so zato izostale mnogobrojne zabavne prireditve prejšnjih let. V dobi žalovanja je bil velik žalni koncert, ki sta ga pod vodstvom pevovodje Peća Šegule priredila skupno »Celjsko pevsko društvo« in »Oljka« v veliki dvorani Celjskega doma. Polletno dobo žalovanja je zaključila svečana komemoracija, ki jo je 10. aprila priredilo Sokolsko društvo v Celju. Medtem sta bili dve drugi pomembni in resni prireditvi: pevsko društvo »Oljka« je dne 7. aprila praznovala svojo petnajstletnico, ki jo je združilo s poklonitvijo sivolasemu skladatelju in nekdanjemu požrtvovalnemu celjskemu komponistu dr. Antonu Schwabu, Jugoslovanska - čehoslovaška liga in Sokolsko društvo sta pa na dostojanstven način proslavili petinosemdeseto obletnico rojstva velikega prezidenta bratske republike Masaryka.

Dramatsko društvo je v obče normalno delovalo. Že drugo leto je v zimski sezoni 1934—1935 prirejalo

igre večinoma s pomočjo ljubljanskih igralcev. K temu načinu, ki se je dobro izkazal, se je povrnilo tudi v jeseni leta 1935.—1936., ko se je začela nova sezona pod slabimi avspicijami znižanja uradniških prejemkov.

Kakor že prejšnja leta, tako se je tudi v tem letu pokazal središčni položaj Celja glede na razne prireditve, ki so bili širšega narodnega pomena. Tako se je že 6. in 7. aprila vršil v Narodnem domu kongres delegatov Narodne strokovne zveze ter predstavnikov narodnega delavstva iz Beograda, Zagreba, Splita, Novega Sada, Niša in Skoplja; udeležili pa so se ga tudi zastopniki Češkega delavskega udruženja (Češká obec dělnická). Dne 7. julija je priredila velik izlet v Celje delavska organizacija »Svoboda«, pri čemer je na sprevodu skozi mesto proti Glaziji korakalo okrog 6000 ljudi; ali radi napisov, ki so jih sprevodniki nosili, radi njihovih vzklikov in radi izjav govornikov na sledečem zborovanju je po nekaj dnevih oblast udruženje razpustila, ugotavljajoč, da so posegle te manifestacije na politično področje, dočim je bilo udruženje dovoljeno samo radi vršitve kulturno-izobraževalnih funkcij. Sličnega širšega značaja je bilo zborovanje delegatov organizacije naših Korošcev in pa zbor delegatov v enoto organiziranih ženskih udruženj (17. novembra).

Za pomembno kulturno manifestacijo je treba smatrati razstavo Kluba likovnih umetnikov »Brazde«, ki se je od 24. marca do 6. aprila vršila v dvorani Mestne posojilnice.

Prvovrstna prireditve je bila Obrtna razstava, ki se je vršila od 4.—18. avgusta v prostorih mestne osnovne šole. Bila je sad mnogomesečnega dela. Vršila se je pod okriljem Društva jugoslovanskih obrtnikov, čigar predsednik Stojan Holobar je bil hkrati predsednik razstavnega odbora. Razstava je napravila velik vtis radi finega duha, ki je prešinjal celoto in posamezne predmete. Po sodbi odličnih obiskovalcev bi bila vredna velikega mesta. Največjo pozornost zasluži pohvala odličnega celjskega gosta dr. Luja Vojnovića, ki se je hkrati laskavo izrazil o vodniku, v katerem je razstavni odbor objavil na osnovi prvotnih virov sestavljeno obsežno zgodovino celjske obrti.

Svojevrstnega značaja je bil obisk arheologov podunavskih dežel, ki so se mudili v mestu 9. in 10. septembra. V mestnem muzeju so posvetili svojo pozornost raznim predmetom. Posebno pomembne so njihove izjave o imenitnem kipu »noriškega vojaka«. Nekateri izmed njih so izrekli mnenje, da je s konca srednjega veka in ne iz rimske dobe, kar je skoraj gotovo napačno: neglede na zunanje okolnosti se mora reči, da bi bil tak kip za Celje XV. stoletja pravo čudo.

Zanosna je bila proslava kraljevega rojstnega dne (6. septembra); prav tako proslava 1. decembra. Obakrat je bila rezultat patriotičnega sodelovanja mestne občine, društev in občinstva.

Javna oblastva. V organizaciji nekkih javnih oblastev so se v tem letu izvršile znatne izpremembe, ki so večinoma posledica izmenjanega vodstva vrhovne državne uprave.

Dne 5. maja so bile skupščinske volitve. Izvoljen je bil na Jeftičevi listi prejšnji narodni poslanec Ivan Prekoršek (s 3322 glasovi), dočim je drugi kandidat na Jeftičevi listi, odvetnik Jernej Stante, dobil 2185, posestnik Vabič z Mačkove liste pa 2471 glasov. Volilna udeležba je znašala 44.9%. Radi volitev se je poglobil razpor med občinskim svetom in mestnim predsednikom, kar je bilo v zadnjem času vsekakor v kvar rednemu delu.

Medtem se je pripravljala združitev mestne in okoliške občine, ki je po odloku banske uprave z dne 17. avgusta postala dejstvo. Veliko Celje je dobilo novo imenovani občinski svet in novega predsednika Alojzija Mihelčiča, ki je dne 16. in 17. septembra prevzel posle od obeh odstopajočih predsednikov, dr. Alojzija Goričana in Vinka Kukovca.

Mesec dni pozneje (25. oktobra) je bil imenovan tudi nov cestni odbor za celjski srez. Po zakonu mu predseduje predsednik mestne občine. Za njegovega prvega namestnika je bil imenovan Maks Cukala, posestnik, trgovec in župan pri Sv. Juriju ob Taboru, za drugega namestnika pa Jakob Švent, posestnik na Klancu pri Dobrni.

Javna dela. Dočim je privatna gradbena delavnost v mestu in okolici skoraj popolnoma zastala, so se javna dela pridno izvrševala. Narekovala jih je deloma nujna potreba, bila so pa tudi sredstvo za omejitev brezposelnosti. Med njimi ja zavzela večji značaj regulacija Savinjskih pritokov, k čemur sta prispevali bivša mestna in okoliška občina. Že v prejšnjih letih sta bili regulirani Hudinja in Koprivnica. V tekočem letu pa je prišla na vrsto Sušnica. Mesto je razmeroma ugodno zaposlilo pri tem preko 50 nad 5 let v njem bivajočih delavcev in je že v prvi polovici leta potrošilo okrog pol milijona dinarjev, ki jih je le v manjši meri dobilo iz fonda za brezposelne.

Regulaciji in preskrbi brezposelnih je služila tudi ureditev gramozne postaje pred Levškim mostom.

Velepomembna stvar je regulacija Savinje, ki je po mnogih desetletjih radi marljivega zavzemanja javnosti in merodajnih činiteljev vendar prišla v tek. Marca se je pričela izvrševati na meji celjskega in laškega sreza pod Tremmerjem ter je bila do oktobra v glavnem gotova 1 km dolga proga do tremerskega mosta. Delo je prevzel inž. Tašković iz Skoplja in je bilo zaposlenih povprečno po 600 delavcev. Potrošilo se je okrog 2.400.000 Din. V novembrskem navalu vode je regulacija preizkušnjo dobro prestala. Vrše se priprave za njeno nadaljevanje v smeri proti Celju. Stroške nosijo poleg države in banovine celjsko mesto, celjski in v mali meri laški cestni odbor.

Po sklepu prejšnjega mestnega sveta se gradi nova turistična in športna postojanka pri Celjski koči. Radi nastopajoče zime je pa novi občinski svet odložil preureditev stare gimnazije v mestni muzej. Gotovo začasno. Ako bi se mu pa posrečilo najti tako solucijo, da bi mestni muzej prišel v staro grofijo, tedaj bi brez dvoma izvršil veliko kulturno delo.

Za bodočnost se obeta marsikaj. Mestni svet je med drugim sklenil, da se Dolnji Lanovž spremeni v ubožnico, da se napravi vodovod k novi naselbini na Jožefovem hribu (do cerkve), da se bivše Rebe-

Maks Janič

Mihael Kus

kovo posestvo, ki je bilo doslej banovinsko, spremeni v delavski azil in da se regulira Ložnica. Poslednje delo naj bi se vršilo v znamenju skrbi za brezposelne, ki jih je v Velikem Celju okrog 300. Mestni svet je sklenil v ta namen apelirati na občinstvo in se je dne 4. novembra pod vodstvom mestnega predsednika vršila na magistratu anketa, ki je pokrenila v dejstvo pred dvema letoma ustanovljeno Pomočno akcijo. Rezultat še ni znan. Vsekakor bo morala mestna občina sama globoko poseči v svojo blagajno, ki je sicer v urejenem stanju: novi mestni svet je našel v njej nad 800.000 dinarjev gotovine. Vendar bi nameravano delo stalo blizu 1 milijona dinarjev in se mestna sredstva glede na mnoge naloge, ki čakajo občinski svet tu in tam, ne smejo izčrpati.

Smrtna kosa. Smrt je bila v tekočem letu neverjetno pridno na delu. Pokosila je celo vrsto javno delujočih mož.

V januarja je umrl na Babnem Maks Janič, ko je bil 53 let star. Janič si je pridobil mnogo javnih zaslug. Bil je soustanovitelj in dolgoletni načelnik pekovskega udruženja. Podpiral je celjske gasilce, na Babnem, kjer je imel veliko posestvo, je pa celo sam zgradil in opremil gasilski dom. Pri udruženju gostilničarjev je bil preglednik. Mnogo je storil za cerkev; bil je cerkveni ključar in obnova častitljive Maksimilijanove cerkvice se je izvršila na njegove stroške. Bil je srčno dober in je pomagal, kjer je mogel, ne da bi bil dal o svoji pomoči govoriti.

V istem mesecu je Janiču sledil v večnost Mihael Kus. Bil je star Celjan. Na Glavnem trgu je imel restavracijo in hišo. Nekdaj je bil lastnik Mayerjeve izdelovalnice sodavice, ki je zdaj ni več. Bil je šegav in dobrotljiv. Prav priljubljen je bil tudi med lovci.

Dne 20. aprila se je preselil v večnost Josip Žumer, ki ga je zadela nenadna smrt v 56. letu starosti. Pred vojno je gospodaril pri Sv. Križu poleg Rogaške Slatine, kjer je imel gostilno in lepo posestvo. Po vojni se je preselil v Celje in si kupil na voglu med Glavnim trgom in Gosposko ulico gostilno in hotel »Zvezdo«, ki jo je lepo preuredil. Na Savi si je kupil posestvo Mili dvor. Žumer je bil zelo dober in vesten gospodar. Bil je odbornik gostilničarskega udruženja, občinski svetnik in član uprave Mestne hranilnice.

Drago Bernardi

Josip Žumer

Miro Černigoj

Franc Rebeuschegg

Dne 17. maja je umrl Franjo Nerad, znani zidarski mojster in hišni posestnik, v starosti 56 let. Nerad je bil trden narodnjak in kremenit značaj, kar ga je napravilo priljubljenega v vseh krogih.

Dva dni za Neradom je umrl Ivan Ravnikar, ki se je rodil leta 1873. v Ljubljani, kjer se je izvežbal za trgovca. Pred vojno si je v Celju ustanovil trgovino, ki se je razvila v solidno veletrgovino. Bil je tudi družabnik tvrdke Sladkor d. d. Ravnikar je bil že pred vojno odličen narodni delavec. Dr. Pelnáň, praški univ. profesor medicine, se ga spominja iz vojne dobe, ko mu je Ravnikar v slovanskem kotu Narodnega doma često delal domoljubno družčino. Ravnikar je kot podžupan pripadal občinskemu svetu. Bil je podpredsednik trgovskega združenja in član uprave nekaterih denarnih in gospodarskih zavodov.

V večnost se je v trdnih letih preselil tudi Drago Bernardi. Ko je kot Primorec prišel v Celje, je prevzel v Gosposki ulici hotel »Nadvojvoda Ivan«, ki ga je prekrstil najprej v hotel »Balkan« in nato v hotel »Hubertus«. Bernardi je bil dolga leta načelnik gostilničarskega združenja, bil pa je tudi član občinskega sveta. Bil je vnet lovec in priljubljen družabnik.

Dne 21. avgusta je umrl bivši čevljarški mojster in trgovec Štefan Strašek v visoki starosti 86 let. Strašek je bil najstarejši član bivše Narodne čitalnice. Samostojen obrtnik je bil skoraj 60 let ter je v

Ivan Ravnikar

tem času izučil blizu 60 vajencev. Strašek se je še v nemški dobi kot Slovenec udeleževal v čevljarškem združenju, po vojni je pa bil njega prvi načelnik. Več let je načeloval sirovinski zadrugi čevljarjev, ki jo je tudi pomagal ustanavljati.

V septembru sta se odprla dva sveža grobova. Prvi je izdihnil v bolnici akademik Miro Černigoj, ki je radi svoje nadarjenosti, marljivosti in odločnosti obetal zelo mnogo. Rodil se je v Trstu leta 1913. in se je po maturi, ki jo je napravil na celjski gimnaziji, posvetil juridičnemu študiju. Černigoj je bil kot nekdanji delavni predsednik častni član nacionalne dijaške organizacije »Sloge«. Bil je ustanovitelj in predsednik Društva jugoslovanskih akademikov. Kot odbornik je sodeloval pri »Soči« in polno poleta in zanosa je bilo njegovo delo pri Sokolskem društvu, ki mu je poslednje leto vdano služil kot prosvetar v pravem pomenu besede.

Dva dni za Černigojem (20. septembra) je umrl nenadoma na obisku pri svojem sinu v Ljubljani znani celjski hotelir Franc Rebeuschegg, ki se je rodil 1886 ter je ob prevratu prevzel podjetja od svojega očeta. Rebeuschegg je bil poln tvornih gospodarskih idej, ki jih je realiziral v svojih podjetjih in v občini. Iz leta 1924. je bil član mestnega sveta in referent za klavnico, ki se je po njegovih nasvetih povečala in modernizirala. Rebeuschegg je bil tudi načelnik mesarskega združenja, član in bivši načelnik gostilničarskega združenja, član upravnega odbora Mestne hranilnice ter mestnega avtobusnega podjetja.

Pretresujoča je bila v začetku oktobra vest o nenadni smrti protojereja Manojla Čudića. Protojerej je bil po telesu velikan in sredi štiridesetih let. Bil je rodom iz Slavonske Požege. Padel je z voza, ko je v svojem rodnem kraju preizkušal konja, ki ga je kupil za svojega mlajšega sina, absolviranega vojnega akademika in baš prevedenega v čin podporočnika kraljeve garde. Čudić je bil izobražen mož in je užival v Celju vsesplošno priljubljenost. V svoji ožji domovini je bil nekoč profesor verouka, v Celju pa je njegovo delo lepa cerkev sv. Save, katere ikostas, delo umetnika Uroša Predića, je ena izmed redkih umetniških zanimivosti celjskega mesta.

SPLOŠNI PREGLED

NOVA OBČINSKA UPRAVA V LJUBLJANI

S kraljevim ukazom z dne 14. decembra 1935 sta razrešena dr. Vladimir Ravnihar kot predsednik, prof. Evgen Jarc kot podpredsednik mestne občine ljubljanske. Z istim kraljevim ukazom sta postavljena dr. Juro Adlešič, odvetnik v Ljubljani, za predsednika in dr. Vladimir Ravnihar, odvetnik v Ljubljani, za podpredsednika mestne občine ljubljanske.

Z odlokom notranjega ministra z dne 14. decembra 1935 so razrešeni dolžnosti vsi dosedanji člani občinskega odbora mestne občine ljubljanske. Postavljeni so ti-le novi člani občinskega odbora:

Andrejka Viktor, polkovnik v pokoju v Ljubljani; dr. Ažman Josip, odvetnik v Ljubljani; Babnik Anton, knjigovodja v Zgornji Šiški; Baš Jože, uradnik in posestnik v Štepanji vasi; dr. Bohinec Joža, ravnatelj OUZD v Ljubljani; Borštnar Franc, železniški inspektor v pokoju v Ljubljani; Černe Franc, gostilničar na Zaloški cesti; Černe Josip, posestnik v Zgornji Šiški; dr. Debevec Franc, zdravnik v Ljubljani; Dermastja Karol, profesor v Ljubljani; Florjančič Izidor, posestnik v Dravljah; Gersinič Anton, ravnatelj TPD v Ljubljani; Hribar Rado, industrijec v Ljubljani; ing. Horvat Alojzij, univerzitetni profesor v Ljubljani; Jarc Evgen, profesor v pokoju v Ljubljani; dr. Kamušič Josip, odvetnik v Ljubljani; Klinar Peter, bančni ravnatelj v Ljubljani; dr. Klinar Tomaž, stolni kanonik v Ljubljani; Kocmur Alojzij, ravnatelj in posestnik v Ljubljani; dr. Korun Milan, odvetnik v Ljubljani; Kozamirnik Viktor, knjigovodja v Ljubljani; Kralj Ivan, trgovski poslovodja v Ljubljani; Kranjc Silvo, profesor v Ljubljani; dr. Kušej Rado, univerzitetni profesor v Ljubljani; ing. Lah Rado, ravnatelj Kmetijske družbe v Ljubljani; Likar Stanko, tajnik OUZD v Ljubljani; Lužar Fortunat, banovinski šolski nadzornik v pokoju v Ljubljani; ing. Majce Alojzij, bančni ravnatelj v Ljubljani; Malgaj Tone, pleskar v Ljubljani; Martinčič Avgust, ključavničarski mojster v Ljubljani; Masič Pavel, železniški kontrolor v Ljubljani; Mišvelj Mihael, mizar in posestnik v Ljubljani; Musar Josip, mesarski mojster v Ljubljani; Novak Avgust, zasebni nameščenelec v Ljubljani; Novak Franc, posestnik na Viču; Oražem Josip, posestnik in trgovec na Selu; Osana Josip, profesor v Ljubljani; Pavlič Ferdinand, gostilničar na Glincah; Pavlin Josip, posestnik in dežnikar v Ljubljani; Slapar Blaž, delavec v Rožni dolini; Smersu Rudolf, pravni referent OUZD v Ljubljani; Soss Karol, trgovec v Ljubljani; dr. Stanovnik Ivan,

odvetnik v Ljubljani; dr. Stele Francè, konservator v Ljubljani; Stojc Rajko, ravnatelj in posestnik v Ljubljani; Sušnik Stanko, zasebni nameščenelec in posestnik v Ljubljani; Šalehar Franc, višji poštni kontrolor v Ljubljani; Tomažič Franc, arhitekt v Ljubljani; Usenik Ivan, gostilničar v Ljubljani; Vider Josip, učitelj v Ljubljani; Wester Josip, srednješolski nadzornik v pokoju v Ljubljani; Zupan Miroslav, stavbenik v Ljubljani.

Novi predsednik mestne občine ljubljanske dr. Juro Adlešič se je rodil 1884 v Adlešičih pri Črnomlju. Gimnazijske študije je končal v Ljubljani, pravosodne pa na dunajskem vseučilišču. 1910 je bil promoviran za doktorja prava, nakar se je vrnil v Ljubljano, kjer je stopil v prakso najprej pri sodišču, nato pa še v odvetniške pisarne. 1918 je odprl svojo odvetniško pisarno. Hkrati se je temeljito zatopil v študij gospodarskih in političnih vprašanj. S politiko se je bavil tudi aktivno. 1927 je bil izvoljen v oblastno skupščino, prav tako pa tudi v oblastni odbor, kjer mu je bil poverjen finančni referat. Kot strokovnjak na pravnem polju je bil novi predsednik mestne občine ljubljanske zadnja leta član komisije za odvetniške izpite in član komisije za pravosodne izpite na ljubljanski univerzi. Svoj čas je mnogo deloval kot publicist.

Ko stopa novi predsednik mestne občine ljubljanske na mesto, ki je prav tako častno kakor odgovorno, mu vsi iskreno čestitamo! Želimo, da bi bilo njegovo delovanje polno uspehov, kakršnih Ljubljana prav danes močno potrebuje; ta naša želja izhaja iz prepričanja, da je Ljubljana našla v novem predsedniku moža, ki bo s svojo visoko kulturo uma in srca, s svojo globoko socialnostjo in s svojimi bogatimi življenjskimi izkustvi znal najti pot, ki najkrajša vodi iz težav sedanosti v lepšo bodočnost.

IZ UPRAVE

Že večkrat smo povedali, da bomo naročnikom, ki nam vračajo p o s a m e z n e številke, zaračunali vrnjeno številko po knjigotrški ceni, torej po Din 30.—. Reklamacije za neprejete številke sprejemamo samo 1 mesec po izidu dotičnega zvezka. Po tem roku moramo zaračunati knjigotrško ceno. — Tudi na spremembo naslovov naj cenjeni naročniki ne pozabijo, kadar se preselijo. — Prosimo tudi vse tiste, ki so z naročnino v zaostanku, da nam jo takoj po novem letu nakažejo. Pogoji za platnice pa ostanejo isti, kakor lansko leto.

PLIN
KURJIVO
SODOBNOSTI

Mestna plinarna ljubljanska

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje, ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varenje, sušenje itd. –.le plin!

Resljeva cesta št. 28

Telefon št. 29-77

JUGOSLOVANSKA TISKARNA LJUBLJANA

BAKROTISK
LITOGRAFIJA
OFFSETTISK
KLIŠARNA
KNJIGOVEZNICA

